

Contribuții la

PREISTORIA

LOGICII POLIVALENTE

în ANTICHITATE

Niels
Öffenberger

292 588

BIBL. CENTR. UNIV.
"M. EMINESCU" IAS
7292588

6
NIELS ÖFFENBERGER

CONTRIBUȚII LA PREISTORIA LOGICII POLIVALENTE ÎN ANTICHITATE

CONTRIBUȚII LA
PREISTORIA
LOGICII POLIVALENTE
ÎN ANTICHITATE

Traducere de

VIORICA PÎNȘCU MIȘCOV
CALIN IANDIESCU

Prefață de

ALEXANDRU SURDU

ISBN 973-6071-22-2

© Texte fragmente pentru preistoria logicii
din lucrările lui NIELS ÖFFENBERGER
Tiraj original: Nils Offenberger, Zur Vor-
geschichte der mehrwertigen Logik in der Antike (Zur
Deutung der antiken Aussagenlogik, Band IV)
© Georg Olms Verlag, Hildesheim 1990

Editor: SABULUM

București, 1993

Coperta de DONE STAN

ISBN 973-9071-25-2

© Toate drepturile pentru versiunea românească
sint rezervate Editurii SAECULUM.

Titlul original: Niels Offenberger, *Zur Vorgeschichte
der mehrwertigen Logik in der Antike (Zur modernen
Deutung der Aristotelischen Logik, Band IV).*

© Georg Olms Verlag, Hildesheim 1990.

NIELS ÖFFENBERGER

**CONTRIBUȚII LA
PREISTORIA
LOGICII POLIVALENTE
ÎN ANTICHITATE**

Traducere de

**VIORICA IONESCU NIȘCOV și
CĂLIN CANDIESCU**

Prefață de
ALEXANDRU SURDU

670400

B.C.U. IASI

**Editura SAECULUM
București, 1993**

Copyrighted material

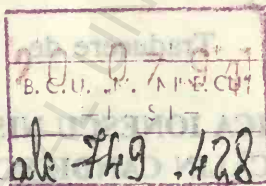
NIELS OFFENBERGER

CONTRIBUTI LA

PREISTORIA

LOGICII POLIVALENTE

IN ANCHITATE

$$164 : 16(3) / (02.063) = 59.0$$

$$16(3) : 164 / (02.063) = 59.0$$

MULIERE SABCULUM

Bonn, 1993

CUPRINS

Prefață	7
Cuvînt înainte	11
I. Introducere	13
II. Diferențierea adevărului și a falsului în gîndirea greacă timpurie	18
III. Elemente prefigurative de logică polivalentă în filosofia prearistotelică	30
IV. Diferențierea adevărului și a falsului în <i>Corpus Aristotelicum</i>	36
V. Prefigurări ale unor elemente de logică polivalentă în <i>An. pr.</i> II, cap. 2-4. Observație preliminară în problema literaturii de specialitate	42
VI. Valori de adevăr fundamentale și valori de adevăr deduse	45
VII. Despre problema traducerii termenilor <i>hole alethes</i> , <i>epi ti alethes</i> , <i>epi ti pseudes</i> și <i>hole pseudes</i>	50
VIII. Imposibilitatea unei întemeieri trivalente a logicii asertorice	52
IX. Independența valorilor de adevăr <i>hole alethes</i> , <i>epi ti alethes</i> , <i>epi ti pseudes</i> , <i>hole pseudes</i>	59
X. Definiția lui <i>hole pseudes</i> și <i>epi ti pseudes</i>	62
XI. Definiția lui <i>hole alethes</i> și <i>epi ti alethes</i>	75
XII. Problema suprimării lui <i>epi ti alethes</i>	77
XIII. Textul 55 b 3-10 în interpretarea unor comentatori și editori	85
XIV. Identificarea valorii de adevăr <i>epi ti alethes</i> cu <i>epi ti pseudes</i>	94
XV. Raportul dintre <i>hole alethes</i> și <i>epi ti alethes</i>	96
XVI. Teoria opoziției judecăților nemodale expusă tetravalent	107

XVII.	Teoria opoziției judecăților strict particulare din perspectiva tetravalenței	118
XVIII.	Observații finale	131
XIX.	Logica polivalentă <i>in statu nascendi</i> . De ce a avut logica polivalentă o preistorie lungă de 2255 de ani?	134
	Bibliografie	140

Prefață

Logica polivalentă are o istorie de 73 de ani, apariția ei producându-se odată cu publicarea articolul lui Łukasiewicz „Asupra logicii trivalente” în revista Ruch Filozoficzny, în 1920. În lucrarea de față, Zur Vorgeschichte der mehrwertigen Logik der Antike, Niels Offenberger stabilește însă existența unor prefigurări ale logicii polivalente în antichitate, astfel încât preistoria ei ar număra 2255 de ani, admitând că apariția logicii a avut loc în anul 335 î. e. n., moment care marchează începutul probabil al activității creatoare a lui Aristotel ($335 + 1920 = 2255$ ani).

Punctul forte al acestei lungi preistorii stă tocmai în începutul ei, fiind reprezentat de câteva pasaje din opera aristotelică, ce pot fi considerate drept prefigurări, anticipări ale polivalenței. Dar autorul merge și mai departe, susținând opinia că grecii aveau, chiar înainte de Aristotel, pe vremea „descoperirii spiritului” (Bruno Snell), un univers eidetic polivalent, dar nu în sensul considerării unei a treia valori de adevăr, intermediară între adevăr și fals, ci al diferențierii, nuanțării fiecăreia din cele două valori de adevăr fundamentale – adevărul și falsul. În sprijinul acestui punct de vedere, autorul valorifică cercetările lui I. P. Levet despre Le vrai et le faux dans la pensée grecque archaïque, precum și monografia lui M. Detienne Les Maîtres de Vérité. În deosebirea dintre jurământ și adevărul obișnuit, între sperjur și minciuna obișnuită, Offenberger vede o prefigurare a unui tabel de adevăr tetravalent al negației, care poate fi redat astfel:

P	$\sim P$
jurământ	sperjur
adevăr obișnuit	minciună obișnuită
minciună obișnuită	adevăr obișnuit
sperjur	jurământ

O prefigurare superioară a logicii tetravalente este arătată la Platon, constând în deosebirea dintre știință (episteme) și opinia ade-

vărată (alethes și doxa), respectiv între neștiință (agnoia) și opinie falsă (pseudes doxa). Aceste distincții sînt interpretate ca anticipări nemijlocite ale diferențierii aristotelice a adevărului și a falsului și pot fi redată sub forma următorului tabel de adevăr:

P	$\sim P$
episteme	agnoia
alethes doxa	pseudes doxa
pseudes doxa	alethes doxa
agnoia	episteme

Examinînd, în cap. 2-4 din Analitica primă, II, silogismele cu una sau două premise false și cu concluzie advărată, Aristotel a introdus o diferențiere a valorilor de adevăr adevărat și fals, deosebind între hole pseudes și epi ti pseudes, respectiv între hole alethes și epi ti alethes. Cele patru sintagme aristotelice se traduc în mod curent prin: „total fals” și „parțial fals”, respectiv, „total adevărat” și „parțial adevărat”; în locul acestor redări, Öffenberger propune următoarea traducere: hole pseudes = fals universal, epi ti pseudes = fals particular, hole alethes = adevăr universal, epi ti alethes = adevăr particular.

Aceste patru valori de adevăr derivate, reprezentînd diferențierea valorilor de adevăr fundamentale de adevărat și fals, se pot reda tetravalent astfel:

P	$\sim P$
hole alethes	hole pseudes
epi ti alethes	epi ti pseudes
epi ti pseudes	epi ti alethes
hole pseudes	hole alethes

Dintre aceste patru determinații, Aristotel a definit propriu-zis numai hole pseudes (An. pr. II 2, 54 a 4-6) și a oferit o caracterizare pentru epi ti pseudes (op. cit., 4 57 a 34). Öffenberger determină toate cele patru expresii aristotelice și, spre deosebire de interpretarea cvasiunanimă a comentatorilor aristotelici, susține teza că epi ti alethes nici nu se reduce la, nici nu se identifică cu epi ti pseudes. El caracterizează astfel cele patru valori de adevăr derivate:

1. hole alethes – caracterizează, reprezintă predicția universală adevărată; din punct de vedere epistemologic, această valoare de adevăr se referă la legi;

2. *epi ti alethes* – caracterizează predicăția care poate fi adevărată numai în mod particular, adică predicăția proprie judecăților strict particulare și reprezintă, din punct de vedere epistemologic, cazul excepțiilor;

3. *epi ti pseudēs* – se referă la predicăția universală falsă care rezultă dintr-o generalizare nepermisă;

4. *hole pseudēs* – se referă în genere la predicăția falsă în cadrul unei calități predicative date, în sensul că, în acea calitate (afirmație sau negație), predicăția adevărată nu e posibilă nici universal, nici particular.

Valorile *hole alethes* și *epi ti alethes* sînt apreciate ca valori de adevăr preferențiale (ausgezeichnete), deoarece judecățile ce stau sub semnul lor sînt asertate, acceptate ca adevărate, în vreme ce *hole pseudēs* și *epi ti pseudēs* sînt valori de adevăr nepreferențiale (nicht ausgezeichnete), deoarece judecățile ce stau sub semnul lor sînt false și, deci, refutabile.

Pe baza acestor patru valori de adevăr, autorul oferă o reprezentare tetravalentă a teoriei opozițiilor judecăților nemodale (pătratul logic), prin considerarea judecăților particulare stricte (exterioare pătratului logic), astfel încît se obține un hexagon logic.

Dacă fundamentarea tetravalentă a logicii modale aristotelice este în genere acceptată, pasajele relevante pentru o fundamentare similară a logicii aristotelice nemodale – îndeosebi cap. 2-4 din An. pr. II – nu au fost considerate în această direcție. Autorul își propune, așadar, să dovedească faptul că în opera aristotelică pot fi identificate formulări prefigurative ale unei fundamentări polivalente nu numai în ce privește logica modală, ci și logica asertorică aristotelică. Teza aceasta a fost schițată de către autor în articolul „Pour une fondation plurivalente de la sillogistique catégorique d'Aristote” (cf. L'âge de la Science, vol. III, nr. 4, 1970, p. 311-333), unde a încercat, însă, să reprezinte trivalent silogistica categorică. În monografia de față, autorul susține poziția că o fundamentare trivalentă a silogisticii asertorice nu este nici fidelă textului și nici potrivită din punct de vedere sistematic. Argumentele pe care le aduce autorul pentru reprezentarea tetravalentă și totodată împotriva celei trivalente a silogisticii aristotelice sînt expuse în partea centrală a lucrării; acestea sînt: autonomia valorilor de adevăr *hole alethes*, *hole pseudēs*, *epi ti alethes* și *epi ti pseudēs*, în baza definiției *epi ti alethes* și *epi ti pseudēs* este respinsă echivalarea (identificarea) lui *epi ti pseudēs* cu *epi ti alethes*, precum și răspunsul la întrebarea de ce logica polivalentă are o preistorie de 2255 de ani.

BCU IAS/ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cuvînt înainte

Cele mai recente rezultate din domeniul logicii polivalente oferă importante puncte de sprijin pentru identificarea acelor pa-saje din expunerea aristotelică a silogisticii asertorice care pot fi interpretate în perspectiva logicii polivalente și care, la rîndul lor, au relevanță pentru stadiul actual al cercetărilor. În centrul acestei întreprinderi stă considerarea valorilor de adevăr diferențiate in-troduse de Aristotel – desemnate de Wolfgang Wieland drept „cuantificate” – prin raportarea lor la distincțiile între valorile de adevăr „fundamentale” și „deduse”, „pozitive” și „negative”, dis-tincții formulate de A. A. Sinowjew – H. Wessel și Ulrich Blau.

Monografia de față urmărește să aducă o contribuție la acest domeniu de cercetări și să stimuleze – poate și prin titlul său pro-vocator – spiritul critic constructiv.

Pentru început, ar fi de schițat, pe scurt, problematica ei.

Aristotel *definește expressis verbis*, ce-i drept, numai *hole pseu-des* (scil. *protasis*) în *Analitica prima* II, 54 a 4–6, dar pe baza ace-s-tei definiții pot fi deduse fără dificultate și celelalte valori de ade-văr diferențiate: *epi ti pseudes*, *hole alethes* și *epi ti alethes*. Am criticat stăruitor opinia lui Waitz și Ross, care țin să suprima din text *epi ti alêthes*, ca și părerea, între timp depășită, privind iden-tificarea termenilor *epi ti alethes* cu *epi ti pseudes*.

Autonomia acestor patru valori de adevăr poate fi demon-strată prin mai multe referințe la textul aristotelic. Această inde-pendență constă în aceea că unei judecăți categorice nu-i poate fi atribuită din același punct de vedere decît una și numai una din valori.

Am analizat deosebirea dintre trivalență și tetravalență în ra-port cu logica polivalentă *in statu nascendi*, optînd pentru tetra-valență și am încercat – firește, doar prin ipoteze – să dau un răspuns la întrebarea *de ce* (*diori*) preistoria logicii polivalente a durat 2255 de ani. Faptul că (*hoti*) preistoria ei a durat aproape 2255 de ani este o *quaestio facti* ce se poate dovedi cu precizie.

Mulțumesc în mod deosebit Comunității Germane pentru Cercetare (DFG) pentru a-mi fi acordat o bursă de doi ani precum și prof. dr. Albert Menne (Bochum) și prof. dr. Vittorio Sainati

(Pisa), ce mi-au oferit pe întreaga durată a cercetării o binevoitoare și competentă asistență. Lor și domnului profesor Hermann Weidemann (Münster) le datorez ajutorul susținut prin care mi-au încuviințat sau, adesea, criticat lucrarea, ceea ce nu a fost decît spre folosul versiunii de față a monografiei. Sînt îndatorat și prof. Ernesto Berti, care în timpul șederii mele la Pisa, m-a pus la curent cu principiile elementare ale paleografiei, de asemenea prof. Dieter Harlfinger, prof. Jürgen Wiesner și prof. Linos Benakis, care plini de solitudine au cercetat anumite manuscrise, mie inaccesibile, spre a vedea dacă în ele apare sau este suprimată sintagma „*epi ti alethes*“. Foarte importantă pentru monografia de față a fost și investigația întreprinsă de domnul Eberhard Vogt, care a reexaminat pasajul 55 b 2–10 din *An. pr.* II în toate microfilmele accesibile din arhiva Aristotel, aflată în Berlin, fapt pentru care îi sînt recunoscător. Pentru lucrările preliminare pregătirii manuscrisului pentru tipar, rămîn îndatorat doamnei E. M. Krause și domnului G. A. Biller.

I. Introducere

Atît teoria logicii polivalente – înţeleasă în general ca posibilitatea de a atribui unui enunţ atomar mai mult de două valori de adevăr –, cît şi interpretarea modernă a logicii aristotelice sînt rezultatul unor cercetări recente. Dacă se admite că descoperirea logicii polivalente se produce odată cu apariţia studiilor lui Łukasiewicz, *O pojęciu możliwości* (*Despre conceptul de posibilitate*) şi *O logice trójwartościowej* (*Despre logica trivalentă*) din revista *Ruch Filozoficzny*, 5, 1920, atunci se poate susţine că istoria logicii polivalente este restrînsă la o jumătate de veac¹. Interpretarea modernă a logicii aristotelice, ca disciplină specială, relativ autonomă, s-a afirmat cu trei decenii şi jumătate în urmă, odată cu apariţia lucrării deschizătoare de drumuri a lui Łukasiewicz, *Aristotle's syllogistic from the standpoint of modern formal logic* (1951), bucurîndu-se de atunci încôace de o mare influenţă, atît printre logicieni şi specialiştii în filologie clasică, cît şi printre cercetători în istoria logicii, în istoria matematicii şi în istoria filosofiei. Ilustrativ sînt de amintit aici contribuţiile lui Th. Ebert², P. Lorenzen³, A. Menne⁴, G. Patzig⁵, W. Wieland⁶ în Germania, M. Mignucci⁷, V. Sainati⁸ în Italia, J. Brunschwig⁹, G. G. Granger¹⁰ în Franţa, J. Corcaran¹¹, L. Rose¹², R. Smith¹³ în SUA, J. Lear¹⁴, A. Prior¹⁵ în Anglia, G. Englebretsen în Canada¹⁶, P. Thom¹⁷ în Australia¹⁸.

Łukasiewicz nu este doar întemeietorul interpretării moderne a silogisticii lui Aristotel, ci şi descoperitorul logicii polivalente care se află în centrul cercetărilor actuale. E suficient să cităm rezultatele celor mai noi investigaţii în acest domeniu: A. Sinowjew, *Über mehrwertige Logik*, 1968; P. Rutz, *Zweiwertige und mehrwertige Logik*, A. Sinowjew, H. Wessel, *Logische Sprachregeln*, 1975, U. Blau, *Die dreiwertige Logik der Sprache*, 1978.

Este caracteristic faptul că descoperirea lui Łukasiewicz, cunoscută astăzi sub numele comun de logică polivalentă, este rezultatul cercetărilor pe care acesta le-a consacrat lui Aristotel. Încă din tinereţe, în monografia *Despre principiul contradicţiei la Aristotel*¹⁹ (1910), Łukasiewicz a combătut interpretarea tradiţională a acestui principiu, ridicîndu-se împotriva atotputernicei sale

atît din punct de vedere sistematic, cît și pe baza unei analize a textului aristotelic.

Spre amurgul vieții, pe la mijlocul anilor 50, el s-a consacrat din nou, la Dublin, cercetărilor logicii aristotelice, demonstrînd că logica modală a lui Aristotel poate fi întemeiată nu numai bivalent, ci și polivalent, teză pe care a susținut-o nu numai sistematic, ci și prin interpretarea textului.

*

* *

O cercetare întreprinsă astăzi asupra logicii polivalente în antichitate se confruntă cu sarcini deosebite, căci o interpretare adecvată trebuie nu numai să redea cît mai exact sensul textelor, ci să aibă în vedere atît comentariile clasice și tradiționale, cît și mulțimea contribuțiilor contemporane, cunoscute de la Łukasiewicz încoace sub denumirea de „interpretare modernă”.

Expunerea tezei noastre – potrivit căreia și silogistica asertorică poate fi întemeiată polivalent – este îngreunată și pentru că în literatura contemporană – foarte întinsă – referitoare la silogistica lui Aristotel există mai multe orientări care interpretează diferitele complexe de probleme din puncte de vedere diferite. Łukasiewicz a expus silogistica axiomatic, fără a respecta însă întotdeauna în mod fidel sensul textului. W. Albrecht²⁰, la rîndu-i, ridică obiecții împotriva interpretării arbitrare – după opinia sa – a textului aristotelic de către exegeții moderni. Lorenzen²¹, în schimb, înfățișînd silogismele ca produse de relații nu se ocupă de fapt de interpretarea textuală a *An. pr.*, ci de moștenirea tezaurului de idei privitoare la doctrina lui Aristotel.

Ca urmare a legăturii strînse dintre logica polivalentă și conținutul filosofiei lui Aristotel, scopul cercetării de față este îndoit: interpretativ-istoric și sistematic. Pe de-o parte, textul aristotelic (inclusiv acela al comentariilor clasice) va fi examinat spre a se vedea în ce măsură apar la Aristotel presupuziții interesînd stadiul sistematic actual al cercetării, în sensul relevanței lor pentru logica polivalentă; pe de altă parte, ideile de origine aristotelică vor fi uneori redată relativ independent de litera textului aristotelic, cu mijloacele logicii simbolice.

Întemeierea tetravalentă a logicii modale aristotelice a fost, în genere, acceptată. Anumite texte însă, care ar putea oferi ideea unei întemeieri polivalente și a logicii nemodale – mai cu seamă *An. pr.* II, cap. 2–4 – nu au fost luate în considerație. Așa, de

pildă, edițiile critice ale lui Waitz²², Ross²³, Mignucci²⁴ comentează amănunțit și textele din *An. pr.* II 2–4, dar nu semnalează problema bivalenței, respectiv a polivalenței cuprinsă în textul menționat. Nici Łukasiewicz nu se referă la textele respective.

În lucrarea de față, am vrea de aceea să scoatem în evidență că nu numai în ce privește logica modală, ci și în ce privește logica asertorică putem afla la Aristotel numeroase idei convingătoare privind o expunere polivalentă a logicii. Am schițat deja această teză în articolul *Pour une fondation plurivalente de la syllogistique catégorique d'Aristote*²⁵, prilej cu care am încercat să expun trivalent silogistica asertorică. Cercetările mele recente m-au convins însă că întemeierea trivalentă a silogisticii asertorice nu este realizabilă nici prin interpretarea textului, nici prin adoptarea punctului de vedere sistematic. Motivele care pledează împotriva unei expuneri trivalente a logicii asertorice și în favoarea unei fundamentări tetravalente și a silogisticii asertorice vor fi tratate amănunțit în cele ce urmează.

În încheiere, aș dori să subliniez faptul că nu susțin teza potrivit căreia Aristotel ar fi întemeiat polivalent logica. Lucrul acesta nu l-a susținut nici el în legătură cu propria-i logică modală. Țin, totuși, să relev faptul că cine cercetează astăzi istoria logicii află la Aristotel anume elemente ce au o deosebită relevanță pentru preistoria logicii polivalente. Iar dacă s-a încercat de repetate ori să fie surprinse în logica sa modală, îndeosebi în *De int.* Cap. 9, rudimente de logică polivalentă, în schimb, capitolele 2–4 din *An. pr.* II nu au fost în același sens valorificate, exceptând articolul lui Wieland, *Probleme der aristotelischen Theorie über die Schlüsse aus falschen Prämissen*²⁶.

Împrejurarea că lucrarea de față nu se limitează la cap. 2–4 din *An. pr.* II, ci se raportează la gândirea antichității și la filosofia aristotelică în genere ține de logica lucrurilor și este prin urmare firească.

NOTE

1. Un an mai târziu, E. P. Post în *Introduction to a General Theory of elementary propositions* în „Am. Journal of Math.” vol. 43, nr. 3, 1921, a încercat de asemenea – după cum observă Łukasiewicz – „să cerceteze din punct de vedere pur formal sistemele polivalente ale calculului propozițional, dar nu a putut să le interpreteze logic” (subl. mea – N. O) (cf. J. Łukasiewicz, *Philosophische Bemerkungen zu mehrwertigen Systemen des Aussagenkalküls*, în

Logischer Rationalismus, Philosophische Schriften der Lemberg-Warschauer Schule, ed. de David Pearce și Jan Woléński, 1988, p. 100–119; cf. p. 114).

2. Cf. de pildă, Theodor Ebert, *Warum fehlt bei Aristoteles die 4. Figur?* în „Archiv für Geschichte der Philosophie“, 62, 1980, p. 13–31; retipărit în A. Menne (și N. Öffenberger), *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, vol. II, p. 148–167.

3. Cf. Paul Lorenzen, *Zur Interpretation der Syllogistik*, „Archiv für mathematische Logik und Grundlagenforschung“, vol. 2, 1956, p. 100–103; cf. *Über die Syllogismen als Relationen-multiplikationen*, în aceeași revistă, vol. 3, 1957, p. 112–116.

4. Cf. Albert Menne, *Logik und Existenz*, 1954; cf. și *Einige Ergebnisse des Syllogismusforschung und ihre philosophischen Konsequenzen*, ca și *Zur logischen Analyse der Existenz*; ambele contribuții au apărut în: J. M. Bocheński, *Logisch-philosophische Studien*, trad. și ed. de A. Menne, 1953, p. 51–70 și 97–106; cf. de asemenea *Gestalten der Logik*, „Studium Generale“, vol. 19, 1966, p. 160–168.

5. Cf. Günther Patzig, *Die Aristotelische Syllogistik, Logisch-philologische Untersuchungen über das Buch A der Ersten Analytiken*; cf. tot acolo „Appendix“ . *Aristoteles über Schlüsse aus falschen Prämissen*, p. 200–207.

6. Cf. mai cu seamă *Die aristotelische Theorie der Notwendigkeitsschlüsse*, în „Phronesis“, X, 1966, p. 35–60 și *Probleme der aristotelischen Theorie über die Schlüsse aus falschen Prämissen*, în „Archiv für Geschichte der Philosophie“, vol. 58, 1976, nr. 1, p. 1–9; (reeditat în A. Menne (ed.), N. Öffenberger (ed.), *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, vol. III, p. 77–86).

7. Cf. mai ales, *Gli Analitici primi*, traduzione, introduzione e commento di Mario Mignucci, 1969.

8. Cf. mai cu seamă, Vittorio Sainati, *Storia dell'Organon Aristotelico I. Dai „Topici“ al „De interpretazione“*, 1968; cf. J. Łukasiewicz *e le prove aristoteliche di conclusione e inconcludenza sillogistica* împreună cu N. Öffenberger în „Il Pensiero“, 1973, nr. 1/3, p. 221–231 (traducere completată în: A. Menne și N. Öffenberger (ed.), *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik I*, p. 206–214); cf. de asemenea: V. Sainati, *Zu einer neuen Lesart der modalen aristotelischen Syllogistik*, în: A. Menne și N. Öffenberger (ed.) *op. cit.*, vol. III, p. 33–52.

9. Cf. mai ales, Jacques Brunschwig, *La proposition particulière et les preuves de non-concludence chez Aristote*, în „Cahiers pour l'Analyse“, 1969, p. 3–26.

10. Cf. în special, Gilles Gaston Granger, *Le syllogisme catégorique d'Aristote*, în: „L'âge de la Science“, vol. 3, nr. 4, 1970, p. 281–310.
11. Cf. mai cu seamă, *Aristotle's Natural Deduction System*, în *Ancient Logic and its modern interpretation*, ed. de John Corcoran, p. 85–133; vezi și *Valid Arguments or True Universalized conditionals?* în „Mind“, vol. 83, 1974, p. 278–281.
12. Cf. Lynn E. Rose, *Aristotle's syllogistic*, 1968.
13. Cf. de pildă Robin Smith, *Some Studies of Logical Transformations in Prior Analytics; What is Aristotelian Ecthesis?* în „History and Philosophy of Logic“ 2 (1981), 1–9 și 3 (1982), p. 113–127.
14. Cf. J. Lear, *Aristotle and Logical Theory*, 1980.
15. Cf. între altele, Arthur Prior, *Formal Logic*, 1973; Łukasiewicz „Symbolic Logic“ în „Austral J. Philos“, xxx (1952), p. 33–46.
16. Cf. de ex.: George Englebrechtsen, *Zur philosophischen Interpretation der Logik: Ein weiterer aristotelischer Dialog*, în A. Menne – N. Offenberger (editori), *op. cit.*, vol. II, p. 112–128.
17. Cf. P. Thom, *The Syllogism*, 1981.
18. O bibliografie – fără pretenția exhaustivității – a numeroaselor contribuții despre interpretarea modernă a silogisticii lui Aristotel, apărute în vremea din urmă, poate fi găsită în A. Menne – N. Offenberger (editori), *op. cit.*, vol. II, p. 253–258.
19. Cf. Jan Łukasiewicz, *O zasadzie sprzeczności u Aristotelesa*, 1910.
20. Cf. Wolfgang Albrecht – Angelika Hanisch, *Aristoteles' assertorische Syllogistik*, 1970.
21. Cf. nota 3.
22. Cf. *Organon Graece, novis codicum auxiliis adiutus recognovit, scholiis ineditis et commentario instruxit Theodor Waitz*, 1844.
23. Cf. *Aristotle's „Prior and Posterior Analytics“, a revised text with introduction and commentary by W. D. Ross*, 1965.
24. Cf. nota 7.
25. „L'âge de la Science“, vol. III, nr. 4, 1970, p. 311–322.
26. Cf. nota 6.

II. Diferențierea adevărului și a falsului în gîndirea greacă timpurie

Și frumosul din neînlăturabil tu ți-l a-
legi (*exelogiso; ta chresta tanankaia te*).
Euripide, *Ifigenia în Aulida*

Logica polivalentă a devenit un capitol important al logicii moderne, avînd aplicații esențiale în domeniul logicii deontice, al logicii modale și al logicii temporale. „Posibilitatea de a atribui mai mult decît două valori de adevăr enunțurilor (adică polivalența enunțurilor) este un *fact empiric* (subl. mea – N. Ö) de la care logica pornește, atunci cînd cercetează consecințele logic conceptibile ce decurg din acest fapt”¹. Se poate pune însă întrebarea, dacă antichitatea oferă sau nu elemente ale unei preistorii a logicii polivalente.

Privitor la această problemă, Bocheński opinează: „...ar fi prea mult să cerem de la un gînditor al antichității să cunoască deja logica polivalentă, inventată în secolul XX al erei noastre”². În ceea ce ne privește, sîntem numai parțial de acord cu această afirmație, căci dacă logica polivalentă este într-adevăr o cucerire a secolului XX, totuși nu a fost inventată, ci descoperită; legile valabile aprioric pot fi doar descoperite, iar în antichitate existau – după cum vom arăta – rudimente de logică polivalentă.

Pentru a lămuri mai bine această chestiune, trebuie deci să deosebim mai întîi între *invenție* și *descoperire*. Va trebui însă să observăm că această deosebire se realizează mai bine în domeniul științelor naturii, decît în cel al științelor spiritului.

În primul caz, *invenția* poate desemna o *realizare* care, sprijinindu-se pe legile naturii, le stăpînește, le îmbină într-o manieră care să permită apariția a ceva pînă atunci inexistent. Cuceririle tehnice sînt în acest sens invenții, nu descoperiri. Prin *descoperire* se înțelege, în schimb, ceva existent care din necunoscut devine cunoscut, *des-coperit*, *dez-văluit*.

„Înainte de Newton, legile acestuia nu erau nici adevărate, nici false, ceea ce nu înseamnă că fiindul (*das Seiende*) pe care ele descoperindu-l îl scot la iveală nu ar fi fost și înainte. Prin Newton,

legile au devenit adevărate, o dată cu ele, existența fiindului a devenit în sine însăși accesibilă. Prin descoperirea fîndului acesta se dovedește a fi tocmai fiindul care a fost și mai înainte. A descoperi astfel constituie modul de a fi al «adevărului»³. De aceea nu se poate vorbi despre inventarea Americii sau despre descoperirea lămpii electrice, despre inventarea fisiunii nucleare sau despre descoperirea bombei atomice. Faptul că o descoperire poate avea, de cele mai multe ori, drept urmare și o invenție – de pildă, descoperirea fisiunii nucleare a dus la construirea bombei atomice – iar o invenție poate duce la descoperirea unor legi necunoscute ale naturii – de exemplu, inventarea microscopului a permis descoperirea unor însușiri necunoscute ale micro-organismelor – este de la sine înțeles. Hotarul care desparte sfera noțiunii *descoperire* de aceea a noțiunii *invenție* este marcat cu precizie.

Cum se pune însă problema în domeniul științelor spiritului? Potrivit definiției de mai sus a invenției, „legile formei ce guvernează o realitate spirituală” pot fi folosite spre a se plăsmui „un lucru sau o operă”. Nu întîmplător își intitulează Bruno Snell cartea: *Die Entdeckung des Geistes* (Descoperirea spiritului). Oare Kant a inventat sau a descoperit apriorismul? Reprezentantul neokantianismului ar vorbi, desigur, de o descoperire, un marxist mai degrabă de o invenție. Este principiul contradicției o invenție sau o descoperire? Adevărul este că în științele spiritului hotarele dintre invenție și descoperire sînt fluctuante. Astfel, putem spune că Aristotel a *inventat* principiul contradicției pentru că el nu exista *tale quale*, iar pe de altă parte, l-a „descoperit”, deoarece era folosit inconștient de către orice om care gîndește și ca atare exista înainte de a fi sistematic descris. Același lucru se poate spune și despre silogistică, pe care Aristotel a expus-o, fără a avea, ca în cazul Retoricii, vreo lucrare premergătoare (*proexeirgasmemon*)⁴. Prin urmare, Aristotel a plăsmuit ceva care nu exista *tale quale*, ceea ce ar pleda pentru considerarea silogisticii sale drept invenție; dar, pe de altă parte, el a descoperit ceea ce exista în forma spiritului (*morphe tes psyhes*) fără a fi fost însă pînă la el descoperit.

Albert Menne atrage atenția asupra faptului că noțiunea de „existență” are un conținut complex. „Este o simplificare grosolană a se atribui existență doar acelor lucruri ce pot fi apucate cu mîinile și a se declara restul ficțiune, căci între aceste ficțiuni, între care s-ar afla întreaga matematică, ar figura, de exemplu, atît numărul prim cuprins între 35 și 40 – a cărui existență matematică revine fără dubiu numărului 37 – cît și o metodă elementară de împărțire în trei a unghiului, ceea ce reprezintă într-adevăr o fic-

tiune, imposibilitatea procedului fiind riguros demonstrată de Wantzel în 1837. A recunoaște sau nu existența obiectelor enumerate depinde întru totul de domeniul de obiecte, de universul de discurs la care se raportează considerațiile noastre; adică, putem să atribuim existență fiecăruia dintre obiectele numite, dacă avem de fiecare dată în vedere tipul respectiv de existență: reală, matematică, logică, mitică ori poetică. Unei imposibilități însă, precum cea a împărțirii elementare și totodată exacte în trei a unghiului, a cvadraturii cercului sau a unui oraș situat la nord în raport cu el însuși, nu i se poate în chip rațional atribui existență, decît încadrînd-o pe aceasta în domeniul clasei vide, care potrivit definiției este de domeniul non-existenței. „A exista în clasa vidă este același lucru cu «a nu exista»”.⁵

Firește, logicul are altfel de existență decît onticul. „În genere, în logică este formal întemeiat ca existent doar ceea ce are existență logică, ceea ce este adică liber de contradicție. Alte feluri de existență ar trebui să treacă materialmente în premise sau să fie tratate ca evaluări speciale în calcule proprii de valență”.⁶ De aceea existența formală „nu este altceva decît lipsă de contradicție”, fiind însă presupusă de existența ontologică. „Existența ontologică presupune întotdeauna existența formală”.⁷

Existența logicii polivalente în antichitate ar putea fi contestată în două feluri: întîi prin obiecția că ea nu fusese încă descoperită și deci întrebarea privitoare la existența ei ar fi neavenită din punct de vedere istoric; în al doilea rînd, prin aceea că logica polivalentă nu ar respecta condiția formală de existență, adică principiul non-contradicției.

Intenția noastră este să arătăm că nu numai lui Aristotel, dar și *spiritului antichității* îi sînt proprii *rudimente de logică polivalentă* și că aceste rudimente nu lezază „condiția formală a existenței principiului non-contradicție”.⁸ Sîntem însă conștienți de faptul – și subliniem acest lucru – că în antichitate nu a existat logică polivalentă în sensul strict al cuvîntului. De aceea lucrarea de față nu are în vedere decît *preistoria* logicii polivalente. Această precizare ne îndreptățește însă să „valorificăm” tot ceea ce poate avea relevanță – fie ea și mijlocită – pentru preistoria logicii polivalente.

*

* *

Din punctul de vedere al morfologiei culturii, un adept al lui Spengler ar putea susține caracterul bivalent al culturii antice,

„apolinice“ și caracterul polivalent al celei „faustice“. În sensul unor analogii structurale contrapunctice, el ar putea chiar să pună cultura apolinică în corespondență cu bivalența, iar cultura faustică în corespondență cu polivalența. Faptele, documentele literaturii și filosofiei antice nu îngăduie însă susținerea unei atari analogii.

Evaluarea literaturii grecești și a filosofiei prearistotelice din punctul de vedere al preistoriei logicii polivalente nu are, firește, în cazul monografiei de față, pretenții de exhaustivitate, ci asumă mai degrabă un caracter paradigmatic. (Cercetarea amănunțită a acestei probleme o vom întreprinde cu alt prilej).

Faptul că grecul din antichitate avea față de lume și față de destin o atitudine „polivalentă“ poate fi dovedit pe baza celor mai noi cercetări, precum cele ale lui M. Detienne⁹, I. P. Levet¹⁰, W. Luther¹¹ și Bruno Snell¹². Aici se impune, oricum, să deosebim, în termenii lui U. Blau¹³ și Sinowjew-Wessel¹⁴, valorile de adevăr fundamentale de valorile de adevăr deduse. Această distincție va fi reluată în partea centrală a lucrării noastre, mai cu seamă în cadrul prezentării relației dintre bi, tri- și polivalență. Deocamdată am vrea să ne referim doar la faptul că, în gândirea antică, potrivit terminologiei actuale a logicii polivalente, diferențierea adevărului și a falsului, respectiv a celor două valori de adevăr fundamentale, se realizează prin medierea valorilor de adevăr deduse. Amintim de acesată idee, tocmai pentru că în mitologia greacă și în filosofia și literatura prearistotelică nu găsim, alături de adevăr și falsitate, o a treia valoare de adevăr fundamentală, în schimb aflăm din abundență diferențieri în domeniul adevărului și al falsului. Cîteva exemple în acest sens: Hades vrea să o ia în căsătorie pe Kore, fiica Demetrei, și cere în acest scop încuviințarea lui Zeus; întrucît însă, acesta nu vrea să-l ofenseze pe Hades printr-un refuz, dar nici nu vrea să stîrnească supărarea Demetrei prin plecarea Korei în Tartar, dă un răspuns evaziv; îi răspunde lui Hades că nu poate nici să-i dea, nici să-i refuze consimțămîntul. Altă împrejurare: duhurile condamnate, nici bune, nici rele, nu ajung în Tartar, lăcașul celor răi, dar nici în grădinile Elizee, la cei virtuoși, ci în cîmpiile Asfodele. (Aceste exemple pledează desigur pentru o „trivalență“). Hermes făgăduiește părintelui său să nu mintă niciodată, dar nu poate promite „...să spună întotdeauna întreg adevărul“¹⁵. Muzele susțin cu oarecare mîndrie că ar poseda însușirea de a spune multe lucruri false care ar semăna cu adevărul; dar dacă ar voi, ele ar putea să propovăduiască chiar adevărul:

„Neam de rușine, păstori ce dormiți lingă glie, cu gîndul Numai la burtă, minciuni aidoma cu adevărul Știm să rostim, dar cînd vrem știm să vestim adevărul“¹⁶.

M. Detienne subliniază, pe bună dreptate, faptul că în vechea Grece adevărul și falsul nu erau socotite ca alcătuint o opoziție contradictorie: „*Il n'y a donc pas d'un côté Alétheia (+) et de l'autre Léthé (-), mais entre ces deux pôles se développe une zone intermédiaire où Alétheia glisse vers Léthé et réciproquement. La « négativité » n'est donc pas isolée, mise à part de l'Etre; elle ourle la « Vérité », elle en est l'ombre inséparable. Les deux puissance antithétiques ne sont donc contradictoires; elle tendent l'une vers l'autre; le positif tend vers le négatif, qui d'une certaine façon, la « nie », mais sans lequel il ne se soutient pas.*“¹⁷

Despre logica inerentă mitului, el observă iarăși: „*Posséder la vérité, c'est aussi être capable de tromper; d'autre part, les puissances antithétiques Alétheia et Léthé ne sont contradictoires: dans la pensée mythique, les contraires sont complémentaires. Au niveau d'un problème particulier, nous vérifions un trait général pour une logique du mythe.*“¹⁸

Abia sectele filosofico-religioase izbutesc să depășească ambiguitatea jocului între veridicitate și înșelăciune (*le jeu de vérité et du trompeur*) și anume prin principiul contradicției: „*C'est la contradiction, qui organise le plan de la pensée des sectes philosophico-religieuses; dans le monde dichotomique des mages, le « véridique » exclut le trompeur. Avec Parménide, Alétheia se confond même avec l'exigence impérieuse de la non-contradiction. C'est donc dans Alétheia que se mesure le mieux la distance entre deux systèmes de pensée dont l'un obéit à une logique de l'ambiguïté et l'autre à une logique de la contradiction.*“¹⁹

După opinia lui Levet, opusul adevărului nu era în epoca lui Homer nici contra-adevărul, nici falsitatea: „*L'opposé de l'alétheie homérique, c'est simplement l'absence d'alétheie, et non pas la contre-alétheie ni le psudos.*“²⁰

Dintre diferiții termeni care desemnează la Homer direct sau indirect adevărul, Bruno Snell scoate în evidență²¹ pe aceia de *alethes eteon* (realul), *nemertes* (ne-greșirea); în vreme ce Levet analizează²² sensul termenilor *eteos* (realitate gîndită), *etymos* (realitate conjecturală), *etetymos* (realitate afirmată) și relevă locul aparte al lui *atrekes* luat drept „*concept mixte situé entre le vraie et l'exact*“²³. W. Luther, sub influența vădită a lui Heidegger, leagă

completitudinea de „momentul dezvăluirii” propriu conceptului de adevăr, privit ca un concept complementar²⁴, cu scopul de a evita „minciuna convențională spusă pentru a crușa pe cineva”²⁵ și cu intenția de a surprinde adevărul în totalitatea lui – *pasan aletheien*. Privitor la numeroasele locuri din *Iliada* și *Odiseea* care cuprind formulări ale adevărului în totalitatea lui, W. Luther observă pe bună dreptate: „Astfel de «formulări în versuri» ale lui Homer nu trebuie desconsiderate, căci numai rareori ele sînt doar simple scheme tranzitorii în legătură cu care poetul nu a avut nimic în vedere”²⁶.

Dar și falsul este gîndit diferențiat de personajele lui Homer. Forma lui cea mai blindă, ca să spunem așa, și etic justificabilă, este *ascunderea, tăinuirea*, din considerație față de cel lovit de întîmplări nefaste, ceea ce are drept consecință relatarea unilaterală a evenimentului în cauză, determinînd, la rîndu-i, apariția unui neadevăr, a unei relatări înșelătoare asupra realității. W. Luther distinge mai departe „minciunile lăudăroase” și „minciunile provocate de frică”, minciunile cerșetorilor și ale înșelătorilor care *pseudont, oud'ethelousin alethea mythesasthai*²⁷, ale fenicienilor hapsini în contrast cu minciuna spusă de nevoie, etic justificabilă și utilă, de pildă aceea a lui Odiseu către Ciclon: *Outis emoi g'o-noma, outin de me kiklesousi* (numele meu e nimeni)²⁸.

O cu totul altă valoare o au jurămintele, sperjururile, (*Meineide*), jurămintele false (*Falscheide*), călcările de jurămint (*Eidbrüche*). Din punctul de vedere al diferențierii în domeniul adevărului și în cel al falsului nu este lipsit de interes faptul că Autolykos, bunicul dinspre mamă al lui Odiseu, este lăudat pentru măiestria sa în a jura, dar nu în a jura strîmb, ci a jura conștient la limita sperjurului, fiind admirat astfel ca meșter în *sofistica jurămîntului*. Faptul că ionianul nu deosebea riguros jurămîntul fals neintenționat de sperjurul conștient, important pentru el fiind neîmplinirea a ceea ce s-a făgăduit prin jurămint²⁹, nu schimbă cu nimic faptul că jurămîntul și sperjurul erau distinse cu precizie de adevărul obișnuit sau de falsitatea obișnuită, respectiv justificabilă. În vreme ce minciunile justificabile și utile ale lui Odiseu sînt – dacă se citește printre rînduri – chiar lăudate, sperjurul este *condamnat* și pus în legătură cu destinul cel mai crud:

„Care din nou cuteza-va să calce tocmeala făcută.

Piară cu creierul scurs întocmai ca vinul de față

El și ai lui, iar nevasta să-i fie răpită de alții”³⁰

În concluzie, subliniem faptul că grecul încă din epoca home-rică a diferențiat adevărul, precum și falsul și a trasat o linie fermă de demarcare între jurământ și sperjur pe de o parte, între adevărul banal, respectiv incomplet și falsul respectiv minciuna banală, justificabilă, pe de altă parte. În această distincție surprindem o certă *anticipare* a ceea ce Aristotel va opera în teoria predicăției din silogistica asertorică, anume deosebirea dintre *hole alethes* și *hole pseudes* prin analogie cu raportul dintre jurământ și sperjur pe de o parte, *epi ti alethes* și *epi ti pseudes* prin analogie cu raportul dintre adevărul banal și falsul banal, pe de altă parte. Căci, tot așa cum negarea jurământului nu este o falsitate banală, ci un sperjur, tot astfel negarea unei judecăți cu valoarea de adevăr *hole alethes* nu este *epi ti pseudes*, ci *hole pseudes*; și tot așa, precum minciuna referitoare la un adevăr banal nu este sperjur, ci are drept consecință o falsitate banală, și negarea unei judecăți cu valoarea de adevăr *epi ti alethes* nu este *hole pseudes* ci *epi ti pseudes*.

Și în structura, în „formula” tragediei grecești aflăm o diferențiere în domeniul falsului, ceea ce evidențiază – după părerea noastră – că grecul lumii antice avea față de destinul și universul său o poziție polivalentă. Eroul tragic este constrins din pricina poziției sale etice fundamentale să aleagă între două situații fatale ce duc în chip necesar la dispariția sublimului, să aleagă ceea ce este nobil în ceea ce nu poate fi înlăturat, *ta chresta t'anankaia te*. Pentru Antigona nu este indiferent dacă, respectînd porunca lui Kreon acționează contrar normelor etice, dar își păstrează viața, sau dacă, cîstind legile unei venerabile tradiții, ispășește noblețea gestului cu moartea. Și Pelasgos din *Rugătoarele* lui Eschil e obligat să aleagă între două situații fatale: să acorde rugătoarelor adăpost, potrivit legilor ospitalității, dar aducînd astfel asupra sa primejdia unui război, sau să le refuze acestora protecția și, în consecință, să încalce legile ospitalității. Regele din Argos nu poate să aleagă pe nici una din cele două posibilități:

„Eu nu știu cum să vă ajut și să rămîn nevătămat, dar nu-mi este ușor să trec pe lingă ruga voastră. Sînt la răscruce, frica îmi cuprinde inima. Ce-i de făcut? Cum să aleg la întîmplare” (V. 377–380)³¹.

Regele lasă decizia pe seama poporului său, care acordă adăpost rugătoarelor, alegînd în limitele inevitabilului valoarea etică superioară.

În *Eumenidele*, diferențierea între feluritele forme ale falsului apare *expressis verbis*. Anume, această dramă aduce pe scenă liti-giul legat de opțiunea între două crime grele, între două acțiuni

reprobabile: uciderea soțului și uciderea mamei. Din punctul de vedere al deosebirii între bivalență și polivalență, este interesant faptul că litigiul dintre Eumenide, care cer pedepsirea matricidului Oreste, și apărătorul acestuia, Apollo, care vrea să obțină sprijinul binevoitor al Athenei și achitarea inculpatului, nu este înfățișat ca un conflict între bine și rău, între drept și nedrept, între „adevărat” și „fals”: atât uciderea soțului cât și a mamei sînt crime grave, sînt amîndouă fapte rele, dar Apollo încearcă tocmai să stabilească o distincție, o diferență între crimă și crimă. Logic vorbind, el ar vrea să descrie diferențele în domeniul răului și astfel să obțină din partea zeiței Pallas Athena și a judecătorilor lui Oreste achitarea acestuia:

„Într-adevăr, deoarece este cu totul altceva ca un bărbat de neam ales, copleșit de cinstea cuvenită sceptorului încredințat de Zeus, să moară de mîna femeii sale (...)”³² în comparație cu matricidul săvîrșit de Oreste care e însă, totodată, un gest de răzbunare pentru crima săvîrșită de mamă asupra tatălui.

Necondiționat nu îl poate nici Athena achita pe Oreste, căci crima rămîne crimă – Oreste aflîndu-se în domeniul răului oricum, chiar dacă fapta sa ar beneficia nu doar de circumstanțe atenuante, ci și de motivații constrîngătoare, precum răzbunarea pentru uciderea tatălui său. Ea hotărăște achitarea lui Oreste, în condițiile de paritate a voturilor judecătorilor, acordîndu-i un sprijin nemijlocit prin asumarea activă a funcției pe care o deține: „Lucrul meu e să mă rostesc cea de pe urmă” (v. 734, *ed. cit.*, p. 182), Athena votează în favoarea lui Oreste. Motivația pe care o invocă – faptul că ea prețuiește mai mult pe tată decît pe mamă, pentru că, în ce o privește, s-a născut fără mamă, direct din capul lui Zeus – nu este foarte convingătoare și este amintită doar în treacăt. Athena face însă și o comparație concretă între uciderea mamei de către Oreste și uciderea soțului de către Clitemnestra, afirmînd:

„Prea mult nu cîntărește pentru mine stingerea unei femei ce-a omorît pe soțul său, ocrotitorul vetrei sale (*damaton episkopon*).”

„Pentru ca Oreste să învingă este destul să fie voturile deopotrivă împărțite (*kan isopsephos krithe*).”

(v. 739–741, *ed. cit.*, p. 182)

După numărătoarea care confirmă paritatea voturilor, Athena anunță:

*aner hod ekpepheugen hematos diken
ison gar esti taritheta ton palon*

(v. 752–753)

Faptul că în condiții de paritate a voturilor câștigă una din părți, în loc să apară o comparație *per analogiam* cu o a treia valoare de adevăr, „neutrală“, pledează împotriva unei trivalențe, dar nu și împotriva tetravalenței care poate realiza diferențierea în domeniul falsului și al adevărului, fără a revendica o nouă valoare *fundamentală* de adevăr: Athena potolește de altfel sufletul deznădăjduit al partidei învinse, adresându-se Eumenidelor:

„Voi nu ați fost învinse: numărătoarea sorților din urne a fost nehotărîtă, spre folosul adevărului, și nu spre necinstirea voastră“.
(v. 795–796, *ed. cit.*, p. 185)

A pierde prin paritate de voturi nu e totuna cu a pierde în sine; dar este o pierdere oricum, tocmai *per analogiam* cu diferențierea operată în domeniul falsului.

Și în domeniul adevărului putem găsi diferențieri. Eschil deosebește între *topazein* (a presupune) și *saph'eidenai* (a ști sigur), între *dikaïos* și *hyperdikos*, clarvăzătoarea este desemnată prin *agan-alethomantin* (clarvăzătoare prea adevărată); martorul, solul din Perșii, oferă o informație mai precisă, mai demnă de încredere decât cineva care nu redă decât cuvintele altora (*logous allon*); salvarea lui Xerxes este un fapt pe care Atossa îl știe din sursă sigură în temeiul unui *logos saphenes*³³ și Sofocle face distincția între adevăr și flecăreală, spre pildă, în *Filoctet*. Și pretenția „homerică“ a celor loviți de soartă să afle întreg adevărul ne întîmpină în *Electra*, unde bătrînul pedagog făgăduiește să spună *totul* (*to pan phraso*); Teiresias i se adresează lui Oedip: *t'alethes gar ischyon trepho*, iar în altă parte: *eiper ti g'esti tes aletheias sthenos*; în *Antigona*, Euridice se exprimă în același sens: *kouden pareso tes aletheias epos*. În *Trachinienele*, Deiraneira vrea să știe dacă veștile lui Lichas corespund adevărului: *e kai to piston tes aletheias nemeis* și îl îndeamnă: *all'eipe pan t'alethes* care la rîndul său promite: *pan s'qi phraso taletes oude kripsomai*³⁴.

La Euripide aflăm că în *Ion* adevărul nu se opune falsului atunci cînd e vorba de o prezicere făcută de un zeu: *ho theos alethes e maten manteuetai* (v. 1537)³⁵.

În *Hippolit* și *Medeea* reîntîlnim, ca la Homer, valoarea înaltă a jurămîntului³⁶.

Ideea că în drama grecească găsim un conținut de idei probant pentru evaluarea diferențiată a adevărului și a falsului poate fi

dezvoltată mai departe. Vom reveni cu alt prilej asupra cercetării acestei probleme.

NOTE

1. Cf. A. Sinowjew și H. Wessel, *Logische Sprachregeln*, München, Salzburg, 1975, p. 143.
 2. J. M. Bocheński, *La logique de Théophraste*, 1947, p. 100.
 3. Cf. Martin Heidegger, *Dasein, Entschlossenheit und Wahrheit* (1927), *Die Seinsart der Wahrheit und die Wahrheitsvoraussetzung*, în Gunnar Skirbekk, *Wahrheitstheorien. Eine Auswahl aus den Diskussionen über Wahrheit im 20 Jahrhundert*, p. 426.
 4. *De sophist elenchis*, 34, 183 b 35.
 5. Cf. Albert Menne, *Logik und Existenz, eine logistische Analyse der kategorischen Syllogismuskonstruktionen und das Problem der Nullklasse*, 1954, mai cu seamă p. 95–98; cf. și A. Menne, *Zur logischen Analyse der Existenz*, retipărită în A. Menne și N. Offenberger (editori), *op. cit.*, vol. I, p. 79–88.
 6. A. Menne, *Logik und Existenz, op. cit.*, p. 128.
 7. A. Menne, *Zur logischen Analyse, op. cit.*, p. 85 și 88.
 8. Cf. în acest sens cercetarea lui P. Rutz, din *Zweiwertige und mehrwertige Logik*, 1973, mai ales cap. 3 *Einheit und Vielfalt der Logik*, p. 37–43. Aici este dezbătută problema dacă pot exista mai multe sisteme logice reciproc contradictorii sau dacă există doar o singură logică adevărată. După Rutz, *unitatea logicii* poate fi salvată prin acceptarea deosebirii între logica formală și calcule, interpretabile ca o teorie a conținutului referitoare la obiecte logice. El este de părere că există, ca știință, o singură logică, dar obiectele materiale ale acesteia pot fi cu totul diferite. Logica ar fi, după el, absolută ca știință, dar relativă față de calculele interpretabile. „Nu numai că între sistemele bivalente și polivalente nu există nici o contradicție, ci tezele logicii polivalente sînt perfect traductibile în logica clasică” (p. 42).
- Polivalența, mai exact trivalența nu este opusă nici de U. Blau logicii bivalente care vede în ea o *lărgire conservatoare* a logicii clasice. „Cele două valori clasice de adevăr nu sînt de înlocuit cu alte 3, ci valoarea clasică de fals trebuie într-un anume fel diferențiată. Apare astfel o logică ce nu este o *alternativă* la cea clasică, ci o *lărgire conservatoare* a ei.” (Ulrich Blau, *Die dreiwertige Logik der Sprache, ihre Syntax, Semantik und Anwendung in der Sprachanalyse*, 1978, p. VII.) În cap. 4, *Gültigkeit von Sätzen der zweiwertigen in einer mehrwertigen Logik* (p. 43–56) se arată de asemenea

că diferitele sisteme logice nu se contrazic decît aparent, deoarece pentru orice propoziție din domeniul logicii bivalente există o propoziție corespunzătoare în fiecare din sistemele de logică polivalentă. Pentru a demonstra această teză trebuie, se înțelege, definiți cu precizie functorii sistemelor bi- respectiv polivalente.

Pentru a prezenta exhaustiv legătura între sisteme bi- și polivalente, Rutz cercetează în cartea mai sus citată, cap. 5 (*Darstellbar und Entscheidbarkeit mehrwertiger Ausdrücke im vollen zweiwertigen System* – p. 56–69) traductibilitatea propozițiilor logicii polivalente în propoziții ale logicii bivalente. Subliniind un rezultat important al cercetărilor sale, Rutz arată că din varietatea sistemelor clasice și polivalente nu se poate deduce *contradicția* acestora, motiv pentru care relativismul logic nu poate prezenta argumente convingătoare. Cf. și A. Sinowjew și H. Wessel: „Logica polivalentă nu exercită absolut nici o influență asupra legilor logicii bivalente, nu le schimbă în nici un fel și nu limitează nicidecum clasa acestor legi. Ea joacă în logică un cu totul alt rol” (*op. cit.*, p. 162).

9. Cf. M. Detienne, *Les Maîtres de Vérité*, Paris, 1967.

10. Cf. I. P. Levet, *Le vrai et le faux dans la pensée grecque archaïque, Étude vocabulaire*, Tome I. *Présentation générale, Le vrai et le faux dans les épopées homériques*, 1976.

11. Cf. W. Luther, *Warheit und Lüge im ältesten Griechentum*, 1935.

12. Cf. Bruno Snell, *Die Entdeckung des Geistes*, 1975 și *Der Weg zum Denken und zur Wahrheit*, 1978.

13. Cf. U. Blau, *op. cit.*, p. 43–50.

14. Cf. A. Sinowjew, H. Wessel, *op. cit.*, p. 145–147.

15. Cf. Robert von Ranke Graves, *Griechische Mythologie, Quellen und Deutung*, 1974, p. 54.

16. Hesiod, *Teogonia*, 27–28, traducere, studiu introductiv și note de Dumitru T. Burtea, București, 1973, p. 26; cf. și *Odiseea*, XIX, 203.

17. Detienne, *op. cit.*, p. 71–72.

18. *Idem*, p. 77–78.

19. *Idem*, p. 146.

20. Levet, *op. cit.*, p. 83.

21. B. Snell, *Der Weg zum Denken und zur Wahrheit*, p. 100

22. Levet, *op. cit.*, p. 191.

23. *Idem*, p. 245.

24. Luther, *op. cit.*, p. 17.

25. *Idem*, p. 245.

26. *Idem*, p. 21. Următoarele texte confirmă, după opinia noastră, observația lui W. Luther. *Iliada*, I, 514; IV, 404; V, 816; VI, 376, 382; XXIV, 379, 405, 656; *Odiseea*, I, 179, 206, 224; III, 19, 201, 245, 254, 327–328; IV, 314, 331, 383, 486, 642; XI, 140, 170, 370, 477, 502; XII, 112; XIV, 192; XV, 263, 266, 352, 383; XVI, 61, 113, 137; XVII, 108, 549, 556, 561; XXII, 420; XXIII, 35; XXIV, 256, 287, 303.

27. *Odiseea*, XIV, 125.

28. *Odiseea*, IX, 364.

29. W. Luther, *op. cit.*, p. 96; cf. de pildă a lui Hector *Iliada*, X, 332.

30. *Iliada*, III, 299–301, cf. și III, 279; în trad. lui G. Murnu, București, 1950, p. 80.

De cele mai multe ori, jurământul este întărit de un adjectiv; așa de pildă, în *Odiseea*, X, 381; XII, 298; XVIII, 55; XX, 329;

31. Trad. Alex. Miran: Eschil, *Rugătoarele, Perșii, Șapte contra Tebei, Prometeu înălțuit*, București, 1982, p. 50.

32. *Eumenidele*, v. 625–26. Trad. de Alex. Miron, în Eschil, *Orestia*, București, 1979, p. 177.

33. Eschil, *Agamemnon*, 1369, 1396, 1241; *Perșii*, 266, 738.

34. *Philoctet*, 345; *Electra*, 680; Regele *Oedip*: „mă apropii de adevăr, de puternicul”, 356; „atita timp cit mai există forța adevărului”, 369; *Antigonia*, 1193; *Trachinienele*, 398, 453, 474.

35. Cf. și *Ifigenia în Aulis*, 956–57; „Totuși argumente vor învinge argumentele”, 1013.

36. *Hippolit*: „Atacul pe deplin l-ai respins/Printr-un jurământ ce pentru toți e chezășie”, 1036–37; *Medeea*, 739–740.

III. Elemente prefigurative de logică polivalentă în filosofia prearistotelică

Și în filosofia prearistotelică¹ putem găsi texte în care se operează o diferențiere în domeniul adevărului și al falsului. Ținem însă să subliniem și cu această ocazie faptul că ideile prearistotelicienilor nu reprezintă în mod nemijlocit lucrări teoretice cu caracter anticipativ – precum în cazul lui Aristotel – în direcția descoperirii logicii polivalente. Dar dacă astăzi, aflându-ne în posesia aparatului conceptual al logicii polivalente, căutăm elemente ale *preistoriei* acesteia, atunci referința la următorul context poate fi convingătoare: Parmenide deosebește între *doxa* și *pistis alethes*, adică realizează o distincție în domeniul adevărului: „Tu însă trebuie să afli totul, atit inima neclintită a adevărului bine rotunjit, cît și opiniile muritorilor (*proton doxas*)” cărora nu le este proprie convingerea adevărată (*pistis alethes*).²

În legătură cu acest pasaj, K. Bormann observă: „În textul referitor la *doxa*, Parmenide nu se îndepărtează de existent, apropiindu-se de aparență, în așa fel încît să fie prin propria sa expunere prizonierul aparenței, al *proton doxai*, ci el întreprinde analiza lumii opiniei în temeiul științei sale despre existent. Astfel, întregul text referitor la *doxa* aparține, de asemenea, *căii adevărului*, chiar dacă această a doua parte este despre adevăr în alt chip decît prima parte; ea nu urmează vreuna din căile false pe care se angajează oamenii neștiutori. Astfel, textul referitor la *doxa* este continuarea legitimă a textului referitor la calea adevărului” (subl. mea N. Ö.).³

V. Sainati apreciază că „verosimilitatea” (*verisimiglianza*) și „inexactitatea” (*erroneita*) sînt trăsături caracteristice ale parmenidicei *doxa*; opinia „...se opune lui *pistos logos* în raport cu adevărul” (*si opone al „pistos logos” relativo alla verita*), „reflectă o ordine cosmică verosimilă în fiecare caz particular” (*riflette un ordinamento cosmico verisimile in ogni particolare*) (*diakosmon eoi-kota panta*) (Fr. 8, r. 60)⁴. Sainati trimite și la Simplicius, care interpretează termenul *apatelon* (Fr. 8, 52)⁵ nu ca *pseude haplos*,

ci ca „*una certa verisimiglianza, che la rende non completamente falsa.*”⁶

Și Empedocle deosebește între adevăruri ale înțelepciunii și adevăruri ale simțurilor, al căror conținut de adevăr este accesibil nu doar înțelepților, ci tuturor oamenilor⁷. Principiul *homo-mensura* al lui Protagoras ar putea crea impresia – ca de altfel și așa-numitele „discursuri ambigue”, mai cu seamă cele numite *dis-soi logoi*⁸, atribuite unui oarecare Anonymus – că în gândirea sofistilor există anumite elemente, valorificabile din punctul de vedere al preistoriei logicii polivalente. Protagoras renunță la discursul adevărat unic (*unico discorso vero*), în favoarea *multiplelor discursuri adevărate (molteplici discorsi veri)*, care din punct de vedere pragmatic se contrazic reciproc.

Anonimul pomenit mai sus este de părere că „una și aceeași vorbire este mincinoasă, când în ea sălășluiește minciuna, și adevărată, când în ea sălășluiește adevărul”¹⁰. Mai cu seamă teza lui Protagoras despre „egalitatea de forță a vorbirilor” (*isostheneia ton logon*)¹¹, potrivit căreia două judecăți opuse în chip contradictoriu pot fi în anumite condiții ambele adevărate, oferă posibilitatea unei valorificări din punctul de vedere al preistoriei logicii polivalente; această idee lasă să se întrevadă o prefigurare a celei de a treia valori de adevăr, valoarea „neutră”, deoarece tocmai această din urmă valoare (introdusă pentru prima oară de Łukasiewicz) posedă însușirea specială de a ilustra afirmații concomitent contradictorii:¹²

P	$\neg P$
adevărat	fals
neutru	neutru
fals	adevărat

Vom avea în altă parte prilejul să demonstrăm că nu ideea polivalenței în sine, ci aceea a *cazului ei limită*, a trivalenței, a fost o piedică în descoperirea logicii polivalente. Dacă însă se acceptă enunțuri contradictorii ca „echivalente”, anume ca „adevărate”, înseamnă că se acceptă astfel menționata proprietate a celei de a treia valori de adevăr¹³. Împotriva unei a treia posibilități situate între adevăr și fals se ridică însă Aristotel cu maximă fermitate, mai ales în cartea din *Metafizica* (b, 1011 b 23–29). Ironia și uneori minia inerentă opoziției sale în această privință sint evidente.

Faptul că principiul terțiului exclus a funcționat pînă la descoperirea logicii polivalente ca principiu universal recunoscut este cu siguranță explicabil și prin aceea că Aristotel a biruit, în chip superior și concludent, un adversar inferior¹⁴, căci el nu a combătut o trivalență justificabilă, referitoare la predicții viitoare sau posibile, adică o trivalență în domeniul logicii modale, respectiv temporale, ci a demonstrat că trivalența nu poate fi susținută în domeniul logicii asertorice.

Atunci cînd în *Dialogurile* lui Platon, unul din interlocutori răspunde odată cu „*alethes*“, dar nu rareori și cu „*alethestata*“, nu putem vorbi aici nicidecum de o diferențiere sau de o potențare a adevărului. Cînd însă Socrate afirmă în *Philebos* că „...*to d'alethestato dei pou symmachein hemas ampho*“ („trebuie probabil însă ca noi doi să ne luăm la luptă pentru lucrul care este cel mai drept“) (14 b) sau cînd își instruiește partenerul de dialog, pe Protagoras, că nu trebuie preferată știința utilitaristă, ci aceea care „*to alethestaton episcoperi*“ (58 c), sau cînd socoate că cea mai adevărată cunoaștere este fără îndoială aceea care se ocupă de existentul adevărat „*macro alethestaten einai gnosin*“ (58 a), sau cînd caracterizează *expressis verbis* drept *alethesteran einai* (61 e) acea cunoaștere care nu se referă la ceea ce se naște și piere (*ta gignomena kai apollymena*) ci la „unul, pururi în același fel existent“ (*kata tauta de kai hosautos onta aei*), atunci în aceste texte este vorba nu de formule stilistice, ci de reflecții care atestă o diferențiere la nivelul adevărului¹⁵.

Platon distinge în *Timaios* (51 d, e) rațiunea (*nous*) de opinia corectă (*doxa alethes*), deoarece acestea au luat naștere separat (*choris gegonoton*) și au naturi diferite (*anomois te echeton*), „căci una apare în noi prin învățătură primită, cealaltă prin persuasiune, una este legată mereu de o motivare adevărată (*aei met'alethous logous*), cealaltă este nemotivată (*to de alogon*)“¹⁶. Prin urmare, Platon diferențiază în domeniul adevărului. În distincția pe care o face pe de o parte între *epistheme* și *alethes doxa*, iar pe de altă parte între *pseudes doxa* și *agnoia* cu corelatele lor ontologice corespunzătoare: *eilikrinon on* și *doxaston*, respectiv *ta metechonta* și *medame on* surprindem o prefigurare directă a distincției aristotelice între *hole alethes* și *epi ti alethes*, pe de-o parte, și între *hole pseudes* și *epi ti pseudes*, de cealaltă parte. În această ordine de idei, ne vom referi la un text din *Republica*:

„— În chip necesar, deci, vom raporta necunoașterea la ceea ce nu este (*me onti*), iar la ceea ce est vom raporta cunoașterea?

— Just.

— Atunci nici ceea ce este, nici ceea ce nu este nu sînt opinabile?

— Nu sînt.

— Opinia n-ar fi, deci, nici necunoaștere, nici cunoaștere?

— Se pare că nu.

— Dar oare ea este în afara acestora, depășind (*hyperbainousa*) fie cunoașterea prin claritate, fie necunoașterea prin neclaritate?

— Deloc.

— Așadar, – am spus eu – opinia și se pare a fi mai întunecată decît cunoașterea, dar mai luminoasă decît necunoașterea?

— Chiar așa.

— Atunci ea se află în intervalul cuprins de cele două?

— Da.

— Între ele ar fi, deci, opinia?

— Desigur.

— Dar n-am spus mai înainte că dacă ar apărea ceva care, deopotrivă, ar fi și n-ar fi, o asemenea realitate s-ar afla între ceea-ce-este întru totul (*eilikrions ontos*) și ceea ce nu este deloc (*pantos me ontos*) și că nu va fi, în cazul său, nici loc de știință, nici de neștiință, ci de ceva intermediar, situat între știință și neștiință? (*metaxy au phanen agnoias kai epistemes*).

— Just.

— Însă acum s-a dovedit că ceea ce numim opinie se află între acestea două“ (478, c. d.)¹⁷.

Delimitarea opiniei față de cunoaștere (știință) și necunoaștere (neștiință) este de asemenea expusă cu claritate în 534 a:

„E bine, atunci – am zis eu – că, așa cum am făcut mai înainte, să numim prima parte știință, a doua inteligență analitică, a treia credință și a patra reprezentare. Ultimele două sînt în domeniul opiniei, primele două – în cel al intelectului. Opinia se referă la ceea ce devine, intelectul – la ceea ce este. Iar raportul acestuia din urmă față de celălalt este raportul intelectului față de opinie; și ce este intelectul față de opinie este știința față de credință și inteligența analitică față de reprezentare. Să lăsăm însă deoparte, Glaucon, analogia și diviziunea fiecărei părți – a opinabilului și a inteligibilului – în alte două diviziuni, pentru ca să nu trebuim să vorbim mult mai mult decît pînă acum“ (ed. cit., p. 337)¹⁸.

Ar fi de amintit și critica pe care Theofrast o face lui Speusipp că „a pus veridicul (*timion*) numai în sfera de mijloc a ființei totale (*tes holes ousias*), iar neveridicul, cu ambele forme ale sale (adică valoarea neutrală și lipsa de valoare), la extremitățile ei“; iar lui Xenocrates că ar fi atribuit științei în sens strict (*epistemonikos*)

atît adevărul (*alethes*), cit și perseverența (*bebaion*), dar percepției (*aisthesis*), doar adevărul¹⁹.

Rezumînd, am vrea să subliniem faptul că distincția pe care gîndirea greacă timpurie o face între jurămint și sperjur, între adevăr banal și falsitate, respectiv minciună banală, ca și distincția între adevăr și opinie în filosofia prearistotelică, în special între *episteme* și *agnoia* precum și între *alethes doxa* și *pseudes doxa* la Platon, pot fi socotite ca pregătind distincția aristotelică între *hole alethes* și *epi ti alethes*, pe de o parte, între *epi ti alethes* și *epi ti pseudes*, de cealaltă parte, ceea ce însă Aristotel prezintă la nivelul teoriei predicăției.

NOTE

1. Considerăm că denumirea de „filosofie prearistotelică” este cel puțin din punctul de vedere al istoriei logicii în antichitate, mai potrivită decît aceea de „filosofie presocratică”.

2. Parmenide, Fragmentul I 28–30; după traducerea în germană a lui K. Bormann din: *Parmenides, Untersuchungen zu den Fragmenten*, p. 32–33; cf. și Fr. 8, 50–52:

„Aici închei ceea ce am expus și gîndit temeinic pentru tine (*piston logon ede noema*) despre adevăr; de aici încolo însă vei afla opinii (*doxas*), ascultînd rînduirea vicleană a vorbelor mele.”

3. K. Bormann, *op. cit.*, p. 130–131.

4. V. Sainati, *Tra Parmenide e Protagora. Studi e Ricerche di Storia della Filosofia*, vol. 67, p. 19.

5. V. Sainati, *op. cit.*, nota 56 și 56 b.

6. V. Sainati, *op. cit.*, p. 50, nota 70; cf. și H. Schwabl, *Sein und Doxa bei Parmenides*, Wiener Studien, 1953, p. 50–75.

7. Cf. Empedocle, Fs. 114.

8. Wieland (ed.), *Geschichte der Philosophie in Text und Darstellung. Antike*, p. 86 și următoarele.

9. Cf. V. Sainati, *op. cit.*, p. 32.

10. Cf. W. Wieland, *op. cit.*, p. 102.

11. Diogenes Laertios, IX, 51: „*Kai protos ephe dyo logous einai peri pantos pragmatos antikeimenous allelois*”.

12. Cf. R. Herbetz, *Das Wahrheitsproblem in der griechischen Philosophie*, 1913, p. 84 *passim*.

13. Vom lămuri mai jos de ce trivalența a fost o piedică în calea descoperirii logicii polivalente.

14. Vom relua cu alt prilej cercetarea amănunțită a criticii întreprinse de Aristotel cu privire la Heraclit și Protagora.

15. De amintit este și textul 59 a/b în care Platon vorbește despre adevărul cel mai precis (*te akribestate aletheia*) și despre ceea ce este cel mai adevărat (*to alethestaton*). Remarcabile sînt și observațiile lui Platon despre minciuna adevărată (*hos alethos pseudos*) în *Republica* B 382 a-c și despre falsitatea propriu-zisă (*to onti pseudos*, 382 c), ca și despre *pante ara apseudes* 382 b, în orice privință lipsit de falsitate. Am putea continua cu lista exemplor ce atestă la Platon o diferențiere a adevărului și a falsului, dar intenționăm să reluăm cu alt prilej cercetarea prefigurărilor de logică polivalentă la Platon.

16. După traducerea lui Hieronymus Müller, prelucrată de Klaus Widdra.

17. Trad. de Andrei Cornea, în Platon, *Opere*, V. București, 1986, p. 273-274.

18. J. Sprute abservează pe drept cuvînt: „Ținînd seama de premisa potrivit căreia cognoscibilitatea unui lucru crește odată cu gradul de ființare al realizării corespunzătoare a acelui lucru, noțiunea de neștiință (*agnoia*) nu se află într-o opoziție contradictorie, ci într-una contrară față de știință (*episteme*). J. Sprute, *Der Begriff der Doxa in der platonischen Philosophie* în „*Hypomnemata*“ nr. 2. *Untersuchungen zur Antike und zu ihrem Nachleben*, p. 80. După cum judecățile purtătoare ale valorilor de adevăr *hole alethes* și *hole pseudos* nu se opun contradictoriu ci contrar, tot astfel și *episteme* se află față de *agnoia* într-o opoziție nu contradictorie, ci contrară în raport cu știința.

19. În: *Die Philosophie der Antike* III, ed. de Hellmut Flaskar, J. Krämer *Altere Akademie*, p. 34, 50-51.

IV. Diferențierea adevărului și a falsului în *Corpus Aristotelicum*

Cercetările cele mai recente în domeniul logicii polivalente au introdus noțiunile de valoare de adevăr „fundamentală” și, respectiv, „dedusă”¹. Corespunzător acestora, avem de a face cu o logică polivalentă și atunci când dispunem de numai două valori de adevăr fundamentale, dar de mai mult de două valori de adevăr deduse. La această problemă vom reveni în comentariul la cap. 2-4 din *An. pr. II*; aici însă vom cita anume pasaje din *Corpus Aristotelicum*, care deși nu cuprind referiri la o a treia valoare de adevăr dedusă, concep totuși diferențiat adevărul și falsul.

Doctrina platonicească despre diferența dintre știință și opinie, ca și despre corelația lor ontologică, ce pledează pentru o diferențiere în domeniul adevărului, o regăsim și la Aristotel: el consacră acestei diferențe cap. 33 din *An. post. (De differentia scientiae et opinionis)*. Știința (*episteme*) și obiectul ei (*to episteton*) se deosebesc de opinie și de obiectul ei (*diapherei tou doxastou kai doxes*) (88 b 30-31) prin aceea că știința se referă la necesar, la ceea ce nu poate fi altfel (*ouk endechetai allos echein*, 88 b 32); obiectul opiniei, în schimb, este ceea ce e adevărat și real, dar care poate fi și altfel. Dacă ceea ce se poate comporta și altminteri ar fi obiectul științei, ar apare o contradicție; obiectul științei ar fi atunci atât ceea ce nu se poate comporta altfel, cât și ceea ce se poate comporta altfel (*eie gar an adynata allos echein ta dynata allos echein*, 88, b 34-35). Știința și opinia sînt prin urmare forme independente de cunoaștere – tot așa ca valorile de adevăr deduse ale valorii de adevăr fundamentale „adevărat” – *hole alethes* și *epi ti alethes*. (Despre aceasta în capitoul următor). Este imposibil a ști și concomitent a avea o opinie despre ceva *hoti oude doxazein hama to auto kai epistasthai endechetai* (89 a 38-39). Altminteri ar trebui să presupunem că acesta, respectiv obiectul „comun” al științei și al opiniei, ar trebui să fie concomitent schimbător și constant, ceea ce nu e cu puțință (*hoper ouk endechetai*, 89 b 1). Idei asemănătoare găsim și în *Metafizică Z*, 15, 1039 b 27-1040 a 5, unde Aristotel separă hotărît știința de opinie în temeiul argumentelor referitoare

re la teoria definiției, obiectul opiniei fiind ceea ce poate exista sau nu (*endechesthai kai einai kai me*, Z, 15, 1039 b 29).

Acesta înseamnă că o entitate singulară, perceptibilă senzorial, nu poate fi obiect al definiției științifice, deoarece știința se referă la necesar. Opinia însă posedă însușirea, respectiv este astfel alcătuită (*doxa to toiouton estin*, 1039 b 33–34), încît să poată fi atît cunoaștere, cît și necunoaștere: *hote men epistemen hote d'agnoian* (1039 b 33).

Aristotel deosebește nu numai știința de opinie, ci și adevărul necesar de adevărul simplu, pe de o parte, și corespunzător, falsul (simplu) de imposibil, pe de altă parte, diferențiind astfel în domeniul adevărului și al falsului, anume în cel al valorilor de adevăr fundamentale, spre a folosi un limbaj modern. În *Met.* Δ 12, 1019 b 23–33, el definește imposibilitatea drept „acel lucru al cărui opus contrariu² este – N. B. nu doar simplu adevărat, ci – în chip necesar, adevărat“ (1019 b 23 – 24)³. Că spre exemplu diagonală este comensurabilă este ceva imposibil, deoarece această propoziție conține ceva fals, a cărui opus *contrar*⁴ nu este numai adevărat, ci este în chip necesar adevărat (*ou monon alethes alla kai ananke*). Diagonală este incommensurabilă; gîndul că ar fi comensurabilă este nu numai fals, ci este în chip necesar fals (*ou monon pseudos alla kai ex anankes pseudos*)⁵. Posibil este acela al cărui opus⁶ nu e în mod necesar fals; de pildă, este posibil ca omul să șadă, căci neșederea nu este în chip necesar falsă. Valorile pe care posibilul le poate asuma sînt: ceea ce nu este în mod necesar fals (*to me ex anankes pseudos* – 1019 b 31– 32), ceea ce e adevărat (*to alethes* – 1019 b 32) și ceea ce poate fi adevărat (*to endexomenon alethes* – 1019 b 32–33).

Și în *Met.* Θ 10, 1051 a 34–b 17 întîlnim o diferențiere atît a adevăratului, cît și a falsului: Aristotel vorbește despre „a fi adevărat sau fals în sens propriu“ (*to de kyriotata on alethes e pseudos*) (1051 b 1) și deosebește ceea ce „este mereu unit și cu neputință de despărțit“ (*aiei synkeitai kai adynata diairethenai*, 1051 b 90–10), de ceea ce „este mereu despărțit și cu neputință de unit“ (*aiei dieretai kai adynata syntethenai* – 1051 b 10) și, în fine, de altceva care admite atît unirea cît și despărțirea⁷; acesta din urmă se poate comporta și altfel (adică este cînd unit, cînd despărțit); aceeași opinie (*doxa*) și aceeași explicație (*logos*) sînt și adevărate și false și se poate prin ele exprima cînd adevărul, cînd neadevărul⁸; cînd însă e vorba de lucruri ce nu se pot nicicum comporta altminteri, nu se poate exprima cînd adevărul, cînd falsitatea, ci

pururi numai adevărul, respectiv numai falsul (*all aiei tauta alethe kai pseude* – 1051 b 16–17)⁹.

Dar că toate enunțurile ar putea să fie false sau adevărate este o imposibilitate, nu numai din pricina multor altor absurdități, ci și deoarece dacă admitem că toate enunțurile sînt false, atunci și afirmația potrivit căreia toate enunțurile sînt false este falsă; invers, dacă toate enunțurile sînt adevărate, „chiar și afirmația că toate sînt false este falsă” (*Met. K*, 1063 b 34–35). De aceea o propoziție obișnuită nu este pentru Aristotel nici o tautologie, nici o contradicție ci – potrivit cu *De int.* 4. 17 a 1–7 – doar o vorbire ce conține fie ceea ce e adevărat, fie ceea ce e fals.

Pentru o diferențiere a adevărului nu este deloc neglijabil faptul că în toate cele trei *Etici*, Aristotel procedează la o împărțire, respectiv la o descriere a acțiunilor și din perspectiva sincerității. În *Etica Nicomahică*, B 7 1108 a 12–23, citim (după trad. rom. de Stella Petecal, Ed. Științifică, București, 1988, p. 45): „Astfel în privința adevărului [*peri men oun to alethes*], pe cel ce păstrează măsura să-l numim sincer, iar măsura, sinceritate [*he mesotes aletheia legesthō*]; tendința spre exagerare s-o numim lăudăroșenie [*alazoneia*] iar pe cel ce o manifestă, lăudăros și tendința spre diminuare, disimulare [ironie, *eironeia*], iar pe cel ce o manifestă, disimulador [ironic]”¹⁰.

În *Magna Moralia* A 7, 1186 a 24–27, ca și I 33 1193 a 28 și urm., întîlnim o prezentare asemănătoare a adevărului în comparație cu *alazoneia* și cu *eironeia*. În fine, în *Etica Eudemică* întîlnim în cartea B, 3 1220 b 38–1221 a 12 chiar un tabel de valori de adevăr trivalent, o *hypographe*, căci Aristotel înfățișează trivalent fiecare din cele 14 posibilități de evaluare etică, indicînd în prima și în a doua coloană exagerările posibile, iar în a treia, virtuțile.

1. minie	nepăsare	blîndețe
2. temeritate	lașitate	curaj
3. neînfrînare	timiditate	rușine
4. lipsă de disciplină	stupiditate	luciditate
5. rea-voință	[nenumit]	revoltă sinceră
6. ciștig	pierdere	dreptate
7. risipă	calicie	generozitate
8. lăudăroșenie	discreditare de sine	sinceritate
9. lingușire	ostilitate	amabilitate
10. slugarnicie	vanitate	demnitate

11. moliciune	rigiditate	fermitate
	stupidă	
12. îngimfare	mărginire	noblețe
13. fanfaronadă	uscăciune	măreție
14. șiretenie	simplitate	înțelegere

În rîndul opt sînt citate *alazoneia*, *eironeia* și *aletheia*¹¹.

În cartea Γ a *Metafizicii*, Aristotel gradează adevărul și falsitatea: „nu săvîrșește aceeași eroare (*oud homoios diepseustai*) cel care confundă pe patru cu cinci ca acela care îl confundă cu o mie. Prin urmare, dacă aceștia nu greșesc la fel, atunci unul din ei greșește mai puțin și posedă mai mult adevăr (*mallon aletheuei*). Dacă acest mai mult este mai aproape, atunci trebuie să existe și ceva adevărat de care se apropie mai mult ceea ce e mai adevărat (*eie g'an ti alethes ou engyteron to mallon alethes*). Și chiar dacă nu ar fi așa, există totuși ceva mai sigur și mai adevărat (*esti bebaioteron kai alethinoteron*), iar datorită acestui fapt sîntem liberi de teoria care nu admite nici o deosebire și nu permite nici o delimitare riguroasă în gîndire”¹².

Întîlnim o gradare a adevărului și în *An. pr.* I.27, 43 b 6–11: „Apoi în privința a ceea ce urmează lucrului, trebuie să distingem ceea ce ține de noțiunea sa, de ceea ce poate fi accidental enunțat despre ea, iar aici ceea ce trebuie susținut în temeiul unei simple opinii, de ceea ce este susținut în temeiul adevărului. Cu cît vom dispune de un număr mai mare de astfel de determinări, cu atît vom ajunge mai repede la concluzii, iar cu cît aceste determinări vor fi mai adevărate (*hoso d'an alethesteron*), cu atît mai proprie și mai riguroasă ne va fi demonstrația (*mallon apodeixai*)”¹³.

În *De caelo*, B. 13, 295 b, 16 se delimitează ceea ce e adevărat de ceea ce e spiritual: „Aceasta – e vorba de o explicație incorectă a liniștii unui corp – este, ce-i drept, spirituală dar e neadevărată (*touto de legetai komposos men, ouk alethos de*)”.

De notat că în *De caelo* B. 14, 296 b 32–34, Aristotel gradează și imposibilul – *adynaton* –, observînd că ceea ce este cu neputință pentru părți este pentru întreg și mai cu neputință – *eti adynatoteron*.

Nădăjduim a fi demonstrat că în scrierile sale de logică ne-modală, Aristotel diferențiază atît adevărul cît și falsitatea, fără a introduce o a treia valoare și, deci, fără a încălca principiul terțiului exclus. Pentru preistoria logicii polivalente, pasajele citate – tocmai prin analogie cu deosebirea dintre valorile fundamentale și cele deduse – sînt în mod sigur pline de interes. Subliniem însă faptul că pasajele citate constituie doar argumente, respectiv do-

vezi indirecte pentru susținerea existenței unor rudimente de logică polivalentă la Aristotel și, în genere, în antichitate. Rudimente clare ale unei logici polivalente, respectiv tetravalente, vom găsi în *An. pr.* II, 2–4, către care ne vom îndrepta acum analiza.

NOTE

1. Cf. Sinowjew–Wessel, *op. cit.* ; U. Blau, *op. cit.*

2. Nu urmez aici pe H. Seidl care traduce *to enantion* prin „opus“ (*Gegenteil*), căci imposibilul și necesarul se află într-o opoziție contrară; a traduce pe *enantion* prin „opus“ este o imprecizie, deoarece „opus“ poate să însemne o opoziție atât contradictorie, cât și una contrară. Or, Aristotel nu are în vedere în acest pasaj opoziția nediferențiată, ci pe cea contrară. Traducerea latină revăzută a lui F. Dubner, „*cujus contrarium*“, și nu „*cuius oppositum*“, o găsesc de aceea mai potrivită.

3. O caracterizare întrucitva diferită a imposibilului găsim în *De caelo*, A. 11, 280 b 12–14: „(to d'adynaton legetai dichos, e gar to me alethes einai eipein hoti genoit'an, e to me rhadios mede tachy me kalos)“.

4. Și aici vom traduce pe *to enantion* nu prin „opus“ (*Gegenteil*), ci prin „opoziție contrară“ (*konträre Entgegensetzung*).

5. Cf. și *Metafizica*, Θ, 4, 1047 b 12–14: „Fals nu este același lucru cu imposibil; faptul că stai acum în picioare e fals, dar nu imposibil“ (*pseudos men, ouk adynaton de*); cf. și *De caelo*, A. 12, 281 b 12–14; „to d'hama hestanai kai kathestai, kai ten diametron symmetron einai, ou monon pseudos alla kai adynaton ou de tauton estin hypothestai pseudos kai adynaton“.

6. În acest pasaj putem traduce pe *enantion* prin „opus“ (*Gegenteil*), deoarece posibilul, respectiv „faptul că omul șade“, nu se află într-o relație de opoziție contrară cu negarea lui, respectiv cu „faptul că omul nu șade“.

7. Urmăm de astă dată versiunea explicativă a lui Seidl.

8. Cf. și *De soph. el.* 22, 178 b 24–27: „Acum iată că ceea ce stă scris «faptul că tu șezi» este un enunț fals. El a fost însă adevărat, atunci când a fost scris. Prin urmare, s-a scris concomitent un enunț și fals și adevărat (*hama ara egrapheto pseudos kai alethes*)“.

(După versiunea germană a lui Rolfes).

9. Traduc pe „*kai*“ nu prin „sau“, cum face Seidl, ci prin „respectiv“. Aristotel vrea să spună următoarele: un enunț adevărat despre ceea ce nu poate fi altfel este întotdeauna adevărat, unul

fals este întotdeauna fals. În cazul enunțurilor care descriu circumstanțe spațio-temporale, lucrul acesta nu este valabil, deoa- rece în atari situații, unul și același enunț poate fi cînd adevărat, cînd fals. În legătură cu problema opoziției între „a putea fi me- reu“ și „a nu putea fi mereu“ și ceea ce poate să fie și să nu fie, cf. și *De caelo* A 12, 282 a 4-14.

10. Faptul că F. Dirlmeier, spre deosebire de Gigon, traducere „*alazomeia*“ prin „lăudăroșenie“ și „*ironeia*“ prin „modestie ipo- crită“ nu deranjează; dar socotim că a traduce „*peri men oun to alethes*“ prin „în privința sincerității“ nu este potrivit.

11. Abstracție făcînd de faptul că Dirlmeier traduce „*aletheia*“ prin „sinceritate“, nu avem nici o obiecție față de echivalențele sale.

12. 1008 b 34-1009 a 5. Am preluat traducerea lui Seidl, cu singura diferență că am redat „*bebaioteron*“ prin „mai sigur“. Des- pre gradarea adevărului, cf. observațiile interesante ale lui W. Franzen, în *Die Bedeutung von „wahr“ und „Wahrheit“. Analysen zum Wahrheitsbegriff und zu einigen neuen Wahrheitstheorien, Ex- kurs: Einige Andeutungen zum Thema „partielle Wahrheit“, „Wa- hrheitsgrade“ etc.* p. 221-224.

13. Traducerea lui Rolfes.

V. Prefigurări ale unor elemente de logică polivalentă în *An. pr.* II. Cap. 2–4.

Observație preliminară în problema literaturii de specialitate

Abstracție făcînd de comentariile editorilor și traducătorilor *Analiticii Prime* – Pacius¹, Th. Waitz², W. D. Ross³, A. J. Jenkinson⁴, M. Mignucci⁵, care în acord cu obiectivul urmărit comentează capitolele 2–4 din cartea a doua a *Analiticilor Prime* – ne sînt cunoscute doar două contribuții consacrate acelor capitole, respectiv teoriei deducției concluziilor adevărate din conjuncții false de premise⁶. 1) studiul lui G. Patzig, *Aristoteles über Schlüsse aus falschen Prämissen* în *Die Aristotelische Syllogistik*⁷ și 2) studiul lui W. Wieland, *Probleme der aristotelischen Theorie über die Schlüsse aus falschen Prämissen*⁸. Wieland observă că Aristotel „diferențiază nu numai judecățile în sine, ci și valorile lor de adevăr din punctul de vedere al cantității” și că „falsitatea necuantificată nu este echivalentă cu vreuna din valorile cuantificate de adevăr”⁹. Vom reveni mai amănunțit în cele din urmă asupra acestei interpretări. Observații interesante privind textul *An. pr.* 2–4 găsim și la Horst Seidl, *Beiträge zu Aristoteles’ Erkenntnislehre und Metaphysik*, p. 64 passim¹⁰.

Deși în capitolele amintite Aristotel subliniază funcțiile diferite ale lui *hole* și *epi ti alethes*, respectiv *pseudes* în teoria silogistică a deducției, și face uz de posibilitatea de a atribui unui enunț mai mult de două valori de adevăr, adică discută probleme ce se referă, după părerea noastră, direct la analiza relațiilor dintre bivalentă și polivalentă, Łukasiewicz nu acordă nici o atenție textelor care tratează această problemă. În celebra sa lucrare *Aristotle’s Syllogistic from the standpoint of modern formal logic*, el citează (în §16 *The logic of terms and the logic of propositions*, p. 47–51) doar textele din *An. pr.* II u, 57 b 1 și 57 b 3, spre a ilustra diferența între variabilele propoziționale și cele de termeni, fără însă a se

opri asupra distincției aristotelice dintre *hole* și *epi ti pseudes*. Descoperitorul logicii polivalente nu ia în considerație, prin urmare, capitolele 2–4 din *An. pr. II*. În anexa intitulată *Geschichte des Zweiwertigkeitssatzes* din contribuția *Philosophische Bemerkungen zu mehrwertigen Systemen des Aussagenkalküls*¹¹ nu găsim – contrar așteptărilor – nici un fel de referire la diferențierea adevărului și a falsului în *An. pr. II*. 2–4. El condamnă doar încercarea Peripateticienilor care voiau să-l „apere” pe Aristotel împotriva stoicilor. Textul din *De int.* 9, 19 a 36 și următ. „[...] a dat prilejul stoicilor să afirme că Aristotel neagă noțiunea de bivalență” [...]. Față de această direcție, Peripateticienii au încercat să-l apere pe Stagirit, atribuindu-i fără temei lui Aristotel distincția între «*definite verum*» și «*indefinite verum*». Evident, Łukasiewicz nu a surprins, prin urmare, existența la Aristotel a unei distincții explicite între *hole* și *epi ti alethes*, resp. *pseudes*.

NOTE

1. Julius Pacius, în *Porphyrü Isagogen et Aristotelis Organum commentarius analyticus*, reeditare din 1966, p. 208–215.
2. Aristoteles *Organon graece novis codicum auxiliis adiutus recognovit, scholiis ineditis et comentariis instruxit*. Theodor Waitz, 1844, reeditare din 1965, p. 483–494.
3. *Aristotel's Prior and Posterior Analytics*, a revised text with introduction and commentary by W. D. Ross, Oxford, 1949, p. 428–437.
4. *The Works of Aristotle*, translated into english under the editorship of Sir David Ross, *Analytica Priora* by A. J. Jenkinson, 1971.
5. Aristotel, *Gli Analitici Primi*, traduzione, introduzione e commento di Mario Mignucci, p. 580–614.
6. Observațiile firave ale lui H. Maier din *Die Syllogistik des Aristoteles* II. 1, p. 327–332 le putem trece fără consecințe cu vederea.
7. A apărut prima dată în „Mind”, 68, 1959.
8. A apărut în „Archiv für Geschichte der Philosophie”, vol. 58, 1976, nr. 1, p. 1–9; retipărit în A. Menne, N. Offenberger (ed.), *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, vol. III, p. 77–85.
9. Wieland, *op. cit.*, p. 2 și 3.
10. Horst Seidl, *Beiträge zu Aristoteles? Erkenntnislehre und*

Metaphysik, 1984, lucrare apărută în seria „Elementa, Schriften zur Philosophie und ihrer Problemgeschichte“.

11. J. Łukasiewicz, *Philosophische Bemerkungen zur mehrwertigen Systemen des Aussagenkalküls*, în *Logischer Rationalismus, Philosophische Schriften der Lemberg-Warschauer Schule*, ed. David Pearce și Jan Woléński, p. 115–117.

VI. Valori de adevăr fundamentale și valori de adevăr deduse

Gottlob Frege definește după cum urmează noțiunea de „valoare de adevăr”: „Înțeleg prin conceptul de valoare de adevăr a unei propoziții împrejurarea că aceasta este adevărată sau falsă”¹ și consideră valoare de adevăr drept semnificația propoziției², spre deosebire de gând, care e sensul ei. În *Wörterbuch der Logik* al lui N. I. Kondakow³, „valoarea de adevăr” este definită drept acea „valoare pe care o poate asuma un enunț”. Jason Xenakis, care a cercetat tematic noțiunea de „valoare de adevăr” la Aristotel, afirmă: „*Truth-value (not Aristoteli's term needless to say)* ...”⁴

Se impune, prin urmare, întrebarea dacă *hole alethes, epi ti alethes, epi ti pseudes* și *hole pseudes*, termeni pe care Aristotel îi atribuie premiselor, care sînt părți componente ale conjuncțiilor false de premise, reprezintă sau nu valori de adevăr.

Este adevărat că Aristotel nu a cunoscut termenul „valoare de adevăr” și în acest sens observația lui Xenakis e corectă. Dar tot atît de firesc se poate presupune că Aristotel, cercetînd deducția din conjuncții false de premise, atribuie atît premiselor cît și concluziei tocmai ceea ce noi astăzi am desemna prin noțiunea de valoare de adevăr. Pe baza *An. pr.* II, 3, 55 b 4-9 și 4, 56 b 4-9 s-ar putea lesne construi o matrice tetravalentă a conjuncțiilor de premise, atribuind judecăților atomare ale silogisticii asertorice următoarelor patru valori de adevăr:

Au = adevăr universal.

Ap = adevăr particular.

Fp = fals particular.

Fu = fals universal.

Din punct de vedere combinatoric, am putea construi o matrice tetravalentă a premisei majore și minore, în felul următor:

	Premisa majoră	Premisa minoră
1.	Au	Au
2.	Au	Ap
3.	Au	Fp

4.	Au	Fu
5.	Ap	Au
6.	Ap	Ap
7.	Ap	Fp
8.	Ap	Fu
9.	Fp	Au
10.	Fp	Ap
11.	Fp	Fp
12.	Fp	Fu
13.	Fu	Au
14.	Fu	Ap
15.	Fu	Fp
16.	Fu	Fu

Dacă admitem patru valori de adevăr, există în total şaisprezece posibilităţi de combinare. Deoarece o conjuncţie de premise este falsă atunci când cel puţin o premisă este falsă, rezultă că pentru Aristotel poate fi vorba în total de 12 conjuncţii false de premise.

În ce priveşte posibilitatea de a deduce adevărul din conjuncţii false de premise, Aristotel constată pentru cea de a treia figură următoarele: „Şi în ultima figură [poate fi dedus adevărul] din ceea ce este fals: şi atunci când ambele [premise] sînt false universal (cazul 16), şi când sînt ambele false particular (cazul 11), precum şi când una [din cele două premise] este adevărată universal, cealaltă falsă [cazul 3, 4, 9, 13], de asemenea, când una este falsă particular, cealaltă adevărată universal şi invers [cazul 3 şi 9] şi oricum s-ar mai putea combina într-un alt mod premisele.“ (*An. pr.* II, 4, 56 b 4-9). Prin urmare, Aristotel ţine seama doar de cazurile 3, 4, 9, 11, 13 şi 16, dar prin observaţia „oricum am putea combina într-un alt mod premisele“, el se referă la toate cele douăsprezece conjuncţii false de premise. Este drept că Aristotel nu a inventat conceptul de „valoare de adevăr“, dar a atribuit premiselor în textul de mai sus ceea ce în logica modernă se înţelege prin termenul „valoare de adevăr“⁶.

Aristotel aplică în *An. pr.* II 2-4 nu două valori de adevăr – adevăr şi fals – ci patru, mai exact şase. El diferenţiază adevărul (simplu) *haplos alethes* în *hole* şi *epi ti alethes* şi falsul (simplu) în *hole* şi *epi ti pseudēs*.

Cu afirmaţia lui Łukasiewicz: „*The Aristotelien Logic assumes that every sentence is either true or false. Therefore it recognizes only two kinds of logical values: truth and falsity*“⁷ nu putem fi decât parţial de acord, în sensul că Aristotel utilizează într-adevăr doar

două valori fundamentale de adevăr, dar patru valori *deduse*. Din această cauză vom analiza distincția dintre valoare de adevăr fundamentală și valoare de adevăr dedusă. Aceste noțiuni au fost, după cîte știu, pentru prima dată, introduse de A. Sinowjew și H. Wessel, în 1975, în cartea *Logische Sprachregeln*. După ce critică felul curent de caracterizare a logicii polivalente care, alături de „adevărat” și „fals”, ar admite și alte valori, ceea ce nu ar fi corect, ei subliniază faptul că logica polivalentă se deosebește mai degrabă prin aceea că în ea „(...) numărul valorilor de adevăr al enunțurilor poate fi mai mare de doi”⁸.

Valorile de adevăr fundamentale și deduse sînt definite de A. Sinowjew și H. Wessel după cum urmează:

„D 1. Valorile de adevăr se numesc *valori fundamentale de adevăr* exact atunci cînd pentru oricare pereche v^1 și v^2 și pentru oricare enunț A este valabilă afirmația: dacă A are una din valorile care pot fi v^1 și v^2 , A nu are cealaltă valoare.

D 2. O valoare de adevăr v^1 este dedusă din valorile fundamentale de adevăr $v^2, \dots, v^n$ ($n > 3$) exact atunci cînd există următorul raport de dependență: dacă A are una din valorile fundamentale de adevăr $v^2, \dots, v^n$, atunci A are și valoare v^1 .”

Sinowjew și Wessel disting și valori de adevăr preferențiale (sau afirmative) și nepreferențiale (sau negative). „Valorile preferențiale sînt analoage valorii *adevărat* din logica bivalentă, cu deosebirea că ele nu se reduc la o singură valoare. Valorile nepreferențiale sînt analoage valorii *fals* din logica bivalentă, dar și aici sînt posibile mai multe valori”⁹.

Și U. Blau distinge de fapt valorile de adevăr fundamentale de cele deduse atunci cînd afirmă: „Vom presupune în esență că valoarea *adevărat* este suficient de clară și vom arăta doar cum trebuie divizat în complementul adevărului (deci cea de a doua valoare de adevăr clasică) *fals* și *nedeterminat*”¹⁰.

Deoarece teoria aristotelică a predicăției se referă cu precădere la relația gen-specie, vom desemna spre deosebire de terminologia logicii polivalente contemporane, *haplos alethes* și *haplos pseudēs* drept valori de adevăr de ordinul genului iar valorile *hole alethes*, *epi ti alethes* și *epi ti pseudēs*, *hole pseudēs* drept valori de adevăr de ordinul speciei. Dacă unei judecăți îi revine o valoare de adevăr fundamentală, atunci nu îi revine și cealaltă valoare fundamentală, respectiv generică; dacă o judecată este adevărată înseamnă că ea nu este falsă și invers. Dacă însă o judecată are o valoare de adevăr dedusă, „de ordinul special” – adică dacă este adevărată universal sau particular, respectiv falsă universal sau particular – atunci ea

posedă în același timp și valoarea fundamentală generică la care participă, dar nu posedă nici valoarea fundamentală și nici pe cea dedusă, de ordinul speciei, a valorii fundamentale generice corelative. Dacă o judecată are, de pildă, valoarea dedusă „de ordinul speciei” „fals particular”, atunci ea are în același timp și valoarea fundamentală „generică” „fals” – conform cu D 2 din Sinowjew-Wessel – dar nu are valoarea fundamentală „generică” „adevărat”, corelată lui fals și nici valoarea „adevăr universal”, respectiv „adevăr particular”, dedusă din această valoare corelată. Prin dihotomia adevărului și cea a falsului, Aristotel a introdus – după părerea noastră – valori noi, respectiv valori deduse, iar prin aceasta a adus o contribuție substanțială la preistoria logicii polivalente. Dacă nu ținem seama de dihotomia adevărului și cea a falsului, atunci ne aflăm în domeniul bivalenței. De îndată însă ce examinăm adevărul și falsitatea ca valori fundamentale și construim conform unei dihotomii valori deduse, săvârșim ceva asemănător cu ceea ce înfăptuiește logica polivalentă atunci când distinge valorile fundamentale de cele deduse. După cum vom vedea în cursul monografiei de față, Aristotel a îmbogățit, prin dihotomia adevărului și a falsului, în special teoria opoziției.

NOTE

1. Gottlob Frege, *Über Sinn und Bedeutung*, ed. de G. Patzig, în *Funktion, Begriff, Bedeutung*. Fünf logische Studien, 1969, p. 48.
2. *Idem*, p. 50.
3. Redactorii ediției germane sînt E. Albrecht și G. Asser.
4. Jason Xenakis, *Aristotle on Truth-Value*, în „The New Scholasticism”, XXX, 1957, p. 541.

5. Tabele cu valori polivalente de adevăr pentru conjuncții de premise găsim *expressis verbis* și la Honoratus Fabri (P. Mosnerius), în *Philosophiae tomus primus: qui complectitur scientiarum methodum*, 1646. În secțiunea *Artificio potestatis syllogisticae*, p. 251 și urm., el examinează capacitatea „potestas” privind „concludere verum ex falso” (*Definitio V*). Pentru a respecta toate distribuțiile posibile ale valorilor de adevăr în cazul conjuncțiilor false de premise, el observă: „*Omnis propositio vera est in totum vera*” (*Theorema 31*); „*Propositio falsa particularis est in totum falsa*” (*Th. 32*), iar „*Propositio falsa universalis potest esse vel in totum falsa vel ex parte*” (*Th. 33*). În teoremele 40 și următoarele, el cercetează conjuncțiile de premise false din care rezultă concluzii adevărate.

Cf. în legătură cu această problemă, W. Risse, *Die Logik der Neuzeit*, 1640–1780, p. 162.

6. În acest sens și G. Patzig, *Die Aristotelische Syllogistik*, 1965, p. 206: „Aristotel vorbește pur și simplu despre relațiile care există în cazul silogismelor corecte între valoarea de adevăr a premiselor și valoarea de adevăr a concluziei, constatind în mod corect aceste relații (sublinierile îmi aparțin – N. Ö.).

7. J. Łukasiewicz, *On three-valued logic in Polish Logic 1920–1938*, ed. St. Mc-Call, Oxford, 1967, p. 16.

8. Sinowjew–Wessel, *op. cit.*, p. 146.

9. *Idem.*

10. U. Blau, *op. cit.*, p. 21.

VII. Despre problema traducerii termenilor

*hole alethes, epi ti alethes,
epi ti pseudes și hole pseudes*

În ceea ce privește terminologia, am vrea să menționăm că nu traducem *hole alethes* (scil. protasis), resp. *hole pseudes* prin „total adevărat“, resp. „total fals“, ci prin „adevăr universal“, resp. „fals universal“; de asemenea nu traducem *epi ti alethes*, resp. *epi ti pseudes* prin „parțial adevărat“, resp. „parțial fals“, ci prin „adevăr particular“, resp. „fals particular“. Traducerea prin „total“ și „parțial“ este inexactă pentru că acești termeni ar putea sugera că ceea ce este parțial adevărat, resp. fals, ar putea fi considerat doar „parțial“, doar „în oarecare măsură“ adevărat, resp. fals, deși „participarea“ adevărului, resp. a falsului este și în cazul lui *epi ti* o participare necondiționată la ceea ce este simplu adevărat, resp. fals. Diferența stă în aceea că valoarea de adevăr desemnată prin *epi ti* sugerează predicția care conform adevărului nu poate fi efectuată decât particulariter, în vreme ce valoarea de adevăr caracterizată prin *hole* se referă la universalitatea unei predicții adevărate sau false. Această stare de fapt, de natură logică, nu este evidentă, dacă se traduce *hole* prin total și *epi ti* prin parțial. Raportarea la universalitate a valorii caracterizate prin *hole* și la particularitate a valorii de adevăr *epi ti* a fost de altfel înțeleasă ca atare atât de Boethius, cât și de Anonymus și de Pacius în traducerea lor. Boethius traduce, ce-i drept, *hole alethes* (54 a 28–29) și *hole pseudes* (54 a 4) cu „*tota vera*“ resp. „*tota falsa*“, ceea ce corespunde traducerii obișnuite, în schimb traduce *epi ti pseudes* (54 b 21) și *epi ti alethes* (55 b 9) prin „*in aliquo vera*“, ceea ce sugerează o interpretare a acestei valori de adevăr ca o referință la predicția particulară și nu la parțialitate. E drept că Pacius traduce întotdeauna *hole* prin „*tota*“ și *epi ti* prin „*ex parte*“, dar în comentariul său el desemnează judecățile cu valoare de adevăr *hole alethes*, – resp. *hole pseudes* – drept „*omnino verae vel omnino falsae*“, ceea ce este în conformitate cu traducerea noastră (cf. *Aristotelis Peripateticorum Principis Organum*, p. 302–322). Chiar și în comentariul la care ne-am referit mai sus, Pacius traduce *hole*

pseudes cu „*omnino et in totum falsa*“ (p. 209). Remarcabilă este și *Translatio Anonyma*, în care 54 b 3 este tradus cu „*non tota falsa B C sed secundum aliquid*“, ceea ce pledează de asemenea împotriva traducerii termenului *epi ti* prin „parțial“. Nepotivită ni se pare însă traducerea de către Prantl a termenului *hole pseudes* prin „fals ca atare, pentru că tocmai *haplos* ar trebui tradus prin «fals» ca atare“. A traduce *epi ti* prin „relativ“ ar fi justificabil, dar raportată la teoria predicăției, traducerea nu este corespunzătoare¹. Cu acest prilej, ținem să trimitem la înrudirea lingvistică dintre *kath'holou* („raportat la întreg“) și *to katholou* (privitor la adevărul enunțat despre totalitatea obiectelor“), spre a ne sprijini propria noastră traducere a termenului *hole* prin „universal“². De altfel, în *Metafizica* N. 2 1088 b 25–26, citim: „*to legomenon nyn alethes katholu*“. Corectitudinea traducerii noastre este confirmată și de o scrisoare a lui Linos Benakis din 15. V. 1980: „Am discutat cu colegii mei în special traducerea pe care o pronunțezi pentru *hole* și *epi ti*; sintem de părere că versiunile Dvs. interpretative sînt convingătoare și legitime. Criteriile pur filologice în traducerea textelor filosofice ale antichității au dus adesea la neînțelegeri. De altminteri, soluțiilor Dvs. nu le putem aduce contraargumente pur lingvistice“.

NOTE

1. Cf. C. Prantl, *Geschichte der Logik im Abendlande*, vol. I, p. 305.
2. Cf. Kurt von Fritz, *Philosophie und sprachlicher Ausdruck bei Demokrit, Plato und Aristoteles*, 1966, p. 65.

VIII. Imposibilitatea unei întemeieri trivalente a - logicii asertorice

Este unanim recunoscut faptul că, începînd cu interpretarea modernă a silogisticii aristotelice de către Łukasiewicz¹, logica modală poate fi întemeiată polivalent; pe de altă parte, tot la fel de bine cunoscut este și faptul că silogistica asertorică poate fi expusă doar prin bivalență, nicidecum prin logica polivalentă. Altminteri, principiul contradicției și al terțiului exclus ar fi încălcat.

Dacă identificăm însă logica polivalentă cu cazul ei minimal, anume cu trivalența, atunci nu poate fi exclusă atribuirea uneia și aceleiași valori de adevăr, adică a celei de a treia valori, judecăților contradictoriu opuse, căci trăsătura esențială a celei de a „treia” valori de adevăr stă tocmai în aceea că o propoziție și negarea ei pot fi purtătoarele aceleiași valori de adevăr. Dacă introducem în logica asertorică cea de a treia valoare de adevăr, de pildă așa-numita valoare neutră, atunci judecățile „a” și „o”, resp. „e” și „i”, ar putea avea valoare de adevăr, rațiune suficientă pentru a demonstra incapacitatea trivalenței de a întemeia silogistica asertorică.

Cea de a „treia” valoare de adevăr, alături de „adevărat” și de „fals”, este esențialmente străină de logica asertorică, nemodală, atemporală. În această ordine de idei, am vrea să-l cităm pe Łukasiewicz, care a descoperit logica polivalentă. Relația dintre bivalență și trivalență este descrisă de el, în articolul *Über den Determinismus*, după cum urmează: „Gîndirea lui Aristotel nu zdruncină principiul terțiului exclus, ci un principiu fundamental al întregii logici, formulat prima oară de el, principiu potrivit căruia *orice propoziție este adevărată sau falsă*; adică, orice propoziție trebuie să aibă o singură valoare de adevăr: adevăr sau fals. Voi numi acest principiu, principiul bivalenței.

În antichitate, stoicii au apărât acest principiu energic, epicureenii l-au atacat la fel de energic, ambele școli știind prea bine cît de mult depinde de această problemă. În valabilitatea acestui principiu se poate doar crede; doar cine îl consideră evident va fi convins de valabilitatea lui. Pentru mine personal, principiul bi-

valenței nu are nici o evidență; deci sînt îndreptățit să-l resping sau să-l accept și de asemenea sînt îndreptățit să iau în considerație, alături de adevăr și fals, și alte valori de adevăr, anume în cazul limită o a treia valoare de adevăr.

Ce este această a treia valoare logică de adevăr? Nu am un nume potrivit pentru ea. Dar, după expunerea de pînă acum nu este greu de înțeles ce am în vedere. Afirm că există propoziții ce nu sînt nici adevărate și nici false, ci neutre. Toate propozițiile privind evenimente viitoare, a căror realizare este încă deschisă, aparțin acestei categorii. Asemenea propoziții nu sînt în momentul de față nici adevărate (pentru că sînt lipsite de un corelat obiectiv), nici false (căci negațiile lor sînt de asemenea lipsite de un corelat obiectiv). Dacă vrem să utilizăm o terminologie filosofică, care dealtfel lasă de dorit în privința clarității, vom spune că unor astfel de propoziții nu le corespunde ontologic nici existența, nici inexistența, ci doar posibilitatea. Propozițiile neutre, care au, ontologic vorbind, drept corelat obiectiv posibilul, sînt purtătoare a celei de a treia valori de adevăr. Dacă introducem această a treia valoare de adevăr în logică, îi schimbăm acesteia din urmă temeiurile. Un sistem de logică trivalentă al cărui contur am fost în măsură să-l schițez în 1920 nu se deosebește mai puțin de logica bivalentă decît geometria neeuclidiană de cea euclidiană. Cu toate acestea, logica trivalentă este tot atît de consistentă și liberă de contradicții ca și logica bivalentă².

Alături de „adevărat” și „fals”, cea de a treia valoare de adevăr este esențialmente străină de logica asertorică, nemodală, independentă de logica formelor temporale. Matricea trivalentă a negației ar arăta în felul următor, dacă se acceptă – pur combinatoric – trei valori de adevăr (în care p și $\neg p$ trebuie să fie într-o relație de opoziție contradictorie):

	p				$\neg p$				
adevărat = 1	1	1	1	1/2	1	1	0	1	1/2
neutru = 1/2	1	1	1/2	1	1	0	1	1/2	1/2
fals = 0	1	1/2	1	1	0	1	1	1/2	1
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
adevărat = 1	1/2	1	0	0	1/2	1/2	1/2	0	1/2
neutru = 1/2	1	0	0	1	1/2	1/2	0	1/2	0
fals = 0	1/2	0	1	0	1/2	0	1/2	1/2	0
	10	11	12	13	14	15	16	17	18

adevărat = 1	0	0	1	1	1/2	1/2	0	0	0
neutru = 1/2	0	1/2	1/2	0	1	0	1	1/2	0
fals = 0	1/2	0	0	1/2	0	1	1/2	1	0
	19	20	21	22	23	24	25	26	27

Observăm de îndată că:

1. coloanele 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 21, 22 nu pot fi luate în considerație pentru reprezentarea negației, deoarece o judecată și negarea ei nu pot fi concomitent adevărate;

2. nici coloanele 5, 11, 13, 15, 18, 20, 21, 23, 27 nu pot fi luate în considerație, deoarece negarea unei judecăți false nu poate fi operată printr-o judecată falsă;

3. coloanele 1, 4 și 7 reprezintă negarea valorilor de adevăr 1/2 și 0 prin 1, deci nediferențiat;

4. coloanele 9, 14 și 15 sînt nepotrivite pentru a reprezenta negația, întrucît 1 și 1/2 nu pot fi ambele negate cu 1/2, căci atunci negația lui 1 și 1/2 ar fi nediferențiată;

5. aceeași situație întîlnim *mutatis mutandis* în cazul coloanelor 12, 17, 18, căci, în cazul coloanei 12, atît 1 cît și 1/2 ar fi negate cu 0; în cazul 17, atît 1/2 cît și 0 ar fi negate cu 1/2; în cazul 19, atît 1 cît și 1/2 ar fi negate cu 0; 10 și 16 ar nega adevărul și falsul prin aceeași valoare de adevăr, adică prin valoarea neutră;

Mai rămîn coloanele 24, 25, 26:

6. coloana 24 nu este lipsită de contradicții, deoarece, dacă negarea lui 0 = 1, atunci negarea lui 1 ar trebui să fie – corespunzător dublei negații – 0, dar în coloana 24 ea este 1/2:

24: p	$\neg p$	$\neg \neg p$
0	10	1/2 10

$\neg \neg p$ ar trebui să aibă valoarea 0, dar, potrivit coloanei 24, are valoarea 1/2 (cf. rîndul 1 al coloanei 24);

7. în coloana 25, negarea adevărului = 0; de aceea, ca urmare a dublei negații, negarea lui 0 ar trebui să fie 1, nu 1/2;

25: p	$\neg p$	$\neg \neg p$
1	0 1	1/2 01

$\neg \neg p$ ar trebui să aibă valoarea 1; în rîndul 3 din coloana 25, negarea lui 0 este însă = 1/2.

Mai rămîne tabelul valorilor trivalente „clasice” ale negației, pe care U. Blau o denumeste negația „[...] tare, afirmativă sau presupunătoare”⁴. Ea este caracterizată prin aceea că „p” și „ $\neg p$ ” au

aceeași valoare de adevăr, adică $1/2$. Dar în logica asertorică este imposibil să se atribuie lui „p” și „¬p” aceeași valoare de adevăr, de vreme ce „p” și „¬p” se află între ele, ca judecăți contradictorii, în raportul disjuncției exclusive⁵.

Neobișnuit este faptul că principiul terțiului exclus – egal în rang cu „cel mai sigur principiu al tuturor principiilor”, cu principiul contradicției – își pierde valabilitatea în cazul trivalenței și că cea de a treia valoare de adevăr apare de fapt ca o valoare a „identității”, deoarece ea rămâne neschimbată, pentru că poate fi atribuită atât afirmației cit și negației unei propoziții, ceea ce nu ar fi în măsură să realizeze nici valoarea de adevăr „adevărat”, nici valoarea de adevăr „fals”. Din punctul de vedere al logicii asertorice această situație este însă posibilă numai atunci când raportăm valoarea de adevăr la evenimentele contingente viitoare – al căror deznodămint este încă deschis – sau la judecățile strict particulare⁶. De îndată însă ce raportăm domeniul valorilor de adevăr la propozițiile cuantificate obișnuite, cea de a treia valoare fundamentală de adevăr devine inefficientă, căci legile de bază ale negației și ale pătratului logic își păstrează valabilitatea în orice „lume posibilă”. Este anume cu neputință a atribui judecății „a” („Toți S sînt P”) o anumită valoare de adevăr și lui „o” („Unii S nu sînt P”) aceeași valoare de adevăr. Judecățile opuse contradictoriu care sînt cuantificate nu pot avea aceeași valoare de adevăr, altminteri ele nu s-ar contrazice; judecățile „a” – „o”, precum și „e” – „i” se contrazic cu necesitate cînd se referă la o stare de fapt prezentă, nemodală, necontingentă. Dacă în locul variabilei propoziționale „p”, am lua judecata „a” („Toți S sînt P”) iar în locul negației lui „p”, negația lui „a”, adică „o”, atunci am obține în cazul trivalenței, următorul tabel:

SaP	SoP
1	0
$1/2$	$1/2$
0	1

Ceea ce este imposibil, căci „a” și „o” nu au în nici o „lume posibilă” aceeași valoare de adevăr.

Această matrice nu este în măsură să reprezinte opoziția contradictorie între judecăți asertorice, deoarece aceste judecăți nu pot avea aceeași valoare de adevăr, pentru că sînt dominate de operatorul disjuncției exclusive. Pe de altă parte, dacă valoarea de

adevăr neutră nu s-ar nega pe ea însăși, ci ar fi negată de valoarea de adevăr „adevărat”, ca în matricea de mai jos:

Toți S sînt P	Unii S nu sînt P
adevărat	fals
neutru	adevărat
fals	adevărat

neutru și fals
sînt ambele negate
de adevărat

atunci deosebirea între neutru și fals ar dispărea. Tot astfel și în cazul matricei în care negarea valorii de adevăr neutre s-ar înfăptui prin valoarea de adevăr fals:

Toți S sînt P	Unii S nu sînt P
adevărat	fals
neutru	fals
fals	adevărat

adevărat și neutru
sînt ambele negate prin
fals

Spre a păstra „statutul” special al celei de a treia valori de adevăr și a putea opera diferențiat negarea celor două valori „clasice”, ar trebui, prin urmare, ca valoarea a treia de adevăr să se nega pe ea însăși, ceea ce însă pentru logica *asertorică* este imposibil.

Sperăm că am izbutit să demonstrăm imposibilitatea de a întemeia trivalent logica asertorică. Presupunerea însă că logica asertorică n-ar putea fi întemeiată polivalent, este explicabilă prin identificarea superficială a logicii polivalente cu cazul ei limită, cu trivalența, se datorează paralogismului „pars pro toto”. Diferența – din punctul de vedere al logicii polivalente – între logica asertorică și cea modală nu ar sta în aceea că ultima este reprezentabilă polivalent, în vreme ce prima, exclusiv bivalent, ci în aceea că logica asertorică nu poate într-adevăr să fie expusă prin trivalență, prin cazul limită al polivalenței – în vreme ce logica modală poate fi întemeiată și trivalent –, de unde însă nu urmează că logica asertorică în genere n-ar putea fi întemeiată polivalent, căci s-a demonstrat posibilitatea ca ea să fie reprezentată tetravalent. Mai

mult, dacă logica asertorică ar fi expusă bivalent, în loc să fie expusă tetravalent, eficiența ei ar fi diminuată, respectiv:

1. anumite relații opoziționale referitoare la forme de judecăți nemodale, care ar fi indeterminabile prin bivalență, devin determinabile prin tetravalență, iar

2. teoria deductibilității concluziilor adevărate din conjuncții false de premise devine prin luarea în considerare a patru valori de adevăr, mai exactă.

Avem deci posibilitatea să alegem între două situații: recăderea în bivalență sau, pentru a putea atribui judecăților contrare și contradictorii valori de adevăr diferite de valorile „adevăr simplu” și „adevăr fals”, introducerea altor două valori de adevăr deduse în domeniul valorilor simple de adevăr, construind astfel nu o logică trivalentă, ci tetravalentă. În cap. 2-4 din *An. pr. II* Aristotel a deschis – bineînțeles numai prefigurativ – calea unei interpretări tetravalente a logicii asertorice.

Nu susținem nicidecum că Aristotel și-ar fi asumat întemeierea polivalenței a logicii asertorice. Această teză nu a afirmat-o el nici în legătură cu logica modală. Vrem însă să subliniem că cine în zilele noastre se ocupă de istoria logicii află la Aristotel idei de maximă relevanță pentru preistoria logicii polivalente. Dacă însă s-au căutat repetat argumente în acest sens în logica sa modală și în *De interpretatione*, cap. 9, în schimb, cap. 2-4 din *An. pr. II* au fost complet trecute cu vederea.

NOTE

1. Cf. Łukasiewicz, *op. cit.*,² 1957.

2. Łukasiewicz, *Über den Determinismus*, după trad. germană a lui G. Patzig, în „*Studia Leibnitiana*”, vol. V, 1973, p. 22-23; retipărit în A. Menne, N. Ö., *Zur moderner Deutung der aristotelischen Logik*, vol. III, p. 1-21; acolo p. 18-19.

3. Negația potrivit coloanei 7 este desemnată de U. Blau drept „... negație slabă, contestatoare, nepresupunătoare”, care deduce judecăți adevărate din judecăți neutre (resp. nedeterminate) ($=1/2$), enunțuri false din adevărate și adevărate din false, Cf. U. Blau, *op. cit.*, p. 50.

4. U. Blau, *op. cit.*, p. 49

5. U. Blau a vorbit despre insuficiența trivalenței care constă în aceea că matricea trivalentă a așa-numitei „negații forte” – în tabelul nostru, coloana 26 – poate fi schimbată într-un tabel al valorilor inconsistente prin așa-numita operație de polarizare,

adică de înlocuire a valorilor deduse prin cele fundamentale, din care ele rezultă. Într-adevăr, dacă interpretăm 0 și 1/2 drept valori derivate din valoarea fundamentală „falsă” și aplicăm acestor valori operația de polarizare, atunci din tabelul trivalent al negației

P	$\neg P$
1	0
1/2	1/2
0	1

rezultă:

P	$\neg P$
1	0
0	0
0	1

Dacă înlocuim pe 1/2 cu 0, obținem tabelul valorilor inconsistente în care p și $\neg p$ ar fi în același timp false. Cf. U. Blau, *op. cit.*, p. 154.

6. Cf. Albert Menne, *Zur Syllogistik strikt partikulärer Urteile*, în *Contributions of Logic and Methodology in Honor of J. M. Bochenski* (1956): „Judecata strict particulară (SuP) și judecata negativă strict particulară (SuP) sînt prin umare echivalente”, p. 93. (Ceea ce nu este valabil pentru raportul curent de subcontrarietate, de vreme ce judecățile „i” și „o” nu pot fi amîndouă false. În consecință, nu există o echivalență între judecățile „i” și „o”).

IX. Independența valorilor de adevăr

*hole alethes, epi ti alethes,
epi ti pseudes, hole pseudes*

După cum se știe, Aristotel a expus tematic teoria opoziției judecăților nemodale în *De int.*, cap. 7, fără totuși să țină seamă de deosebirea (din *An. pr.* II) dintre *hole alethes* (54 a 28–29) și *epi ti alethes* (55 b 9) și de cea dintre *hole pseudes* (54 a 4–6) și *epi ti pseudes* (54 b 19), respectiv *me hole pseudes* (54 a 4–6) și *epi ti pseudes* (54 b 19), respectiv *me hole pseudes* (54 b 3). Capitolele 2–4 din *An. pr.* II examinează, în schimb, problema deducerii concluziilor adevărate din conjuncții false de premise, prilej cu care Aristotel, ținând seama de diferențierea la care ne-am referit mai sus, procedează după cum urmează: mai întâi demonstrează că din premise adevărate nu se pot deduce concluzii false (53 b 11–25); după aceea, potrivit tezei *ek pseudon d'alethes esti syllogisasthai* (53 b 26), examinează aproape toate conjuncțiile false de premise ale modurilor figurii întâia, a doua și a treia (*An. pr.* II, cap. 2, 3, 4) din punctul de vedere al posibilităților de a deduce o concluzie adevărată din conjuncții false de premise. Cu prilejul analizei acestei tematici observă că doar modurile *Barbara* și *Celarent* cu premisa majoră universal falsă și propoziție minoră adevărată nu admit deducerea unei concluzii adevărate; doar în ce privește această distribuire a valorilor de adevăr ale modurilor *Barbara* și *Celarent* „este imposibil să rezulte o concluzie adevărată“ (*adynaton to symperasma alethes einai*) (54 a 9)¹; atunci însă când premisa minoră este adevărată, iar cea majoră este particular falsă, există posibilitatea deducerii unei concluzii adevărate (54 a 18–23). Falsul universal și falsul particular permit, prin urmare, deducerea unor concluzii diferite și au, deci, un domeniu de acțiune diferit. Și Philopon subliniază, în comentariul său la *An. pr.* II 2, 54 a 18, diferența între fals universal și fals particular privind deducerea concluziilor adevărate din conjuncții false de premise.

Se pune întrebarea de ce Aristotel cercetînd tematic opoziția judecăților nu a ținut seama de distincția între *hole* și *epi ti* adevărat, respectiv fals, în schimb în cazul examinării problemei de-

ducerii adevărului din conjuncții false de premise a ținut seama de această distincție cu toate consecințele sale. După părerea noastră, se poate răspunde la această întrebare după cum urmează: analizând opoziția judecăților, Aristotel a ajuns la rezultate valabile și azi care aveau să fie reprezentate în așa-numitul pătrat logic. Cercetînd însă problema deducerii adevărului din premise false, a observat că ceea ce este universal fals are în tehnica silogistică a deducției o funcție diferită de ceea ce este particular fals, și de această diferență a ținut el seamă. Prin definirea falsului universal (54 a 4–1) și referindu-se probabil la *De. int.* 7, mai cu seamă la textul 17 b 16–26, Aristotel a lărgit și precizat indirect teoria opoziției judecăților.

În *De. int.* găsim o anticipare a distincției între *hole* și *epi ti alethes*, respectiv *pseudes*. Opoziția contrară este definită de Aristotel după cum urmează: „În schimb, opuse contrar – spre deosebire de opusele contradictorii – sînt afirmația universală și negația universală, de exemplu «Fiecare om este alb» – față de «Nici un om nu este alb», sau «Orice om e drept» față de «Nici un om nu e drept». De aceea aceste judecăți nu pot fi în același timp adevărate, în schimb pot fi în același timp adevărate judecățile opuse acestora referitoare la același obiect, de exemplu «Nu orice om e alb» și «Există un om alb»” (17 b 20–26). Se remarcă observația că judecățile subcontrare pot fi împreună adevărate. *Ceea ce se poate înîmpla numai în cazul în care judecățile „a” și „e” sînt amîndouă false.* Dar în acest caz, ele sînt în așa fel false încît judecățile lor subalterne sînt – în virtutea relației de contradicție – adevărate. Acest fel de falsitate a judecăților universale este însă tocmai aceea definită de Aristotel în *An. pr.* II 2–4 prin *epi ti pseudes*. Remarcabil este și faptul că el vorbește despre *posibilitatea – endechetai pote* – ca judecățile subcontrare să fie amîndouă adevărate, ceea ce nu exclude, ci include alternativa în care judecățile subcontrare pot să nu fie amîndouă adevărate; judecățile subcontrare pot să fie, dar la fel de bine, pot să nu fie amîndouă adevărate. Că a doua alternativă are loc atunci cînd una din cele două judecăți contrare este *hole pseudes* nu a fost subliniat *expressis verbis* de Aristotel, dar rezultă din indicarea posibilității potrivit căreia judecățile opuse contraictorii față de judecățile contrare pot fi amîndouă, dar *nu trebuie* să fie adevărate. Din aceea că judecățile contradictorii ale judecăților contrare *nu sînt* amîndouă adevărate rezultă – datorită opoziției contradictorii – că una din cele două judecăți opuse contrar este în așa fel falsă, încît și judecata sa subalternă trebuie să fie falsă. Această formă de falsitate

este definită de Aristotel, în *An. pr.* II, 2, 54 a 4–6: „Numesc falsă universal (judecata) contrară (*lego d'holen pseuden ten enantian*), așa încît dacă ceea ce nu revine nici unuia este luat ca revenind fiecăruia și ceea ce revine fiecăruia (este privit) ca neapartinind nici unuia“.

Faptul că în *De. int.* Aristotel nu consideră *expressis verbis* deosebirea dintre adevărat universal și adevărat particular, respectiv fals universal și fals particular, dar în *An. pr.* II 2–4 utilizează consecințele acestei distincții, poate fi explicat istoricește fie prin aceea că în timpul elaborării teoriei opoziției nu cunoștea deosebirea între *hole* și *epi ti alethes* respectiv *pseudes*, sau pur și simplu nu a avut nevoie de această distincție. Faptul că a introdus sub formă de definiție termenul „fals universal“ (*hole pseudes*) în 54 a 4–6, deosebindu-l de termenul „fals particular“ (*epi ti pseudes*) și că a aplicat această distincție la tehnica inferării adevărului din conjuncții false de premise, sugerează ori că el ar fi descoperit această distincție tocmai atunci cînd a realizat deducerea adevărului din falsitate, ori că tematica acestei problematice a făcut necesară luarea în considerație a distincției amintite. Că unei judecăți nu i se poate atribui în același timp – nici măcar în cazul valorilor de adevăr deduse – decît o singură valoare de adevăr, că o judecată nu poate fi în același timp *hole* și *epi ti alethes*, cum nu poate fi nici *hole* și *epi ti pseudes*, vom căuta să expunem în cele ce urmează, ținînd seama de definiția celor patru valori de adevăr.

NOTE

1. Cf. Pacius, *op. cit.*, p. 209. Pentru demonstrația noastră este important să arătăm că Pacius subliniază deosebirea dintre fals universal (*omnino et in totum falso*) și fals particular: „... *generaliter tenendum est, ex qualibuscumque propositionibus (qualescumque intellige ratione veritatis vel falsitatis) posse colligi conclusionem veram, una exceptione adhibita (subl. mea – N. Ö.) quando maior propositio est in totum falsa, et minor vera in Barbara vel Celarent, hoc enim solo casu necesse est conclusionem esse falsam, cum alias semper possit esse vera, ut ex sequentibus apparebit.*“

X. Definiția lui *hole pseudes* și *epe ti pseudes*

E firesc să analizăm mai întâi noțiunea de *hole pseudes*, deoarece Aristotel însuși o introduce sub forma unei definiții nominale: „Numesc falsă universal [judecata] contrară¹, așa încît dacă ceea ce nu revine nici unuia este luat ca revenind fiecăruia, iar ceea ce revine fiecăruia [este privit] ca neapartinînd nici unuia“ (*lego d'holen pseude ten enantian, hoion ei medeni hyparchon panti eileptai e ei panti medeni hyparchein*, 54 a 4–6). Această definiție este introdusă de Aristotel în temeiul unei reflecții remarcabile pentru preistoria logicii polivalente. După cum am amintit, cercetînd deducerea unei concluzii adevărate din conjuncțiile false de premise l-a izbit faptul că în cazul modurilor *Barbara* și *Celarent* cu propoziție majoră falsă universal și propoziție minoră adevărată, este imposibil să rezulte o concluzie adevărată (*adynaton to symperasma alethes einai*), în timp ce aceleași moduri cu propoziție majoră falsă particular și propoziție minoră adevărată nu exclud deducerea unei concluzii adevărate. Valoarea nediferențiată, „necuantificată“ de „fals“ i-a fost prin urmare insuficientă lui Aristotel. El a introdus în silogistică definiția nominală a falsului universal spre a putea deosebi funcția distinctivă a unei premise care este în așa fel falsă, încît o premisă contrară ei este adevărată, de funcția unei premise false a cărei negare numai contradictorie, nu și contrară, este adevărată. Dihotomia pe care el a realizat-o pentru valoarea *haplos pseudes* – fals simplu – este însă o operație care are un analogon în teoriile moderne ale logicii polivalente. U. Blau descompune, de pildă, valoarea fundamentală de „fals“, în „fals“ și „nedeterminat“. „Vom presupune în esență că valoarea de adevăr adevărat este suficient de clară și vom arăta doar cum complementul ei (deci cea de a doua valoare clasică de adevăr) trebuie descompusă în fals și nedeterminat“².

Din definiția aristotelică a valorii de adevăr „Fu“ (*hole pseudes*, tradus de noi prin „fals universal“), rezultă că atunci cînd o judecată universală are valoarea „Fu“, judecata contrară ei este

adevărată. Această definiție este „neobișnuită“, neclasică, deoarece din falsitatea unei judecăți universale nu rezultă în logica bivalentă nimic privitor la judecata contrară acesteia.

Din această definiție urmează de asemenea că, pe de o parte, judecata contradictorie față de o judecată cu valoare de adevăr „Fu“ este adevărată, iar pe de altă parte, că judecata subalternă judecății cu valoare „Fu“ este falsă, ceea ce (anume această ultimă consecință) reprezintă de asemenea o noutate față de cazul falsității nediferențiate (simple) a unei judecăți universale, care lasă nedeterminată valoarea de adevăr a judecății subalterne ei.

O nouă situație apare, așadar, când judecata universală este purtătoarea valorii de adevăr „Fu“ în comparație cu o judecată universală care este în mod nediferențiat (simplu) falsă; anume, nu numai că judecata contrară judecății universale care este „Fu“ este adevărată, dar și judecata subalternă judecății universale „Fu“ este falsă. De aici urmează, ca un *prim corolar* al definiției nominale aristotelice, că, atunci când, în cadrul aceleiași calități predicative – afirmative sau negative – predicția adevărată nu se poate realiza nici în forma unei judecăți particulare, nici în forma unei judecăți universale, avem de a face cu o judecată purtătoare a valorii de adevăr „Fu“.

Ca un *al doilea corolar* al definiției lui „Fu“, urmează, de asemenea, că judecățile particulare, dacă sînt false, sînt *eo ipso* „Fu“, căci ele nu fac posibilă nici măcar *particulariter* o predicție adevărată în cadrul calității predicative date.

După cum am menționat, Aristotel oferă o definiție *expressis verbis* numai pentru „Fu“. Celelalte trei valori de adevăr pot fi deduse, pe de o parte, pe bază de exemple și de programe de substituție, pe de altă parte, din chiar definiția lui „Fu“.

Deoarece *hole* și *epi ti* sînt noțiuni relative, iar definiția lui „Fu“ există deja, nu este greu de a deduce din ea definiția lui „Fp“. Dacă „Fu“ este o valoare de adevăr care revine judecăților ce nu pot realiza nici universal și nici particular o predicție adevărată într-o calitate de predicție dată, atunci „Fp“ este tocmai *acea valoare de adevăr care revine judecăților ce nu pot realiza o predicție universală adevărată, dar pot realiza o predicție particulară adevărată*. Urmează de aici că „Fp“ este o valoare de adevăr care revine doar judecăților universale: judecățile subalterne judecăților universale cu valoarea de adevăr „Fp“ sînt întotdeauna adevărate. Invers, o judecată universală cu valoare de adevăr „Fp“ apare atunci cînd o predicție, care poate fi realizată *particulariter* ca adevărată, sub forma unei judecăți strict particulare, este transfor-

mată într-o judecată universală, prin aceea că predicarea particulară a unui predicat este generalizată într-un mod nepermis. Pentru această valoare de adevăr, Aristotel nu dă nici o definiție, dar o caracterizează după cum urmează: avem „Fp” atunci cînd „se consideră că ceea ce aparține la unii aparține la toți” (*tini hyparchontos katholou labein hyparchein*³).

De altfel, în acord cu cap. 2-4, *An. pr.* II, Aristotel caracterizează astfel, în *Topica* VI, 12, 149 b 4-8, deosebirea dintre *hole* și *epi ti pseudēs*. „Tot așa, dacă la termenii relativi nu arătăm clar față de care lucruri sînt adevărate, ci cuprindem în acestea un prea mare număr de lucruri, săvîrșim o eroare totală sau parțială (*he holos he epi ti pseudontai*). De exemplu, să definim medicina: știința realității. Dacă medicina nu este știința a nimic real, evident că eroarea este totală (*holes epseustai*); dacă medicina este știința unei părți din realitate, nu și a altora, eroarea este parțială (*epi ti epseustai*)”⁴.

Și valoarea de adevăr „Fp” determină un raport de opoziție care este nedeterminat în cazul nediferențierii falsului. Anume, dacă o judecată universală este purtătoarea valorii de adevăr „Fp”, atît judecata subalternă ei, cît și judecata subcontrară față de aceasta din urmă sînt adevărate⁵. Judecata contrară în raport cu judecata dată, care este „Fp”, este și ea purtătoarea valorii de adevăr „Fp”, căci ea se află față de judecata subalternă adevărată într-un raport de opoziție contradictorie. Această judecată universală însă nu este „Fu”, ci „Fp”, căci altminteri judecata subalternă acesteia ar fi de asemenea falsă.

Oricum, este remarcabil faptul că Aristotel desemnează premisele particulare false nu prin „Fu” și nici prin „Fp”, ci simplu, prin „F”: de ex. 55 a 5, 10, 20; 56 a 24-25, 31. Motivul acestei proceduri stă, credem, în aceea că judecățile universale pot fi atît „Fu”, cît și „Fp”: o predicăție universală falsă simplă nu include și nici nu exclude predicăția adevărată a judecății ei subalterne, de aceea dihotomia falsului în „Fu” și „Fp”, în cazul judecăților universale, este necesară. În schimb, predicăția particulară falsă nu realizează decît un singur caz, iar acesta e caracterizat prin aceea că, în cadrul aceleiași calități predicative, predicăția este falsă atît în forma judecății universale, cît și a celei particulare; deci, potrivit primului corolar al definiției nominale a lui „Fu”, judecata particulară falsă întrunește condițiile cerute pentru atribuirea valorii „Fu”, iar potrivit celui de-al doilea corolar, judecata particulară falsă este *eo ipso* „Fu”. În vreme ce, din falsitatea unei judecăți universale poate urma o judecată subalternă adevărată sau

falsă, pornind de la falsitatea unei judecăți particulare, întotdeauna judecata supraalternă (supraordonată) este falsă. De aceea, dichotomia falsului în cazul judecăților particulare nu ar fi necesară. Oricum, după părerea noastră, ar fi fost mai limpede dacă Aristotel ar fi desemnat judecățile particulare false nu prin simplu „F”, ci prin „Fu” (căci judecățile particulare false corespund corolarului 1 și 2 din definiția nominală a lui „Fu”). Am dori să discutăm mai amănunțit această problemă: nu sintem în nici un fel de acord cu comentariul lui Philopon, potrivit căruia o judecată particulară falsă este întotdeauna *epi ti pseudes*, și nicidecum *hole pseudes*.

Comentind definiția lui *hole pseudes* din *An. pr.* II. 254 a 4-6, Philopon caracterizează distincția pe care Aristotel o face între *hole* și *epi ti pseudes*, după cum urmează: „*Poian legeri holer pseude; ten echousan ten enantian alethe, epi ti de pseude ten echousan to antiphatikos antikeimenon*”. („Cum definește el ceea ce este fals universal? Prin aceea că judecata contrară este adevărată. Ceea ce este fals particular este, la rându-i, definit prin aceea că judecata care i se opune în chip contradictoriu este adevărată”⁶).

Această caracterizare, care pare să revendice o valabilitate universală definitorie, are sens doar cu pornire de la falsitatea unei judecăți universale. O judecată SaP poate fi falsă astfel încât judecata contrară ei să fie totuși adevărată; în acest caz, ea este *hole pseudes* (de ex.: „Toți oamenii sînt copaci” este *hole pseudes*, deoarece judecata contrară ei „Nici un om nu este copac” este adevărată). O judecată SaP poate fi însă falsă în așa fel încât judecata ei contradictorie să fie adevărată, fără însă ca și judecata contrară ei să fie adevărată; în acest caz avem o judecată *epi ti pseudes* (de ex.: „Toți oamenii sînt cinstiți” este *epi ti pseudes* deoarece judecata contradictorie „Unii oameni nu sînt cinstiți” este adevărată, fără ca și judecata contrară „Nici un om nu este cinstit” să fie adevărată).

Dacă pornim însă de la o judecată particulară falsă, nu putem admite, din mai multe motive, distincția dintre *hole* și *epi ti pseudes* în sensul caracterizării lui Philopon:

1. O judecată particulară nu poate fi termen al unui raport de contrarietate.
2. O judecată contradictorie față de o judecată particulară falsă este o judecată universală adevărată de calitate opusă și totodată stă în raport de contrarietate cu judecata care îi este supraordonată, aceasta din urmă fiind astfel, prin definiție, *hole pseudes*; într-adevăr, potrivit textului 54 a 4-5 (din *An. pr.* II, 2), este *hole pseudes* orice judecată contrară unei judecăți adevărate; iar por-

nind de la falsitatea unei judecăți particulare, lanțul implicațional este și în bivalență următorul: (SiP = fals) implică (SeP = adevărat), iar (SeP = adevărat) implică (SaP = fals); de asemenea (SoP = fals) implică (SaP = adevărat), iar (SaP = adevărat) implică (SeP = fals).

Potrivit situației descrise, înseamnă că *una* și aceeași judecată adevărată SeP falsifică atât judecata SiP, adică judecata sa contradictorie de la care am început analiza, cât și judecata contrară SaP; același lucru este firește valabil și pentru judecata adevărată SaP, care falsifică atât judecata SeP, cât și judecata SoP.

Falsitatea unei judecăți *universale* poate fi într-adevăr diferențiată, potrivit comentariului lui Philopon, după cum urmează: în calitatea predicativă opusă, ori este adevărată numai judecata contradictorie, ori este adevărată atât judecata contradictorie, cât și cea contrară. În cazul însă al unei judecăți particulare false, această diferențiere nu este posibilă, deoarece în calitatea predicativă opusă atât predicția universală, cât și cea particulară sînt simultan adevărate. Dacă se poate opera diferențierea falsității unei judecăți universale prin situații valorice diferite ale celor două forme de judecată ale calității predicative opuse, în schimb, în cazul unei judecăți particulare false, diferențierea falsității – potrivit caracterizării citate a lui Philopon privind *hole* și *epi ti pseudēs* – este exclusă, deoarece atât judecata contradictorie, cât și cea subcontrară (judecății particulare false) au aceeași valoare de adevăr, ambele fiind adevărate.

3. *Termenii care falsifică o judecată particulară falsifică eo ipso și judecata universală a aceleiași calități predicative.* Specificul falsității unei judecăți particulare este prin urmare identic cu cel al falsității unei judecăți universale de aceeași calitate predicativă, adică a judecății supraordonate; ambele judecăți false corespund definiției privind *hole pseudēs*, potrivit căreia o judecată are această valoare de adevăr atunci cînd, în calitatea predicativă dată, o predicție conformă cu adevărul nu poate fi nicicum realizată. Dacă este adevărată predicția „revine fiecăruia“, opusă predicției „nu revine nici unuia“ și invers, atunci din cauza judecății contrare față de judecata universală a cărei valoare de adevăr este *hole pseudēs* și judecata subalternă acesteia din urmă este falsă: SaP = *hole pseudēs* implică SeP = adevărat, potrivit textului 54 a 4-6; SeP = adevărat implică însă *via contradictiones* SiP = fals; SeP = *hole pseudēs* implică SaP = adevărat, corespunzător textului 54 a 4-6; SaP = adevărat implică SoP = fals.

Prin urmare, dacă o judecată universală este purtătoarea va-

lorii de adevăr *hole pseudes*, atunci judecata subalternă acestei judecăți universale este, de asemenea, *hole pseudes*.

Avem aceeași situație și atunci când începem analiza de la o judecată particulară falsă. Dacă judecata particulară este falsă, ea este, *eo ipso*, *hole pseudes*, deoarece – după cum am arătat – datorită adevărului judecății contradictorii este falsă și judecata supraordonată particularei false. De aici urmează însă că, atunci când o judecată particulară are valoarea de adevăr *pseudes*, în calitatea predicativă dată, predicția nu poate fi în nici un caz realizată în concordanță cu adevărul.

Distincția pe care o introduce Philopon între *dia ten kategorian* (la Pseudo-Philopon, „*secundum predicationem*”) și *dia ten hyparxin* (ceea ce Pseudo-Philopon traduce prin „*secundum essentiam*”) își are, după părerea noastră, cauza în aceea că Philopon vrea să mențină *valabilitatea universală* a definiției pe care o dă pentru *epi ti pseudes*, potrivit căreia o judecată are această valoare de adevăr atunci când judecata contradictorie este adevărată.

Într-adevăr, fiecare judecată particulară care este falsă are o judecată contradictorie adevărată, și de aceea – potrivit definiției de mai sus a lui Philopon, care are pretenția unei valabilități universale – ar trebui să fie purtătoarea valorii de adevăr *epi ti pseudes*; el subliniază neconținut acest lucru, ca de exemplu, în comentariul său privind textul 56 a 36; „*Ființa vie nu revine fiecărui om*» este de asemenea *epi ti pseudes dia ten kategorian*, deoarece ea verifică (*aletheuei*) judecata opusă contradictorie”. Desigur, Philopon observă însă că termenii care falsifică o judecată particulară falsifică *eo ipso* și judecata universală supraordonată, excluzând de aceea o predicție conformă cu adevărul în calitatea predicativă dată. Tocmai pentru a evita o neconcordanță – care s-ar putea ivi din cauza definiției lui *epi ti pseudes*, prin aceea că o judecată particular falsă ar putea fi concomitent *epi ti* și *hole pseudes*, adică purtătoare de valori diferențiate – Philopon se vede silit să introducă distincția între *dia ten kategorian* și *dia ten hyparxin*. Pe de o parte, o judecată particulară falsă, ca judecata contradictorie a unei judecăți universale adevărate de calitate predicativă opusă, deci din punctul de vedere al felului predicției sale (*aus der Sicht ihrer Prädikationsart*) – *dia ten kategorian* (*secundum predicationem*) – ar putea să aibă valoarea de adevăr *epi ti pseudes*; pe de altă parte, însă, termenii care falsifică o judecată particulară trebuie să excludă ambele forme ale predicției adevărate posibile în cadrul calității predicative date și de aceea, po-

trivsit situației de fapt, *dia ten hyparxin* (*secundum essentiam*), ar trebui ca judecata particulară să aibă valoarea de adevăr *hole pseudes*.

Philopon justifică introducerea distincției între *dia ten kategorian* și *dia ten hyparxin* în comentariul său la 54 b 21, unde Aristotel, fără pretenție la completitudine, indică așa-numitele moduri particulare, *Darii* și *Ferio*, care fac posibilă deducerea unei concluzii adevărate. Philopon subliniază:

„Trebuie să înțelegem (*eidenai de nun touto dei*) că dacă admitem ca premisă *epi ti* (scil. *pseudes*) propoziția minoră, atunci ea este considerată astfel potrivit felului predicăției (*dia ten kategorian lambanetai*), și nu potrivit faptului (*ou dia ten hyparxin*). Am subliniat nu de puține ori (*pollakis elegomen gar...*) că trebuie desemnată drept *epi ti pseudes* aceea judecată a cărei judecată opusă contradictorie este adevărată. Judecata, bunăoară, «Unii oameni sînt înaripați» este *epi ti pseudes*, căci judecata opusă cu ea în mod contradictoriu este adevărată (...). Considerăm, prin urmare, propoziția minoră drept *epi ti pseudes*, corespunzînd felului predicăției, iar nu realului (*ou dia ten hyparxin*)»⁸.

În legătură cu pasajul 56 a 18, Philopon afirmă iarăși: „Calitatea de viețuitor revine unor lucruri neînsușite» este *epi ti pseudes*, după modul predicăției, și nu *dia ten hyparxin*, deoarece judecata sa contradictorie este adevărată»⁹. Tot astfel, în legătură cu 56 a 32: „Calitatea de viețuitor revine unor lucruri neînsușite» este *epi ti pseudes dia ten kategorian ou dia ten hyparxin*»¹⁰.

Faptul că distincția pe care Philopon o face între *dia ten kategorian* și *dia ten hyparxin* este artificială, arbitrară, inducătoare în eroare și defel aristotelică poate fi dovedit cu următoarele argumente:

1. Aristotel nu atribuie niciodată unei premise particulare valoarea *epi ti pseudes*. Pasajul 54 b 17–21 ar putea atesta atribuirea valorii *epi ti pseudes* unei premise particulare, numai atunci cînd ar fi tradus atît de eronat – cum o fac Rolfes și Tredennick. Rolfes traduce acest pasaj după cum urmează. „În cazul silogismelor particulare, concluzia poate fi adevărată atunci cînd (...) [trec peste enumerarea conjuncțiilor false de premise care nu ne interesează în acest context – N. Ö.], prima premisă este adevărată, iar a doua, parțial falsă»¹¹. Tredennick traduce și el acest pasaj imprecis: „... the former is true and the latter partly false»¹².

Potrivit acestei traduceri, s-ar putea în chip legitim considera că Aristotel ar fi atribuit și unei premise particulare valoare *epi ti pseudes*; căci spre a contesta valabilitatea generală a afirmației

după care Aristotel nu a atribuit niciodată unei judecăți particulare valoarea *epi ti pseudēs* este suficient a cita un singur pasaj în care el atribuie unei premise particulare valoarea *epi ti pseudēs*. Philopon subliniază faptul că zece mii de exemple (*myria paradeigmata*) nu pot demonstra o propoziție generală, dar un singur exemplu contrar o poate tăgădui. Referitor la această observație, ne alăturăm fără rezerve lui Philopon. Dacă traducerea lui Rolfes și Tredennick ar fi corecte, atunci s-ar putea susține că observația după care Aristotel nu a atribuit niciodată unei premise particulare valoarea *epi ti pseudēs* nu are valabilitatea generală. Dar traducerea lui Rolf și Tredennick nu sînt corecte, căci Aristotel nu vrea să spună că prima premisă este corectă, iar a doua este *epi ti pseudēs*, ci că prima, respectiv premisa majoră a modurilor *Darii* și *Ferio*, este adevărată, iar cea particulară, adică premisa minoră a acestor moduri, este falsă. În acest sens, traduce textul Pacius: „...*particularis autem est falsa*”¹³, Jenkinson: „*the first is true, and the particular is false*”¹⁴. Mignucci: „*l'una sia vera e quella particolare falsa*”¹⁵. Și mai limpede, Sainati: „*una premessa è vera e l'altra-quella particolare - e falsa*”¹⁶.

Ne putem convinge însă și printr-o inducție completă, adică printr-o analiză de text precisă, că Aristotel nu atribuie unei premise particulare valoarea *epi ti pseudēs*. În mod curios, Aristotel nu diferențiază, exceptînd două cazuri, valoarea judecăților particulare. Pacius observă că la Aristotel premisele particulare „... *sunt omnio verae, vel omnino falsae*”¹⁷. Într-adevăr, Aristotel nu atribuie unei premise particulare false niciodată valoarea dedusă, cuantificată *hole pseudēs*, ci întotdeauna pe cea fundamentală, nediferențiată (*haplos pseudēs*). Dar observația lui Pacius, că Aristotel ar atribui premiselor particulare numai valoarea „*omnino vera*”, nu corespunde adevărului, cf. 55 b 9.

În schimb, în opoziție cu interpretarea lui Philopon, Aristotel atribuie valoarea *epi ti pseudēs* numai premiselor universale. Pe baza pasajelor 55 b 25–29, 55 b 32–56 a 31 și 57 a 34 se poate dovedi fără dubiu că valoarea *epi ti pseudēs* apare atunci cînd o predicăție strict particulară adevărată este generalizată – cînd ceea ce revine pe drept doar unora este înțeles ca și cum ar reveni fiecăruia *timi hyparchontos katholou labein hyparchein* (57 a 34) – sau atunci cînd o predicăție strict particulară adevărată este negată contradictoriu; de ex., termenii categorematici ai judecății particulare „Unele animale sînt albe”, care este adevărată, produc sub forma unei judecăți de tip SeP „Nici un animal nu este alb” – potrivit cu 55 b 27–29 – o judecată *epi ti pseudēs*. Din aceste pasaje

rezultă faptul că Aristotel atribuie tocmai judecăților universale valoarea *epi ti pseudes*. Dacă însă judecățile universale sînt negate, atunci apare, de pildă, în acord cu pasajele 55 a 11–29, nu o judecată particulară de calitate opusă cu valoarea *epi ti pseudes* ci, corespunzător textului, o judecată particulară simplu falsă, care este concomitent și Fu. Din judecată adevărată SeP „Albul nu revine nici unui negru” ia naștere, după Aristotel, judecata „Albul revine unor negri”, care este simplu falsă, iar nu *epi ti pseudes*.

De ce Aristotel atribuie unei judecăți particulare numai valoarea nediferențiată *pseudes*, iar nu și valoarea cuantificată, dedusă *hole pseudes* (deși el i-ar putea atribui această valoare dedusă), și de ce în cazul judecăților particulare abstracție făcînd de 2 excepții, nu diferențiază nici adevărul – de unde și disputa privind definiția lui *hole* și *epi ti alethes*, respectiv suprimarea lui *epi ti alethes* – este o întrebare la care comentatorii nu dau nici un răspuns, deși atari întrebări se impun. După părerea noastră, s-ar putea formula în legătură cu aceasta următoarea ipoteză:

Aristotel nu atribuie judecăților particulare false valorile cuantificate deduse *hole* și *epi ti pseudes* deoarece aceste judecăți – spre deosebire de judecățile universale false – nu pot fi purtătoare ale ambelor valori deduse ale falsului. Dacă o judecată particulară este falsă, atunci ea este, *eo ipso*, *hole pseudes*, deoarece, în calitate predicativă dată, în nici un chip nu se poate realiza o predicție adevărată. De asemenea, valoarea *epi ti pseudes* nu poate fi atribuită unei judecăți particulare, deoarece ea nu poate reveni decît unei judecăți universale care este negarea sau generalizarea nepermisă a unei judecăți adevărate particulare. *Deoarece judecățile particulare false nu pot fi decît purtătoare ale unei singure valori de adevăr deduse, Aristotel va fi socotit inutilă diferențierea valorii de adevăr fundamental „fals” și de aceea a renunțat la ea.* Faptul că judecățile particulare pot fi purtătoare doar ale unei valori cuantificate¹⁸ a determinat renunțarea lui Aristotel la diferențierea falsului.

Această ipoteză ar putea fi contestată însă prin aceea că Aristotel nu atribuie judecăților universale adevărate, ce pot fi de asemenea purtătoare doar ale unei valori cuantificate deduse – *hole alethes* – valoarea fundamentală (*haplos*) *alethes*, ci de șaptesprezece ori valoarea cuantificată dedusă – *hole alethes*. (Textele corespunzătoare sînt 54 a 28–29; 55 b 17, 22, 24, 29, 32, 37; 56 b 6, 7 33–34; 39; 57 a 7, 9–10, 14, 22, 25, 28)¹⁹. De aceea ipoteza potrivit căreia Aristotel nu atribuie niciodată o valoare cuantificată judecăților particulare false, deoarece acestea nu pot fi purtătoare

decît ale unei valori cuantificate, ar putea fi infirmată prin aceea că Aristotel cuantifică valoarea judecăților universale adevărate, deși precum în cazul judecăților particulare false, el nu ar avea nevoie să o facă, de vreme ce o judecată universală poate fi purtătoare doar a valorii cuantificate *hole alethes*. El diferențiază, prin urmare, valoarea fundamentală și atunci cînd judecata în discuție nu poate fi decît purtătoare a unei valori deduse. A susține (precum S. Szalai²⁰) că Aristotel urmărește prin *hole alethes* doar să sublinieze în chip abstract adevărul este o interpretare superficială, care nu ține seama de raportul nemijlocit al valorilor de adevăr cu predicția universală, resp. particulară.

Din perspectiva logicii polivalente ar fi fost oricum mai limpede, dacă Aristotel ar fi atribuit judecăților particulare false valoarea cuantificată *hole pseudes* în loc de valoarea nediferențială *pseudes*²¹. Dacă o judecată particulară, resp. o premisă, este falsă, atunci ea este, *eo ipso*, *hole pseudes*, căci ea este în așa fel falsă, încît și judecata sa supraordonată ei, deci cu aceeași calitate predicativă, trebuie să fie falsă. Drept urmare, nu este posibil să se formeze cu termenii caterogrematici care exercită într-o judecată particulară falsă, drept *materie proxima*, funcția lui S și a lui P o predicție adevărată în calitatea predicativă dată. Acest fapt corespunde celui de-al doilea corolar mai sus enunțat al definiției lui Philopon, potrivit căreia în cazul „silogismelor particulare“, adică al silogismelor cu o premisă particulară (*Epi de ton en merei syllogismon*, 54 b 17), „*ei de he meizon alethes he de elatton pseudes, ou dynatai he ellaton hole pseudes lephthenai*“ (XCVII, 7–8, p. 398, 27–28), căci atunci cînd o premisă particulară este *pseudes*, ea este întotdeauna, *eo ipso*, *hole pseudes*, și astfel ceea ce Philopon socotea a fi imposibil este foarte posibil.

*

* *

Vrem să demonstrăm acum că „Fu“ și „Fp“ sînt valori de adevăr independente una de cealaltă. Nu putem fi în această privință necondiționat de acord cu Wieland: „Falsitatea obișnuită, necuantificată nu este în vreun fel echivalentă cu o valoare cuantificată de adevăr. Știind despre 'Aab' doar că este falsă, nu se poate numai prin aceasta determina care din cele două valori cuantificate îi revine. Mai cu seamă, nu se poate conchide că această judecată este cel puțin parțial falsă. Valoarea «parțial fals» nu desemnează

condiția minimală pentru falsitatea judecăților universale²². Observația lui Wieland este valabilă numai pentru judecățile universale, căci cele particulare – nu cele strict particulare, care pot fi Fp și Fu – sînt, în cazul în care sînt false, *eo ipso* „Fu”. Cu observația finală a lui Wieland sîntem, însă, întru totul de acord: „Aplicarea uneia din valorile cuantificate o exclude pe aceea a celeilalte. De aceea, dacă o judecată este total falsă, ea nu poate fi concomitent și parțial falsă; inversul este, de asemenea, valabil”²³.

O judecată care este „Fu” nu poate fi efectiv „Fp”, căci dacă o judecată are valoarea de adevăr „Fu”, predicția pe care ea o efectuează în cadrul calității predicative date nu poate fi realizată în *conformitate cu adevărul*. Dacă aceeași judecată putea să fie concomitent și „Fp”, ea ar putea totuși efectua o *predicație particulară* adevărată, ceea ce ar încălca principiul contradicției. Căci atunci nu s-ar putea efectua în sensul lui „Fu” – afirmind sau negînd – o predicție adevărată despre nici un S, dar concomitent s-ar putea efectua – afirmind sau negînd – o predicție adevărată despre unii S, ceea ce este absurd.

NOTE

1. Scurt și precis este în legătură cu aceasta comentariul lui Philopon la 53 b 30: *all'holon men pseudos kalei hou to enantion althes estin*, XCVI^f, 32–33, p. 394, 10; traducerea de către Waitz a lui *hole pseudes* prin „*vero contraria*” (*op. cit.*, p. 487) este conformă cu sensul, nu și cu litera textului. Mignucci traduce *ten enantion* interpretîndu-l prin „*la protasi contraria a quella vera*”, ceea ce corespunde sensului textului dar nu literei (*op. cit.*, p. 521).

2. U. Blau, *op. cit.*, p. 21.

3. 57 a 34.

4. Traducerea lui Mircea Florian, *Organon*, IV, București, 1963, p. 199.

5. O relație de opoziție asemănătoare descrie Aristotel în cazul unei judecăți universale posibile. Dacă în silogistica asertorică din valoarea de adevăr „Fp” a unei judecăți universale rezultă adevărul atît al judecății subalterne, cît și al judecății contradictorii, în logica modală, dintr-o judecată universală posibilă rezultă necesitatea atît a-judecății subalterne acesteia, cît și a judecății sale contradictorii. „Astfel propoziția «A poate să revină la toți B» este supusă nu numai propoziției «A cu necesitate nu revine unor B», ci și propoziției «A cu necesitate revine unor B»; tot așa se

întimplă cu propoziția «A poate să nu revină nici unui B», *An. pr.* I-17, 37 a 24-20; cf. trad. M. Florian, *Organon*, II, p. 73.

6. Joannis Philoponi in *Aristotelis Analytica Priora Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol 13, ed. M. Wallies, XCVI^{vo} (p. 396).

7. *Op. cit.* XCIX^{vo} (p. 407).

8. *Op. cit.* XCXII^{vo} (p. 359).

9. *Op. cit.* XCIX^{vo} (p. 406).

10. *Op. cit.* XCIX^{vo} (p. 407).

11. Aristoteles, *Erste Analytik*, trad. și note de Eugen Rolfes, reeditare, 1975, p. 97.

12. Aristotel, *Prior Analytics*, trad. H. Tredennick, reeditare, 1973, p. 419.

13. *Aristotelis Peripateticorum Principis Organum*, recensuit Julius Pacius, 1597, reeditare 1967, p. 307.

14. *The Works of Aristotle, translated into english under the editorship of Sir David Ross, Analytica Priora*, by A. J. Jenkinson, reeditare 1971; traducerea nu are paginile numerotate.

15. Aristotele, *Gli Analitici Primi*, traduzione, introduzione e commento di Mario Mignucci, 1969, p. 522.

16. Aristotele, *Gli Analytici Primi*, traduzione, introduzione e commento a cura di Vittorio Sainati, p. 195.

17. Pacius, *op. cit.*, p. 302.

18. W. Wieland desemnează corect, după părerea noastră, *hole* și *epi ti pseudēs* drept „valori de adevăr cuantificate”. Cf. *op. cit.*, p. 2-3. Socotim că această denumire este mai potrivită decât aceea de „total” fals și de „parțial” fals, resp. adevărat, căci pe această cale este nemijlocit sugerată referința la predicția universală și particulară.

19. În 54 b 20, el nu atribuie valoarea *hole alethes* unei premise universale. Faptul că și judecățile particulare pot fi purtătoare ale valorii *hole alethes*, și anume atunci când termenii lor categorematici verifică judecățile universale ce intră în discuție, rezultă, între altele, din pasajele *An. pr.* I, 5, 27 b 21-24.

20. Traducătorul și comentatorul maghiar al *An. pr.*, S. Szalai, ed. Acad. Budapesta, p. 457.

21. Interpretarea lui Pseudo-Philopon coincide întru totul cu aceea a lui Philopon: „... totam falsam minorem sumere non continget in coniugationibus particularia colligentibus” (Aristoteles latinus), vol III, p. 335.

Pacius observă că în cazul premiselor particulare nu este necesar să se țină seama de deosebirea între *hole* și *epi ti pseudēs*:

„... *distictionem illam propositionis in totum vel ex parte falsae, spectari tantum in maiori propositione, non etiam in minori: quoniam haec distinctio universalium propositionum propria est, in particularibus locum non habet*“, *op. cit.* p. 210. Motivul pentru care această distincție „*locum non habet*“ nu este explicat de Pacius. Și Waitz absoară: „... *etenim notandum est in propositionibus particularibus non idem esse discrimen atque in universalibus, quia propositio universalis, si falsa est, aut vero contraria est (hole pseudes) aut ex parte falsa (epi ti pseudes, de qua v. quae diximus ad 54 a 1), particularis vero simpliciter aut vera est aut falsa*“ (*op. cit.*, p. 486). În legătură cu 56 a 32–33 și Ross notează că diferența între „*wholy or partly false*“ este „*applicable only to universal propositions*“ (*op. cit.*, p. 433). Mignucci, urmindu-l pe Waitz, e de părere că „*la distinzione tra proposizioni totalmente e parzialmente false riguarda solo quelle universali. Per le proposizioni particolari si parlerà soltanto di falsità e questa si verifichera nei casi in cui si assuma la contraddittoria di una proposizione universale vera*“ (*op. cit.*, p. 587); cu această interpretare nu sintem de acord, din motivele pe care le-am invocat împotriva comentariului lui Philopon.

H. Maier comentează termenul *epi ti pseudes* în sensul lui Philopon: „Parțial (*epi ti*) falsă este o propoziție care în loc să aibă un sens particular i se atribuie unul general, cînd deci i se opune contradictoriu o propoziție adevărată... Total false pot fi, conform definiției, numai propozițiile generale: de aceea, falsitatea totală poate reveni, în ce privește formele particulare ale fig. 1, doar premiselor majore“. (*Die Syllogistik des Aristoteles* II, 1, p. 329). Și Maier interpretează unilateral raportul contradictoriu între judecata universală *epi ti pseudes* și judecata sa contradictorie. Interpretarea lui Maier este corectă numai dacă se pornește de la o judecată universală *epi ti pseudes*.

Cea mai convingătoare caracterizare a formulei „*totum falsa, falsa ex parte*“ o găsim la Honoratus Fabri, *op. cit.*, p. 251: „*Propositio falsa particularis est in totum falsa*“ (*Theorema 32*). „*Propositio falsa universalis potest esse vel in totum falsa vel ex parte illa est in totum falsa, cuius subalterna non potest esse vera sed eius contraria... Illa vero est ex parte falsa, cuius contraria est falsa et subalterna vera*“.

22. Wieland, *op. cit.*, p. 79.

23. *Idem*.

XI. Definiția lui *hole alethes* și *epi ti alethes*

„... apoi sînt diferite (după specie) cele ce sînt în aceeași substanță“
(*kai hosa en te aute ousia onta echei diaphoran*, Met. Δ, 10, 1018 b 8).

Dihotomia „falsului simplu“ în „falsul universal“ și „falsul particular“ nu a fost greu de analizat nici din perspectiva exegetică. La nici unul din comentatorii antici sau moderni nu se află vreo intenție de a suprima pe *hole pseudes* sau *epi ti pseudes* ori de a le reduce la *haplos pseudes*. Nu este însă cazul cu *alethes*, căci Waitz¹ urmat de Ross² ar voi să-l suprima pe *epi ti alethes*, respectiv să-l reducă la *epi ti pseudes*. Această opinie am împărtășit-o și eu atîta vreme cît am fost de părere că silogistica asertorică poate fi reprezentată trivalent³. În cele ce urmează vom dezbate această problemă a dihotomiei adevărului.

Legitimitatea dihotomiei lui *alethes* este într-adevăr mai problematică decît aceea a lui *pseudes*. A diferenția adevărul pare să fie o procedură inadmisibilă chiar și pentru teoreticienii logicii polivalente. E suficient a trimite în această ordine de idei la U. Blau, care descompune „falsul“ în „fals“ și în „nedeterminat“, dar lasă „adevăratul“ nediferențiat. El este de părere că: „Propozițiile pot fi doar într-un singur fel adevărate, dar pot fi în multe feluri neadevărate. De aici rezultă o logică ce nu reprezintă o alternativă la logica clasică, ci doar o extindere a cadrului acesteia“⁴. Și Wieland observă din perspectivă exegetică: „Alternativa: *total fals* – *parțial fals* nu își află la Aristotel nici o corespondență în domeniul adevărului; abstracție făcînd de pasajul corupt 55 b 9, nu există nici o atestare a expresiei « parțial adevărat » (*epi ti alethes*)“⁵.

Pentru a demonstra dihotomia și în cazul lui *alethes* trebuie să distingem pe *hole alethes* de *epi ti alethes*, considerînd independența lor, deci să evidențiem caracterele specifice ale celor două valori de adevăr. Spre a înfăptui lucrul acesta, trebuie mai întîi să respingem ca incorectă suprimarea – propusă deja – a lui *epi ti alethes*. Dacă am fi de acord cu suprimarea lui *epi ti alethes*, atunci,

prin eliminarea unui element al diviziunii adevărului, ar deveni superfluă și considerarea celeilalte valori de adevăr deduse – *hole alethes*. În acest caz, ar avea dreptate Ross care afirmă: „*holes must be a gloss, probably traceable to the same scribe who hed inserted it in 54 b 20*”⁶. În al doilea rând, trebuie să respingem ca incorectă echivalarea lui *epi ti alethes* cu *epi ti pseudes*; altfel justificarea existenței unui element al diviziunii – *epi ti alethes* – adică a unei valori de adevăr deduse, „după specie”, ar fi anulată. Abia după ce vom contesta aceste două concepții, vom preciza caracterele „după specie” ale lui *hole* și *epi ti alethes*, demonstrând pe această cale și independența lor.

NOTE

1. Th. Waitz, *op. cit.*, p. 432–433.

2. Ross, *op. cit.*, p. 432–433.

3. Cf. N. Öffenberger, *Pour une fondation plurivalente de la théorie du syllogisme catégorique* („*L'âge de la Science*”, vol III, nr. 4, 1970, p. 311–322).

Cf. și N. Öffenberger și R. Stoichiță, *Zur Frage der aristotelischen Begriffsbestimmung ganz falscher Prämissen*, în *Analele Universității București, Seria Acta Logica*, 1969, 12, p. 145–151, comunicare prezentată la Colocviul de la Brașov cu tema „*La modalité du jugement chez Aristote et dans la logique moderne*”, desfășurat între 26–31. 8. 69 la Brașov. Reeditat, în A. Menne, N. Öffenberger, *Zur modernen Deutung des aristotelischen Logik*, vol. III, p. 274–281.

4. U. Blau, *op. cit.*, p. 15.

5. Wieland, *op. cit.*, p. 79, nota 4.

6. Ross, *op. cit.*, p. 433.

XII. Problema suprimării lui *epi ti alethes*

Argumentele diverșilor editori și traducători ai operei aristotelice pentru suprimarea lui *epi ti alethes* sînt mai ales de conținut, dar uneori și de ordin gramatical sau stilistic; vom discuta aceste argumente, în măsura în care ne-au fost accesibile diferitele ediții. Întrucît problematica suprimării se concentrează asupra pasajului 55 b 9 din *An. pr.* II, 3, în care apare sintagma *epi ti alethes*, vom arăta în prealabil cum se prezintă acest pasaj în diferitele manuscrise ce le-am putut examina. Cercetarea am efectuat-o pe microfilme făcute după manuscrisele din arhiva Aristotel din Berlin. Am putut examina prin autopsie manuscrisele bibliotecii Laurentiana din Florența, ale bibliotecii Marciana din Veneția și ale Bibliotecii Naționale din Paris.

Din manuscrisele ce ne-au stat la dispoziție prin microfilmare sau autopsiere, următoarele cuprind, fără puțință de tăgadă, pasajele în care apare *epi ti alethes*, pe care însă Waitz și Ross le doresc suprimate:

- Cod. Athos. M. Lavras H 23 (Spyridonos 678), sec. al XVII-lea (verificat sub forma unui microfilm de către Linos Benakis – informare primită în epistola din 14. 6. 1983);
- Basel F. II 21, sec. al XII-lea, f. 96^v, r. 2;
- Durham (Marea Britanie), Cathedral Library C. 1 15, a doua jumătate a sec. al XV-lea, f. 76^v, r. 9 (informare trimisă de J. Wiesner în epistola din 4. 4. 1984);
- Durham (USA), univ. Library, sec. XV-XVI, Gr. Ms. 30, f. 68^v, r. 22 (Comunicare prin corespondență, ca și în cazul manuscrisului precedent);
- Excorialensis III. 10, f. 104⁴... (în 55 b 7) se află *supra lineam* (comunicare prin corespondență în 3. 4. 1984 din partea lui D. Harflinger (Arhiva Aristotel);
- Florența Laurentiana LXXII, 3, sec. al XII-lea, f. 55

LXXII, 4, sec. al XIII-lea, f. 119^r, r. 13

LXXII, 5, sec. al XI-lea

(conform autopsiei lui Harlfinger, iulie 1970, a doua jumătate a sec. al X-lea, cf. *Aristoteles graecus* I, p. 475), f. 128^v, r. 2;

— Florența Laurentiana LXXII, 10, sec. al XIV-lea, f. 207^v, r. 18-19

LXXII, 12, sec. al XIII-lea, f. 82, r. 3

LXXII, 20, sec. al XIV-lea, f. 146^v, r. 6

LXXXIX, sup. 77, sec. al XVI-lea, f. 151^v, r. 14

Conv., soppr. 192 (AF 2604) (olim m 28), f. 59, r. 1;

— Jerusalem St. Sepulcri 150, sec. al XIV-lea, p. 50^v, r. 30;

— Leipzig, Rep. I η 68, (Naumann 7), sec. al XV-lea, f. 19, r. 2;

— Londra, Brit. Mus. Burnly Mss., 100, prima jumăt. a sec. al XV-lea, p. 91, r. 1-2 (autopsie J. Wiesner, dec. 1966, cf. *Arist. gr.* I, p. 424);

— Londra, Brit. Mus. Additional, 10'040, a doua jumătate a sec. al XIV-lea – prima jumătate a sec. al XV-lea, f. 62, r. 10 (autopsie J. Wiesner, dec. 1966, cf. *Arist. gr.* I, p. 452-454);

— Milano, Ambrosianus B 103 sup., (124), sec. al XIII-lea, f. 98, r. 26

D 82 sup., (255), sec. al XIII-lea, f. 115^v, r. 4

L 93 sup., (490), sec. IX-X (datare conform comunicării prin corespondență a lui J. Wiesner, din 17. 6. 1986, f. 153^v, r. 24 (comunicare prin corespondență din partea Mons. Dr. Angelo Paredi, din 26. 9. 1983) M 71 sup, 525, sec. al XIV-lea, f. 104vo, r. 4;

— Modena, 118 (II. D. 19) 1400, f. 74^r, r. 19-20.

189 (III. F 11), sec. al XIV-lea, f. 137^r, r. 9;

— München, Staatsbibl. 222, sec. al XIII-lea, f. 130, r. 4; 475, sec. al XIII-lea, f. 111^v;

— Neapole, Bibl. Nazionale III. D 30 (314) al treilea sfert al sec. al XV-lea

(datare conform comunicării prin corespondență din partea lui J. Wiesner), f. 95^r, r. 17-18

III. D. 31 (315), sec. al XIV-lea, f. 76^v, r. 3

III. D. 37 (321), sec. al XIV-lea, f. 99^r, r. 4-5;

— Oxford, Barocciamus 87, sec. al XV-lea, f. 142^r, r. 2

177, a doua jumătate a sec. al XIII-lea, f. 66^v, r. 13

Landianus gr. gr. 45, a doua jumătate a sec. al XV-lea (datare conform informării prin corespondență făcu-

tă de J. Wiesner) (nu are numerotate foliile, doar ici, colo apare câte o cifră); potrivit comunicării prin corespondență a lui J. Wiesner se poate constata că *Anal. pr.* se află la 21^v – 72/Cf. 72 este foliată/: r. 29 46, sfârșitul sec. al XIV-lea (datare conform informării prin corespondență din partea lui J. Wiesner), f. 51/52^{r/v}

New College, 255, mijlocul sec. al XIV-lea, al treilea sfert (datare conform comunicării scrise a lui J. Wiesner), f. 177^v, r. 20–21

299, sec. al XV-lea, f. 17^v, r. 26;

— Paris, 1845 gr., sec. al XIV-lea, f. 74^r, r³ (din cauza restaurării nu mi-a fost accesibil în timpul șederii mele la Paris; toate celelalte manuscrise au fost văzute de mine);

— Paris, 1846 gr. sec. al XIV-lea, f. 146, r. 8

1897 A. gr., sec. al XIII-lea, f. 146^v, r. 5

1971 gr., sec. al XIII-lea, f. 71^r, r. 20

1972 gr., sec. al XIV-lea, f. 295^r, r. 6

1974 gr., sec. al XV-lea, f. 249^v, r. 10

2020 gr., sec. al XV-lea, f. 137^v, r. 1

2030 gr., sec. al XVI-lea f. 138 r/v

2086 gr., sec. al XIV-lea, f. 92^v, r. 24

2120 gr., sec. al XVI-lea, f. 103^v, r. 16

Coislinianus 157, sec. al XIV-lea, f. 258^v, r. 44

323, sec. al XIV-lea, f. 122^v, r. 2

330, sec. al XI-lea, f. 120^r, r. 1–2

Suppl. 141, sec. al XVI-lea, f. 100^v, r. 12

644, sec. al XIV-lea, f. 107^v, r. 8;

Perugia, A. 35 (35), sec. al XIII-lea, f. 94^r, r. 12–13

F. 54 (380), sec. al XV-lea, f. 118, r. 4;

— Roma, Vaticanus 110, sec. XIII–XIV, f. 335^r, r. 3

209, sec. XIV-lea, f. 150 (?) –

cifră nu se vede bine pe microfilm –, r. 6

241, sec. al XIII-lea, f. 92^r, r. 17

242, sec. XIII–XIV, f. 106^r, r. 7–8

243, sec. XIII–XIV, f. 192, r. 1

244, sec. al XIII-lea, f. 247^r, r. 1

245, sec. al XIII-lea, f. 70^r, r. 8

1018, sec. XV–XVI, f. 315^v, r. 11

1024, sec. al X-lea, f. 28, r. 13

- 1498, sec. al XV-lea, f. 180, r. 7
 1693, sec. al XIV-lea, f. 264^r, r. 6-7
 2173, sec. al XIV-lea, f. 235^v, r. 19-20
 Vat. gr. Barberinus 87, sec. al X-lea, f. 99^v, r. 13
 139, sec. XV-XVI, f. 110^r, r. 12
 64, sec. XIV-lea, f. 98^v, r. 16
 Vat. Ottobonianus 386, sec. al XV-lea, f. 123^r, r. 5
 Vat. Palatinus 34, sec. al XIV-lea, f. 108^v, r. 20
 74, sec. al XV-lea, f. 69^v, r. 20
 159, 1442, f. 63^r, r. 29
 255, sec. al XV-lea, f. 82^v, r. 29;
 Roma Vat. Reginensis 107, sec. al XIV-lea, f. 175^v, r. 12
 116, sec. al XIV-lea, f. 250^r, r. 10
 190, sec. al XVI-lea, f. 50^v, r. 15
 Urbinate greco 35, sec. IX-X, f. 153^v, r. 10
 56, sec. al XVI-lea, f. 227^r, r. 14;
 Roma, Bibl. Angelica, c. 3. 13 (42), sec. al XVI-lea, f. 163^v, r. 23;
 Viena, Philosophicus gr. 41, sec. al XVI-lea, f. 273^v, r. 4;
 94, sec. al XV-lea, f. 69^v, r. 15-16
 suppl. 35, sec. al XV-lea, f. 60^r, r. 4;
 Wolfenbütel, Gudianus gr. 24, sec. al XIII-lea, f. (?), r. 17-18;

Veneția, manuscrisele bibliotecii Marciana au putut fi văzute direct de noi; vom cita câteva pasaje ce cuprind sintagma *epi ti alethes*: un document important pentru transmiterea lui *epi ti alethes* este cu siguranță manuscrisul 201 al călugărului Ephraim, datat nov. 954 (*Egraphe cheiri Ephraim monachou...*). f. 71^r, 17 *epi ti alethes* este aici inechivoc atestat, ca și în manuscrisele:

- 202, sec. XIII-XV, f. 231^r, r. 14
 204, sec. XIV-lea, f. 154^v, r. 12
 IV, 5 (= 1003) a. D., 1319, f. 146^v, r. 24
 IV, 53 (= 936) sec. al XII-lea, f. 33^v, r. 2.

Următoarele manuscrise cuprind doar parțial *An. pr.*, fără pasajul cercetat de noi:

Florența, Laurentiana 72, 8 – nu cuprinde *An. pr. II* (Presupunerea lui A. Wartell nu este corectă), ci comentariul unui anonim, cf. D. Harlfinger, în *Arist. graecus*, I, p. 241.

72, 15 – cuprinde doar *An. pr., I* până la 22, 40 b

16 cf. D. Harlfinger în *Arist. graecus*, I, p. 247

- 72, 13 – cuprinde doar *An. pr. I* până la 7, 29 b 28, cf. Harlfinger în *Arist. graecus*, p. 252.
- 88, 33 – cuprinde doar *An. pr.* până la I. 4, 26 b 13, cf. J. Wiesner în *Artist. gr. I*, p. 331.
- Genua, Biblioteca Universitaria F. VI. 9 – cuprinde doar *An. pr. I* până la 346 40/41, cf. J. Wiesner, *Arist. gr.*, I, p. 365;
- Jerusalem, *Bibliothèque tou Orthodoxou Katholikou Patriarcheïou, Metochion tou Panagïou Taphou* 106 – cuprinde doar *An. pr.* până la 29 b 28 cf. P. Moraux, *Arist. gr. I*, p. 380;
- Pafis, 1919 – textul care ne interesează lipsește după informația oferită de Charles Astruc [„conservateur en chef“ la Bibliothèque Nationale, Département des manuscrits];
- 2051 – cuprinde doar *An. pr. I*, 1–7 – potrivit informației oferite de Ch. Astruc;
- Coislinianus 170 – nu cuprinde *An. pr.* – potrivit informației lui Ch. Astruc;
- 167 – cuprinde un comentariu al lui Magentius.
- Roma, Vaticanus gr. 1019 și 1020 – nu cuprind *An. pr.*, ci *Isagoge* – le potrivit informației lui J. Hammerstaedt;
- 199 – cuprinde doar *An. pr. I*.
- 1034 – cuprinde un comentariu la *An. pr.*
- 1292 – lipsește textul între 45 și a 30 și 56 a 5;
- Vatican Palatinus 386 – lipsește textul;
- Bibl. Angelica 316 – lipsește textul.

Manuscrise în care pasajele în discuție 55 b 7–9 se abat de la textul lui Bekker:

1. Cod. E B. Atena 1067, sec. al XV-lea, f. 103 lipsește: 55 b 7–8 *ei he men haplos alethes he d'epi ti pseudes*; în r. 9 lipsește *alethes*, iar în loc de *kai en tois* se află *kai epi ton*. Lipsește prin urmare conjuncția premiselor *haplos alethes (+) epi ti pseudes* și printr-o simplă omitere a lui *alethes* – N. B. fără a omite însă și pe *epi ti* în 55 b 9, conjuncția premiselor *hole pseudes he d'epi ti alethes* este transformată într-o altă conjuncție de premise anume în *hole pseudes he d'epi ti* (scil. *pseudes*)
- Lipsesc, deci, tocmai termenii *haplos alethes* și *epi ti alethes* care apare o singură dată în cap. 2–4 din *An. pr. II*.

2. În manuscrisul Paris Coisl. gr. 327, f. 104^v și 8 sînt suprimate

sintagmele *kai ei he men haplos alethos* [sic] *he d'epi ti pseudes*, iar în rîndul al 9-lea *alethes*.

Acesta este singurul manuscris în care *alethes* din 55 b 9 este suprimat, fără a fi înlocuit de altceva (În manuscrisul Atena 1067 *alethes* este omis, nu suprimat; în alte manuscrise, la care ne vom referi imediat, apare *pseudes* în loc de *alethes*). În cazul acestui manuscris, copistul a avut, evident, la îndemînă o variantă identică aceleia a lui Bekker. Un „supervizor“, scandalizat de diferențierea adevărului în *haplos alethes* și *epi ti alethes* – probabil și pentru că în cap. 2–4 din *An. pr.* II *haplos* și *epi ti alethes* apar doar o singură dată – va fi suprimat aceste cuvinte. Faptul că suprimarea nu a fost opera copistului este o ipoteză verosimilă formulată de Ch. Astruc care în scrisoarea din 18. 11. 1983 ne comunică următoarele: „*Selon moi, la main qui a biffé quelques mots en f. 104^v du Parisinus Coisl. gr. 327 n'est pas celle du copiste du codex, mais une main postérieure, dont l'écriture a un ductus plus fin, et qui se sert d'une encre grisâtre, alors que celle du texte est de couleur bistre-brun*“. Suprimarea este analoagă omisiunii din manuscrisul atenian: suprimarea doar a lui *haplos alethes* (care înlocuiește aici printr-un *lapsus calami* sintagma *haplos alethes*) ar fi fost absurdă, căci dacă nu s-ar fi suprimat și *he d'epi ti pseudes*, atunci în rîndul 8–9 din 104^v nu am fi avut nici un fel de conjuncție de premise, nici un fel de pereche de premise, iar conținutul rîndurilor 8–9 ar fi fost fără sens. De aceea, „supervizorul“ a fost obligat să suprimă întreg textul referitor la conjuncția *haplos alethes he d'epi ti pseudes*; el a trebuit deci să suprimă și *epi ti pseudes*, adică un termen care în cap. 2–4 nu apare doar o singură dată, ci frecvent. Dacă însă în acest caz „supervizorul“ a trebuit să suprimă prea mult, el a putut să-și „compenseze“ acest lucru, căci, la fel ca în manuscrisul atenian, în care lipsește doar *alethes* (fără *epi ti*), în Coisl. 327 nu este suprimat *epi ti alethes*, ci doar *alethes*. Prin suprimarea „economicoasă“, conjuncția de premise *hole pseudes + epi ti alethes* este transformată, analog manuscrisului atenian, în conjuncția de premise *hole pseudes + epi ti* (scil. *pseudes*).

De vreme ce manuscrisul Coisl. 327 datează din sec. al XIV-lea și manuscrisul atenian din sec. al XV-lea, iar acesta din urmă omite tocmai pasajul suprimat în Coisl. 327, s-ar putea presupune că mss. Coisl. 327 stă la baza mss. atenian; împotriva acestei ipoteze pledează însă faptul că mss. Coisl., după suprimarea lui *alethes*, continuă, asemenea textului lui Bekker, cu *kai en tois katolou*, în vreme ce în manuscrisul atenian suprimării lui *alethes* îi urmea-

ză *kai epi ton en merei syllogismon* – deci prin suprimarea lui *kai en tois katolou*.

3. Omiterea pasajului 55 b 8 *he d'epi ti pseudes*, pînă la 55 b 9 *he d'epi ti alethes* în Vaticanus Palatinus 78, sec. al XV-lea, f. 60, r. 21, nu o pot interpreta decît ca o scăpare, căci *kai ei men haplos* este un elemnt al conjuncției *fără* de care *he d'epi ti pseudes* nu poate reprezenta o conjuncție de premise și nu poate alcătui cu expresia de care se leagă – potrivit cu 55 b 9 *kai en tois katholou* – o propoziție coerentă.

4. De remarcat este faptul că manuscrisul D 54 sup. din Ambrosiano, datînd din sec. al XIII-lea, în f. 255^r ale cărei rînduri 30 și 30' cuprind fragmentul: *amphotera i epi ti pseudeis* pînă la *kai ei* (în ediția Bekker 55 b 7–8) a fost, potrivit comunicării prin corespondență a Mons. Angelo Paredi, completat printre rînduri, probabil de copistul însuși („aggiunta interlinearmente, pare dalla stersa mano”); rîndul 31 cuprinde *fără* puțință de tăgadă pe *epi ti alethes*.

Vom mai aminti încă de alte două abateri:

1. Manuscrisul parizian 1843, sec. al XIII-lea, f. 160^v, ultimul rînd, cuprinde *epi ti pseudes* în loc de *epi ti alethes*. În legătură cu acest manuscris, Ch. Astruc ne-a comunicat următoarele: „*Selon le P. Saffrey ce ms. serait le ms. D. de Bekker, Organon* (ed. Oxford 1837), *et non pas le Coisl. 170, comme porte fautivement la tabula siglorum de cette édition*”. Faptul că manuscrisul 170 a fost „*fautivement*” considerat drept un manuscris D este corect, de vreme ce Coisl. 170 nu conține *An. pr.*

2. Și în manuscrisul Marcianus 203, sec. al XIV-lea, r. 21, f. 83^v, întîlnim *epi ti pseudes* în loc de *epi ti alethes*. E. Mioni a caracterizat însă acest manuscris, într-o discuție personală cu mine în vara lui 1983, drept „*manoscritto di scarso valore*”.

Rezumînd, vom accentua faptul că *epi ti alethes* este atestat *fără* dubiu în marea majoritate a manuscriselor, dar că editorii vor să suprimе *epi ti alethes*, resp. 55 b 8–9 sau chiar 7–8, din motive stilistice și gramaticale, resp. din motive de ordinul conținutului, *fără* să ofere argumente paleografice pentru suprimările propuse, deși le-ar fi putut găsi în mai multe manuscrise. Suprimarea în Coisl. 327 a conjuncției de premise *haplos alethes + epi ti pseudes* și suprimarea lui *alethes*, prin care *epi ti alethes* a fost logic înlocuit cu *epi ti pseudes*, nu anulează nicidecum teza noastră. Dimpotrivă, suprimarea amintită efectuată de „supervizor” demonstrează că

epi ti alethes se află în versiunea care a stat la baza lui Coisl. 327. Motivul suprimării cred că nu poate fi altul decât acela că „supervizorul“ a considerat incorectă diferențierea adevărului; de vreme ce *haplos alethes* și *epi ti alethes* apar doar o singură dată în cap. 2-4, el a socotit justificată suprimarea lor. Faptul că în aceste capitole *hole alethes* apare de 18 ori, evident, nu l-a deranjat. Dar că aversiunea unui „supervizor“ față de diferențierea valorii fundamentale de adevăr „adevărat“ nu poate constitui din punct de vedere paleografic un argument în favoarea suprimării rindurilor 55 b 7-9 nu mai trebuie demonstrat. În cele ce urmează ne vom ocupa de interpretările propuse de editorii și traducătorii pasajului în chestiune.

XIII. Textul 55 b 3-10 în interpretarea unor comentatori și editori

Considerațiile din acest capitol se referă la pasajul introductiv al cap. 3 din *An. pr.* II; spre a putea fi mai bine urmărită expunerea autorului, se dau mai jos, în paralel, textul grecesc și traducerea lui M. Florian.

*En de to meso schemati
pantos egchorei dia pseudon
alethes syllogisasthai,*

„În figura mijlocie, este posibil, în orice mod, să ajungem la o concluzie adevărată prin premise false:

(1) *kai amphoteron ton
protaseon holon pseudon
lambanomenon,*

(1) fie că ambele sînt total false,

(2) *kai epi ti hekateras,*

(2) fie că fiecare e parțial falsă,

(3) *kai tes men alethous tes
de pseudous ouses holes,*

(3) fie că una e [total] adevărată și cealaltă total falsă,

(4) *hopoterosoun pseudous
tithemenes*

(4) (indiferent care dintre cele două premise este falsă),

(4a) *kai ei amphoterai epi ti
pseudeis,*

(4a) fie că amîndouă premisele sînt parțial false,

(5) *kai ei he men haplos
alethes he d'epi ti pseudes,*

(5) fie că una este absolut [simplu] adevărată, iar cealaltă falsă,

(6) *kai ei he men hole
pseudes he d'epi ti alethes,*

(6) în sfîrșit, fie că una este total falsă, iar cealaltă parțial adevărată,

— *kai en tois katholou kai epi ton en merei syllogismon* (55 b 3–10). [atît în silogisme universale cit și în cele particulare]“ (*Organon*, vol. II, p. 171)]*

După cum se știe, Alexandru din Apodisia comentează doar *An. pr. I*. În schimb comentariul lui Philopon – XCVIII^V 7–23 – se referă la întregul pasaj introductiv 55 b 3–10 din cap. 3, *An. pr. II*, astfel încît propoziția de început, 55 b 3–4 „*En de te meso... syllogisasthai*“ („În figura mijlocie, este posibil, în orice mod, să ajungem la o concluzie adevărată prin premise false“) este citată de el cu intenția vădită de a reprezenta și restul pasajului, anume 55 b 4–10. Philopon ține seama de conjuncțiile de premise enumerate în acest loc de Aristotel, considerînd diferențierea aristotelică a falsului, deosebind deci pe *hole* de *epi ti pseudes*. Philopon vorbește și despre *hole alethes*, dar perechile de premise pe care Aristotel le alcătuiește cu *haplos alethes* și *epi ti alethes* și anume *kai ei he men haplos alethes he d'epi ti pseudes* (55 b 7–8) și *he men hole pseudes he d'epi ti alethes* (55 b 8–9) [este vorba de combinațiile (5), respectiv (6) – n. trad.] sint redată de el fără a diferenția în vreun fel adevărul: *haplos alethes* + *epi ti pseudes* sint parafrazate prin: „*he meizon alethes he de elatton epi ti pseudes*“ (majora este *alethes*, iar minora, *epi ti pseudes*) – folosind deci „*alethes*“ în loc de „*haplos alethes*“ (XCVIII^V 24–25); conjuncția de premise „*hole pseudes he d'epi ti alethes*“ [combinația (6) – n. trad.] este redată de el prin „*he meizon hole pseudes he de alaton alethes*“ (majora este „*hole pseudes*, iar minora, *alethes*)“, folosind acum „*alethes*“ în loc de „*epi ti alethes*“. Funcția lui *hole alethes* este însă parafrazată corect ca predicăție universală adevărată, așa de pildă, C^V 35: *to zoon panti kykno – idou hole alethes kai meizon*; referitor la 57 a 9 *nyn lambanei ten men hollen alethe* (C^V 39–40) etc.

Remarcabil este și faptul că, potrivit unei variante a comentariului său la pasajul 53 b 26–30 în XCVI^F 21 (resp. 31, p. 393), în manuscrisul Ut apare „*alethes*“ în loc de „*pseudes*“. Drept urmare se poate presupune că tocmai acest manuscris a stat la baza Scholion-lui lui Pseudo-Philopon, de vreme ce găsim aici tradu-

* Privitor la aceste două texte se va observa:

- numerotările nu aparțin nici uneia din ele; au rolul de a marca diferitele combinații de premise și corespund unei numerotări a autorului;
- conjuncția (4a) repetă combinația (2)
- în raport cu (3), combinația (4) are aceleași elemente, în ordine inversă;
- cuvîntul „total“ din (3) nu e în textul grecesc;
- precizarea pusă între paranteze drepte, din finalul paragrafului, este mutată de M. Florian înaintea înșiririi combinațiilor de premise – (n. trad.).

cerea comentariului lui Philopon la 53 b 26, cu diferența că la Pseudo-Philopon apare „*in aliquo vera*” în loc de „*epi ti alethes*”. Dar *Scholion*-ul lui Pseudo-Philopon cuprinde și o altă abatere de la comentariul lui Philopon – care nu apare ca variantă în ediția comentariilor lui Philopon întocmită de M. Wallies; la Pseudo-Philopon sintagma *hole pseudes* în loc să fie tradusă prin *tota falsa* este echivalentă cu *tota vera*. Din cauza acestei abateri, presupunerea de mai sus este invalidată. Deoarece însă *Scholion*-ul lui Pseudo-Philopon constituie un document privitor la diferențierea adevărului, socotim oportun să cităm pasajul corespunzător din comentariul lui Philopon și din *Scholion*-ul lui Pseudo-Philopon; Philoponos, XC VI^r 30–32 (resp. 20–32) (p. 393): *ei de he meizon alethes he de ellaton pseudes, palin e hole pseudes, kai poiei allas duo syzygias, e epi ti pseudes, kai poiei allas duo, kataphatiken kai apophatiken, hoste ginesthai tas pasas dekaex*.

Citim în *Scholion*-ul lui Pseudo-Philopon, la 53 b 26 (*Aristoteles latinus*, p. 333, r. 22–25): „*Si autem maior vera, minor autem falsa, rursum vel tota vera est (et facit duos conjugationes) vel in aliquo vera (et facit alias duas). Quare fiunt omnes sedecim*”. (Sub. imi aparțin – N. Ö).

Prin urmare, în vreme ce Philopon nu diferențiază adevărul majorei (*meizon*) și diferențiază falsitatea minorei (*ellaton*), Pseudo-Philopon nu diferențiază falsitatea propoziției minore și diferențiază adevărul propoziției majore (*maior vera*, căci la propoziția majoră trebuie să se raporteze „*rursum*”, de vreme ce propoziția minoră e falsă: *minor autem falsa*) *in tota vera... vel in aliquo vera*. Conjuncția de premise *Fu + Ap* (corespunzător lui 55 b 8–9) este tradusă de Pseudo-Philopon prin „... *vel maior tota falsa, minor autem vera*”, deci, în acest caz, fără a diferenția adevărul (*Aristoteles latinus*, p. 335, r. 32).

În timp ce în *Translatio Boethii Recensio Florentina*, *haplos alethes* este tradus prin *simpliciter vera* (*Aristoteles latinus*, vol. III, p. 99, r. 12), iar *epi ti alethes* prin *aliquo vera* (99, r. 13), Anonimus traduce și el pe *haplos alethes* cu *simpliciter vera* (*Arist. lat.*, p. 256, r. 30), dar în loc de *aliquo vera* are „*in aliquo falsa*” (256, r. 31).

Pacius traduce *haplos alethes* prin *vera simpliciter*, iar *epi ti alethes* prin *vera ex parte* (*op. cit.*, p. 311).

Waitz suprimă din 55 b 7 pe *kai ei amphoterai epi ti pseudeis*, invocând motivul că ar fi „*supervacanea*”, repetind inutil pe *kai epi ti hekateras* (55 b 5) – suprimare pe care și noi o socotim justificată – iar din 8–9 suprimă pe *kai ei he men hole pseudes he d'epi ti alethes*, căci și această „*conjugatio... aut iam commemorata sit in*

antecedentibus aut in ipsa syllogismorum expositione quae sequitur silentio praetermissa sit" (op. cit., p. 488). De fapt, această conjugatio nu este commemorata in antecedentibus. În antecedentibus avem următoarele conjugationes:

1. Fu } *amphoteron ton protaseon*
Fu } *halon pseudon lambtinomenon* (55 b 4-5)
2. Fp } *epi ti hekateras* (55 b 5)
Fp }
3. A } *tes men alethous tes de pseudous*
Fu } *ouses holes,*
4. Fu } *tithemenēs* (55 b 5-7)
A } *hopoterasoun pseudous*

55 b 7 (*kai ei amphoterai epi ti pseudeis*) repetă într-adevăr cea de a doua conjugatio, motiv pentru care socotim și noi că din perspectiva conținutului omiterea acestei conjuncții poate fi susținută;

5. A } (*kai ei*) *men haplos alethes*
Fp } *he d'epi ti pseudes* (55 b 7-8)

Acum urmează pasajul suprimabil care conține conjugatio Fu + Ap:

6. Fu } (*kai ei*) *he men hole pseudes*
Ap } *e d'epi ti alethes*

O scurtă examinare a conjuncțiilor de premise de mai sus ne poate convinge că cea de-a șasea conjugatio în antecedentibus, adică în perechile de premise 1-5, nu este commemorata. Waitz aduce însă și alte argumente: valoarea de adevăr *epi ti alethes* ar avea, după opinia sa – potrivit cu 19 a 38 – sensul de *mallon alethes* care „... nihil aliud est, ni fallor, quam propositio quae, quamquam aliquid veri habet, tamen non integram veritatem profert, h. e. propositio qua de parte tantum praedicatur (sive affirmatur sive negatur), quod de toto praedicari debebat, qualem Aristoteles appellat epi ti pseudes.” (p. 488).

Cu această interpretare nu putem fi nicicum de acord, căci judecata care este purtătoare a valorii de adevăr *epi ti alethes* poate fi doar o judecată particulară, resp. o judecată strict particulară, în măsură să realizeze o predicăție adevărată numai în chip particular. Dacă ea ar fi fost enunțată „de toto praedicari debebat”, dar în mod fals particulariter, atunci am fi avut o predicăție strict particulară falsă, pe care am putea-o caracteriza prin fallacia to-

tum pro parte. Judecata care este purtătoarea unei valori de adevăr de tipul *epi ti pseudēs* efectuează, în schimb, în mod fals, o nepermisă generalizare; prin aceea că „*tini hyparchontos katholou labein hyparchein*“ (57 a 34), dar nu efectuează nicidecum ceea ce am caracterizat drept „*panti hyparchontos tini monon hyparchein labein*“¹. De aceea, *epi ti alethes* nu trebuie defel să fie identificată cu *epi ti pseudēs*, și, prin urmare, nici conjuncția de premise *hole pseudēs + epi ti alethes* nu trebuie identificată cu aceea dintre o premisă majoră cu valoarea de adevăr *hole pseudēs* și o premisă minoră cu valoarea de adevăr *epi ti pseudēs*.

Pentru a justifica suprimarea, Waitz încearcă să înlăture o altă posibilă obiecție legată de distincția *discrimen... inter protasin epi ti alethe et protasin epi ti pseudē* (p. 489). El afirmă că, dacă numita distincție ar exista, Aristotel ar fi indicat numai $Fu + Ap$, lăsând de-o parte trei conjuncții de premise, „*omnino neglexit*“ conjuncțiile $A + Ap$, $Fp + Ap$, $Ap + Ap$. Dar „*tantam negligentiam in Aristotelem conferre non audeat...*“ (*idem*) și de aceea „*aliunde intrusa esse ista verba non concedere non poterit*“ (*idem*). Faptul că este absurd din rațiuni logice a identifica *epi ti alethes* cu *epi ti pseudēs* nu-l deranjează pe Waitz. Vom reveni asupra acestei chestiuni în capitolul următor.

Mai departe citim la Waitz: „*Reliquum est, ut Aristotelem excusemus, quod neglexit coniugationem propositiones vero contrariae et propositionis ex parte falsae*“ (*idem*). Într-adevăr, Aristoteles nu ține seama de conjuncțiile de premise *vero contrariae* (= Fu) și Fp , deși din punct de vedere pur combinatoric există și aceste conjuncții de premise. Explicația lui Waitz este: „*Accidit quod in omnibus figuris veram conclusionem provenire posse ex altera propositione vero contraria, altera falsa ex parte etiam inde patet, quod in omnibus vera esse potest conclusio et ex utraque propositione vero contraria et ex utraque false ex parte*“ (*idem*). De pe acum ținem să subliniem faptul că explicația lui Waitz, potrivit căreia „*propositio vero contraria continet et complectitur propositionem ex parte falsa, ut propositio universalis particularem et ut propositio simplex possibilem*“ (*idem*), este, după cum am arătat, incorectă din pricina autonomiei – evidențiate deja – a valorilor de adevăr *hole pseudēs* și *epi ti pseudēs*. Cum ar putea o judecată Fu să „cuprindă și să completeze“ o judecată Fp , devreme ce, atunci când o judecată este purtătoare a valorii de adevăr Fu , ea nu poate fi și purtătoare a valorii de adevăr Fp și invers?

Ross vrea să suprimă nu numai pasajele suprimate de Waitz, ci și conjuncția (55 b 7–9) *kai ei he men hole pseudēs he d'epi ti*

alethes. Argumentele sale sînt: 1) Cea de a şasea conjuncţie de premise (Fu şi Ap) „nu este menţionată în tratarea detaliată ce urmează, nicăieri în cap 2-4, cu excepţia textului 55 a 19-28; 2) expresia *epi ti alethes* nu apare nicăieri în altă parte în aceste capitole; 3) distincţia dintre o premisă care este *epi ti pseudes* şi una care este *epi ti alethes* este o distincţie fără diferenţă (*a distinction without a difference*); 4) în toate propoziţiile corespunzătoare din cap. 2-4 (53 b 26-30, 54 b 17-21, 56 b 4-9) toate alternativele sînt exprimate prin subordonate parţiale“ [nu tot aşa alternativele Fp + Fp, A + Fp, Fu + Ap – nota aut.]; 5) „... expresia *haplos alethes* (b 7) nu mai apare nicăieri în altă parte în cap. 2-4“². Afară de aceasta, după opinia lui Ross, *holes* din 55 b 6 ar fi „a gloss probably traceable to the same scribe who had inserted it in 54 b 20“³.

Argumentele 1, 2, 4 şi 5 sînt obiectiv corecte, dar ele nu sînt suficiente ca să dea peste cap întregul fond de manuscrise transmise. Argumentul 3, potrivit căruia nu ar exista nici o diferenţă între *epi ti pseudes* şi *epi ti alethes* are consecinţe inacceptabile din punct de vedere logic – vezi capitolul următor –, tot aşa şi suprimarea lui *holes* din pasajele 55 b 6 şi 54 b 20.

Suprimarea propusă de Waitz şi ulterior cea propusă de Ross nu s-au bucurat de acordul unanim al editorilor de mai tîrziu. Încă din 1928, A. J. Jenkinson ridică obiecţii⁴ în comentariul pe care îl face la traducerea *An. pr.* După ce enumeră „combinaţiile posibile de premise în care există un element de falsitate“ – N. B., fără a lua în consideraţie diferenţierea adevărului în *hole* şi *epi ti* –, ia în discuţie propunerea de suprimare a lui Waitz. Spre deosebire de acesta, este de părere că „*epi ti alethes* is justified by the use of its opposite *halpos alethes* 1, 7, which Waitz does not reject (cf. *hole alethes* 1, 17 d c)“. Mă alătur în parte argumentului adus de Jenkinson împotriva suprimării pasajului în care apare *epi ti alethes* şi anume admiţînd că nu *haplos alethes*, ci *hole alethes*, ca noţiune relativă la *epi ti alethes*, justifică prezenţa acestei valori de adevăr; nu *haplos alethes*, care în calitate de gen proxim are funcţia unei valori de adevăr fundamentale, este opus lui *epi ti alethes*, ci *hole alethes*, care faţă de *epi ti alethes* este o valoare de adevăr dedusă coordonată. Fireşte, *haplos alethes* poate fi tradus prin „absolut adevărat“, iar *epi ti alethes* prin „relativ adevărat“. Raportat însă la problematica dezbătută de Aristotel a deducerii unei concluzii adevărate din conjuncţii false de premise, termenul relativ la *epi ti alethes* este *hole alethes*, iar nu *haplos alethes* pe care îl traducem nu cu „absolut“, ci cu „simplu“, în accepţia de

„necuantificat“ – De altfel, în alt context termenul *haplos* nu este opus⁵ ca termen relativ lui *epi ti*, ci lui *tinon onton*.

Dacă apoi s-ar pune semn de egalitate între *epi ti alethes* și *epi ti pseudēs* și dacă s-ar considera că 55 b 8–9 se referă nu la $Fu + Ap$, ci mai degrabă la $Fu + Fp$ – adică la o conjuncție de premise care, după opinia lui Waitz, este „complet neconsiderată de Aristotel în tot cuprinsul cap. 2–4“ – atunci o atare interpretare ar fi și după Jenkinson incorectă, deoarece în 55 a 19–28 „în mod expres este vorba despre“ ceea ce este adevărat; căci în pasajul citat „*kai ei epi ti pseudēs he A B, pseudēs de kai he B G*“ este *propositio maior epi ti pseudēs*, iar *propositio minor* este, de fapt, *hole pseudēs*, chiar dacă Aristotel o desemnează doar prin *pseudēs*. În ce privește repetarea lui *epi ti hekateras* (55 b 5) prin *ei amphoterai epi ti pseudēs*, Jenkinson este de părere că „este foarte posibil ca Aristotel însuși să fi scris din neatenție pasajul așa cum este el; oricum pare să fie preferabilă suprimarea lui *epi ti hekateras*, ca fiind introdus prin imitarea începutului cap. 4 (56 b 5)“.

Și G. Colli consideră acest pasaj – fără a oferi nici un argument – ca fiind „fără îndoială corupt“ (*indubbiamente corrotto*); se limitează însă la suprimarea propusă de Waitz, respingînd-o pe cea suplimentară a lui Ross⁶.

J. Tricot preferă să conserve „*la leçon traditionnelle*“ deoarece „*il faut tenir compte de l'habituelle negligence d'Aristote et aussi sans doute, du fait qu'il n'a pas voulu, dans la suite du chapitre, se livrer à une énumération complète*“.

M. Mignucci reproduce în comentariul său suprimările operate de Waitz și Ross, ca și contra-argumentele lui Colli și Jenkinson, fără a-și preciza în nici un fel poziția. În traducerea sa, el omite pasajul 55 b 7, suprimat de Ross⁷.

S. Szalai, comentatorul traducerii maghiare a *An. pr.* (Buda-
pesta, 1961) se declară de acord cu suprimarea lui Ross. Ca argument suplimentar în favoarea suprimării, el oferă următoarea observație: „Aristotel vorbește adesea de judecăți «total adevărate» (*ganz wahren*) sau «pe deplin adevărate» (*vollkommen wahren*), atunci cînd vrea să sublinieze adevărul judecăților luate în discuție, dar nu distinge niciodată, prin analogie cu judecățile total și parțial fals, între judecăți total adevărate, simplu adevărate sau parțial adevărate și nici nu știm ce sens ar putea să aibă o atare distincție... Această problemă nu este deosebit de importantă, căci un lucru e sigur, anume faptul că expresiile care apar doar aici «simplu adevărat» și «parțial adevărat» nu încearcă să statueze diferite

forme noi de adevăr – despre așa ceva nu e nici o urmă în text – ci sînt intercalări suspecte sau variante stilistice ale «adevărului» respectiv «falsului parțial»⁹.

În legătură cu aceasta, iată poziția noastră: Importanța distincției între *hole alethes* și *epi ti alethes* stă în aceea că numai prin ea pot fi negate diferențiat *hole pseudes* și *epi ti pseudes*. Aristotel nu folosește *hole alethes* spre a sublinia adevărul judecăților supuse discuției; în pasajele care se referă la această valoare de adevăr, este vorba de predicății universale care sînt adevărate, spre deosebire de alte predicății care într-o calitate predicativă dată nu pot fi realizate conform cu adevărul decît în chip particular. Alăturarea *hole* la *alethes* nu trebuie privită ca figură de stil, ci ca o expresie desemnînd o valoare de adevăr dedusă din valoarea fundamentală de adevăr „simplu adevărat” și care se atribuie predicăției universale adevărate. Valorile de adevăr *hole alethes* și *haplos alethes* nu sînt defel variante stilistice ale lui „adevărat”, ci au funcții precis conturate, independente una de alta, în cadrul teoriei deducției silogistice. Faptul că *haplos alethes* și *epi ti alethes* nu sînt „intercalări suspecte”, ci pot fi privite ca autentice și din perspectiva tradiției a fost demonstrat de cercetarea paleografică de mai sus.

În concluzie, ținem să subliniem că diferența falsului apare clar atît la comentatori, cît și la editori, în vreme ce diferențierea adevărului este rar întîlnită.

Argumentele ce ar fi trebuit să legitimizeze suprimarea lui *epi ti alethes* – la Ross și a lui *hole alethes* – nu sînt convingătoare din punct de vedere exegetic și stilistic. Manuscrisele examinate pledează clar împotriva suprimării, unica suprimare a lui *epi ti alethes* – în mss. parizian Coils. gr. 327, 104^r – provine de la un „supervizor”, ceea ce arată că modelul copistului a cuprins în 55 b 9 sintagma *epi ti alethes*. Împotriva suprimării lui *epi ti alethes*, resp. a nediferențierii lui (*haplos*) *alethes* în *hole* și *epi ti alethes* avem de ridicat și obiecții logice pe care le vom formula mai jos.

NOTE

1. Cf. N. Öffenberger, *Sulla „Equivalenza” degli enunciati „strettamente” particolari in prospettiva tetravalente*, în *Atti del Convegno Internazionale di Storia della Logica*, 4-8, XII, 1982, p. 220.

2. Cf. Ross, *op. cit.*, p. 432.

3. *Idem*, p. 432 și urm.

4. Cf. *The Works of Aristotle translated into English under the*

Editorship of Sir David Ross, Analytica Priora by A. J. Jenkinson, comentariul la 55 b 3-10.

5. Cf. Patzig, *op. cit.*, p. 25: „Aristotel definește chiar (*Anal. pr.* A 10, 30 b 31-33 și 38-40, comp. *Anal. post.* B 11, 94 a 21-27 și B 5, 91 b 14-17) deosebirea dintre cele două «necesități» ca fiind aceea între o necesitate «relativă» și una «absolută» (*rinon onton anankaion – haplos anankaion*), mai exact între o «necesitate care există atîta timp, cît există altceva» și o «necesitate în sine»“.

6. G. Colli, Aristotel, *Organon. Introduzione, traduzione e note*, Torino, 1955, p. 880.

7. J. Tricot, Aristote, *Organon, III, Les premières Analytiques, nouvelle trad. et notes*, Paris, 1947, p. 221.

8. M. Mignucci, *op. cit.*, p. 524 și 589-590.

9. *Organon*, ed. Szalai Sandor, Budapesta, 1961, p. 457.

XIV. Identificarea valorii de adevăr

epi ti alethes cu epi ti pseudes

Ca argument în favoarea suprimării lui *epi ti alethes* Ross aduce și pe acela al coincidenței de sens a acestei sintagme cu *epi ti pseudes*: „(...) the distinction between a premiss which is *epi ti pseudes* and one which is *epi ti alethes* is a distinction without a difference”¹. Adică, sintagma *epi ti alethes* ar trebui suprimată, resp. neluată în seamă, deoarece această valoare de adevăr nu s-ar deosebi de *epi ti pseudes*. Ar exista prin urmare și un motiv de ordin logic pentru suprimarea sintagmei *epi ti alethes*, care ar consta în identificarea ei cu *epi ti pseudes*. Vom dezbate aici problema acestei identificări.

Împotriva identificării lui *epi ti alethes* cu *epi ti pseudes* pledează chiar pasajul din *Topica* 157 b 28–30, în care Aristotel constată: „De acest gen sînt propozițiile jumătate adevărate, jumătate false” (trad. M. Florian, *Organon*, IV, p. 231) – *Eisj de toiautai ton protaseon hai epi ti men pseudeis epi ti d'aletheis*².

Există deci, după opinia lui Aristotel, premise care pot fi atît *epi ti pseudes*, cît și *epi ti alethes*. Ceea ce înseamnă tocmai că nu ne este îngăduit să identificăm pe *epi ti pseudes* cu *epi ti alethes*. Fie și numai faptul că Aristotel admite doar pentru anume judecăți, pentru cazuri de excepție ca să spunem așa, că acestea pot fi atît *epi ti pseudes*, cît și *epi ti alethes* dovedește indubitabil că el exclude identificarea. Genitivul partitiv *ton protaseon* dependent de *toiautai* („de acest fel”) arată limpede că judecățile care pot fi atît *epi ti pseudes*, cît și *epi ti alethes* alcătuiesc o excepție. S-ar putea identifica *epi ti pseudes* cu *epi ti alethes* numai în cazul în care ele ar fi reciproc substituite și dacă n-ar exista decît „propoziții de acest fel” (*toiautai ton protaseon*), care pot fi atît *epi ti alethes*, cît și *epi ti pseudes*, ci toate judecățile care fiind *epi ti alethes* ar putea fi concomitent și *epi ti pseudes*. În această situație însă, Aristotel ar fi folosit în locul genitivului partitiv mai degrabă formularea: *pasai gar hai protaseis hama epi ti pseudeis te kai epi ti*

altheis eisin. Așa ceva însă el nu a susținut, căci judecățile „a“, „e“, „i“, „o“ nu pot fi concomitent *epi ti pseudēs* și *epi ti alethes*.

În cazul acestor judecăți o identificare a valorii *epi ti alethes* cu *epi ti pseudēs* nu ar fi posibilă nici din perspectiva teoriilor moderne ale logicii polivalente: în vreme ce putem desemna „adevărul simplu“ și „falsul simplu“ drept valori fundamentale de adevăr, putem socoti – în virtutea demonstrației de mai sus – *hole* și *epi ti alethes*, respectiv *pseudēs* drept valori de adevăr deduse. Atunci când unei judecăți îi revine o valoare de adevăr fundamentală, nu îi revine și cealaltă valoare fundamentală: dacă o judecată este simplu adevărată, ea nu este și simplu falsă. Și invers. Dacă însă o judecată are o valoare de adevăr dedusă – adică, dacă este adevărată *hole* sau *epi ti* resp. falsă *hole* sau *epi ti* – atunci ea posedă concomitent și valoarea de adevăr fundamentală din care a fost dedusă, dar nu posedă valoarea de adevăr fundamentală, nici valoarea de adevăr dedusă a valorii de adevăr fundamentale *corelative*. După cum o viețuitoare dacă e leu, este și mamifer, dar nu și reptilă, și deci nici șopîrlă și nici șarpe *python*, tot astfel o propoziție cu valoare de adevăr dedusă *epi ti alethes* are simultan valoarea de adevăr fundamentală *althes*, dar nu are valoarea de adevăr dedusă din această valoare corelativă *hole* ori *epi ti pseudēs*. A identifica valori de adevăr diferențiate, „cuantificate“, în terminologia lui Wieland, ale unei valori de adevăr fundamentale cu valori diferențiate „cuantificate“ ale unei alte valori de adevăr fundamentale nu este acceptabil nici din punctul de vedere al teoriilor moderne ale logicii polivalente. Valorile de adevăr deduse trebuie mereu raportate la valoarea din care au provenit. Dacă s-ar echivala *epi ti alethes* cu *epi ti pseudēs*, atunci ar apare³ ceea ce Aristotel ar putea desemna prin *metabasis eis allo genos*.

NOTE

1. Ross, *op. cit.*, p. 432.

2. Cf. Alexandri Aphrodisiensis, în *Aristorelis Topicorum libros octo commentaria*, în *op. cit.*, p. 461.

3. Așa de ex. în *Metaph.* I, 1055 a 6–7: „*ta men gar genei diapheronta ouk echei hodon eis allela*,...“ („Într-adevăr cele ce sînt deosebite prin gen nu admit o trecere de la lucrul ce aparține unui gen la alt lucru ce aparține unui gen deosebit...“, *Metafizica*, trad. St. Bezdechi, Ed. Acad., București, 1965, p. 315–316).

XV. Raportul dintre *hole alethes* și *epi ti alethes*

Definiția lui *hole alethes* poate fi limpede formulată pe baza citorva pasaje, și anume ca o valoare de adevăr ce se referă la predicția universală adevărată și care, prin urmare, înfăptuiește negarea unei judecăți care este *hole pseudes*.

Să ni se îngăduie o observație prealabilă: dacă Waitz și Ross țin să suprimе *epi ti alethes* pe motiv că singurul loc în care sintagma apare în cap. 2-4 din *An. pr.* II ar fi neautentic – după cum s-a văzut, *epi ti alethes* apare și în *Topică* (157 b 28-31) – atunci neluarea în seamă a lui *hole* alături de *alethes*, ca de pildă în comentariul lui Mignucci, este inacceptabilă fie și numai pentru că în cele 3 cap. din *An. pr.* II, *hole alethes* apare nu mai puțin de 18 ori; pasajele sînt următoarele: 54 a 28-29; 54 b 20; 55 b 17, 22, 24, 29, 32, 37; 56 b 6, 7, 33-34, 39; 57 a 7, 9-10, 14, 22, 25, 28.

Spre a dovedi că Aristotel concepe pe „Au“ ca predicție universală adevărată, ne vom referi la două pasaje: „Dar dacă premisa AB este admisă ca *hole alethes*, iar premisa BC ca *hole pseudes*, un silogism cu concluzie adevărată va fi posibil. Căci nimeni nu se opune ca A să aparțină la toți B și la toți C, deși B nu aparține nici unui C, de exemplu, speciile subordonate aceluiași gen, dar care nu sînt subordonate una alteia. Căci *animal* aparține atît la *cal*, cît și la om, dar *cal* la nici un om. Dacă acum admitem că A aparține la toți B și B la toți C, concluzia va fi adevărată, deși premisa BC este *hole pseudes* [*pseudous holes ouses tes BG protaseos*]“ (54 a 28-35, trad. M. Florian, *Organon*, II, p. 167, cu mențiunea că în textul românesc apare „total adevărat“ pentru „*hole alethes*“ și „total fals“ pentru „*hole pseudes*“ – n. trad.).

Pentru termenul major A, Aristotel ia genul animal, pentru termenul mediu și minor ia speciile acestui gen, care nu își sînt nici supra – și nici subordonate (*eide me hyp'allela*); adică pentru termenul mediu (B) și pentru termenul minor (C), utilizează *calul* și respectiv *omul*. Drept premisă majoră indicată ca *hole alethes* figurează: „Animal aparține fiecărui cal“, adică noțiunea genului este predicată universaliter adevărat despre una din speciile sale. Textul 55 b 16-23 este și mai concludent:

„Și tot așa, dacă una din premise este *hole pseudes*, iar cealaltă *hole alethes*. Căci nimeni nu oprește pe A de a aparține la toți B și la toți C, deși B nu aparține nici unui C, de exemplu, un gen la speciile lui, care nu sînt subordonate una celeilalte. În adevăr, *animal* aparține la orice *cal* și *om*, dar nici *om* nu e *cal*. Dacă acum se admite că *animal* aparține la toți din una [din specii] și la nici unul din cealaltă, una din premise va fi *hole pseudes*, cealaltă *hole alethes*, iar concluzia va fi adevărată la oricare termen s-ar raporta judecata negativă” (trad. M. Florian, *Organon*, II, p. 172).

Aici Aristotel caracterizează teoretic faptul că ceea ce este predicat *universaliter* adevărat are valoarea de adevăr *hole alethes*. Avem deci două premise „a” în figura a doua, în care termenul mediu „A” (*animal*) ca noțiune a genului este enunțat *universaliter* adevărat atît despre termenul major B (= *om*), cît și despre termenul minor C (= *cal*), deci despre ambii și nu despre specii supraordonate sau subordonate. În ce privește însă modurile Cesare și Camestres din figura a doua, pe care el, evident, le analizează în acest caz, una din premise trebuie să aibă forma unui enunț „e”. Spre a obține acest lucru este necesar să se transforme predicția adevărată a genului despre specie, adică o predicție „a” adevărată, într-o predicție *hole pseudes*, prin aceea că „se admite că [genul] aparține [revine] la toți [ai unei specii] și la nici unul [din cealaltă]” (*ean oun lephete to men panti to de medeni hyparchein* (55 b 21–22) în care una din premise va fi „Fu” (*hole pseudes estai*), iar cealaltă premisă care înfăptuiește în chip universal adevărat predicția genului despre specie nu va fi caracterizată drept o judecată simplu (*haplos*) resp. particular (*epi ti*) adevărată, ci va fi adevărată universal (*hole alethes*).

Interesantă este și observația finală potrivit căreia oricare din cele două premise poate fi luată ca negație, „la oricare din cei doi [termeni] s-ar raporta [judecata] negativă” (*pros hopoterooun tethentos tou steretikou*). Aristotel subliniază astfel că premisa care predică negativ genul despre specia sa este, indiferent dacă e majoră sau minoră, o premisă *hole pseudes*. Rezultă însă de aici că – potrivit temei de cercetat care cere să se stabilească dacă într-o conjuncție de premise *hole pseudes* *he d'hetera hole alethes* se poate deduce o concluzie adevărată – cealaltă premisă, adică tocmai aceea care enunță în chip universal genul despre specia sa, nu este o premisă (judecată) *haplos* resp. *epi ti alethes*, ci una *hole alethes*. Predicația prin urmare care realizează o predicție universal adevărată nu este nici o judecată simplu (*haplos*) adevărată, nici o judecată particular (*epi ti*) adevărată, ci o judecată universal

adevărată (*hole alethes*). (Faptul că o judecată *hole alethes* posedă concomitent și valoarea fundamentală de adevăr [*haplos*] *alethes* este, potrivit demonstrației de mai sus, de la sine înțeles).

Putem, deci, să reprezentăm tabelul valorilor de adevăr ale negației, raportate la judecăți ce sînt *hole alethes* și *hole pseudes* după cum urmează: dacă o judecată este *hole pseudes* (= Fu), atunci negarea ei nu este *haplos alethes* și nici *epi ti alethes*, ci *hole alethes*; dacă o judecată are valoare de adevăr *hole alethes* (Au), atunci negația ei este *hole pseudes* (Fu):

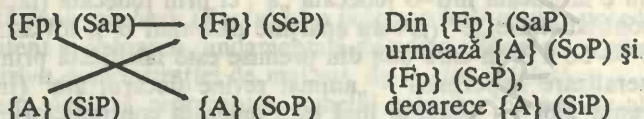
P	¬P
<i>hole alethes</i> = Au	<i>hole pseudes</i> = Fu
<i>hole pseudes</i> = Fu	<i>hole alethes</i> = Au

Dacă negarea unei judecăți Au este o judecată Fu și invers, atunci și negarea unei judecăți Ap este o judecată Fp și invers. Dacă o judecată are valoarea de adevăr Fp, atunci ea este falsă în sensul că judecata sa contradictorie, iar nu contrară, este adevărată. Rezultă de aici că și judecata subalternă a unui anunț Fp este adevărată. Valoarea de adevăr Fp are deci două caracteristici: nu numai judecata ei contradictorie, ci și judecata ei subalternă este adevărată. Mignucci caracterizează după cum urmează valoarea de adevăr Fp: „Parțial falsă (*parzialmente falso*) este dimpotrivă acea propoziție care e universală și contradictorie în raport cu o (propoziție) adevărată (*rispetto a quella vera*): de exemplu *AaB* este parțial falsă dacă este adevărată *AaB* (cf. de ex. Philopon, în *An. pr.*, p. 386, 12–13, Pacio, în *An. pr. comm.*, p. 209, n. 2). Această definiție este totuși inducătoare în eroare (*misleading*) de vreme ce (*giacche*), în cazurile examinate (*in concreto*), Aristotel pare să accepte (*sembra assumere*) ca parțial falsă aceea propoziție universală față de care (*di cio*) e adevărată o propoziție particulară corespunzătoare (*corrispondente*)”¹. Ceea ce este corect, căci o premisă are valoarea de adevăr Fp atît cînd operează o generalizare nepermisă – acceptîndu-se că revine la toți ceea ce revine doar unora – cit și atunci cînd falsifică o judecată contradictorie. De ex. 54 a 24–28: „Căci este posibil ca A să aparțină unor B, dar nici unui C, și ca B să aparțină la toți C, de exemplu animal la ceva alb, dar nicidecum la zăpadă, iar alb la orice zăpadă. Dacă deci admitem că A nu aparține nici unui B și B la toți C, atunci nu va aparține nici unui C” (*Organon*, trad. rom., vol. II, p. 166).

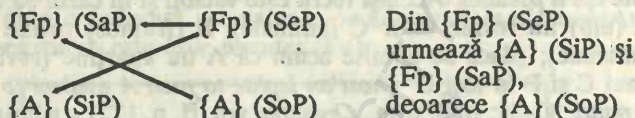
Judecata adevărată „i” („animal aparține, revine unor albi”)

nu e falsificată într-o judecată „a“, ci prin judecată (față de „i“) contradictorie „e“ („A nu aparține nici unui B“); tot astfel în 55 b 38–56 a 3, în care una din premise este falsificată printr-o generalizare nepermisă – „animal revine fiecărui alb“ (în loc de „unor albi“) – cealaltă însă este judecata contradictorie față de judecata „i“ adevărată – „animal (A) nu revine nici unui negru (C)“ în loc de „A revine unor C“, adică o judecată „e“ falsă, care este *epi ti pseudēs*. Același lucru este valabil și în cazul 55 b 26–33; A (alb) nu revine unor C (animale), B (frumos) revine unor C (animale); „dacă se admite acum că A nu aparține (revine) nici unui C și B la toți C“ (*host'an lephie to men A medeni to C to de B panti*, 30–31; trad. rom., *Organon*, vol. II, p. 177) – admitându-se deci că albul (A) nu revine nici unui animal (C), se falsifică o judecată „i“ adevărată pentru o judecată „e“, adică prin judecata contradictorie lui „i“, și admitându-se că frumosul (B) revine fiecărui animal (C), se falsifică o judecată „i“ adevărată printr-o judecată „e“ falsă; pasajul citat se încheie astfel: „ambele premise sînt *epi ti pseudēs* (false particular), dar concluzia este adevărată (*amphoterai men hai protaseis epi ti pseudēs, to de symperasma alethes*)“ (31–33).

Observația mai sus citată a lui Mignucci: „... Aristotel pare să accepte ca parțial falsă acea propoziție universală față de care e adevărată particulara corespunzătoare“ are prin urmare valabilitate generală, căci Aristotel consideră drept *epi ti pseudēs* nu doar judecățile universale ce sînt formate cu termenii categorematici ai unei judecăți strict particulare (nestrict) din calitatea predicativă dată; astfel din „alb“ și „animal“ care sînt termenii unei judecăți particulare stricte – „albul revine numai unor animale“ – se formează o judecată *epi ti pseudēs*, atît în cazul SaP – „albul revine fiecărui animal“ – cît și în cazul celeilalte universale, SeP – „albul nu revine nici unui animal“ – anume al judecății contradictorii față de particulara (nestrictă) din cadrul calității predicăției inițiale („albul revine unor animale“). De aceea putem să completăm tabelul de mai sus al valorilor de adevăr și anume, atunci cînd o judecată este purtătoare a valorii de adevăr *epi ti pseudēs* (= Fp), ea este o judecată universală falsă, iar negarea ei este o judecată strict particulară de calitate opusă. Dacă, de ex., o judecată „a“ este în așa fel falsă, încît judecata sa subalternă „i“ este adevărată, adică dacă judecata „a“ este Fp, atunci judecata sa contradictorie „o“ este adevărată, dar este în așa fel adevărată, încît judecata „e“ supraordonată acesteia din urmă este falsă (din pricina adevărului judecății „i“). Grafic, lucrurile se pot reprezenta astfel:

Pornind de la $\{Fp\} (SeP)$ avem:

Rezultă de aici că negarea unei judecăți universale Fp este o judecată particulară adevărată de calitate opusă, dar care poate realiza numai în chip particular predicția adevărată, fiind deci o judecată strict particulară care este adevărată și care de aceea are valoarea de adevăr *epi ti alethes* (Ap). Negarea unei judecăți Fp este de aceea o judecată adevărată strict particulară².

Deoarece însă o predicție universală adevărată are valoarea de adevăr Au = *hole alethes*, desemnăm predicția realizată de judecățile strict particulare adevărate ca fiind purtătoare a valorii de adevăr Ap – *epi ti alethes*. Că această interpretare nu apare *expressis verbis* la Aristotel, știm prea bine, dar îndrăznim să susținem că interpretarea noastră s-a desfășurat în spiritul cap. 2-4 din *An. pr.* II. Căci tocmai pentru a putea nega diferențiat judecățile *hole* și *epi ti* false este necesar să operăm o diferențiere și în domeniul adevărului și în felul acesta să obținem valorile de adevăr deduse *hole* și *epi ti alethes*.

Ținând seama de *hole alethes* și de *epi ti alethes* ca și de *hole pseudēs* și de *epi ti pseudēs*, vom efectua în capitolul următor o reprezentare tetravalentă necontradictorie a tuturor raporturilor de opoziție (contrarietate, subcontrarietate, subalternare). Mai întâi iată însă, în temeiul celor arătate deja, tabelul cuprinzând valorile de adevăr tetravalente ale negației:

P	¬P
<i>hole alethes</i> = Au	<i>hole pseudēs</i> = Fu
<i>epi ti alethes</i> = Ap	<i>epi ti pseudēs</i> = Fp
<i>epi ti pseudēs</i> = Fp	<i>epi ti alethes</i> = Ap
<i>hole pseudēs</i> = Fu	<i>hole alethes</i> = Au

Acest tabel al valorilor tetravalente de adevăr revendică valabilitate generală. Ținând seama de principiul respingerii al lui Philopon – mii de exemple nu pot dovedi o propoziție generală, în schimb, un singur contraexemplu o poate infirma –, subliniem faptul că sîntem gata să ne retragem fără șovoială afirmația generală, de îndată ce s-ar găsi în logica asertorică o judecată „a”, „e”, „i” sau „o” – judecățile nedeterminate au alt statut – a cărei negare ar contrazice tabelul valorilor de adevăr de mai sus. Sperăm să fi demonstrat că, atît din rațiuni logice, cit și în conformitate cu tradiția, *epi ti alethes* nu poate fi nici suprimat, nici identificat cu *epi ti psêudes*; dimpotrivă, am putea spune că, dacă *epi ti alethes* n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat.

Privitor la mult citatul pasaj „Căci tot ceea ce este adevăr trebuie să fie în toate privințele de acord cu sine” (*dei gar pan to alethes auto heauto homologoumenon einai pante*, *An. pr.* I 32, 47 a 8–9; trad. rom. *Organon*, II, p. 124) există tendința de a interpreta determinațiile adevărului ca fiind „omogene”, „consonante”, „sinonime”, „echivalente”. Drept urmare, nu ar fi necesar să distingem *hole alethes* de *epi ti alethes*. Dacă, totuși, am întreprinde o atare distincție, autonomia acestor valori de adevăr nu ar fi posibilă, deoarece o judecată care este *hole alethes*, care adică realizează o predicăție universală adevărată, ar implica predicăția adevărată și a judecății subalterne. Valoarea de adevăr a acestei judecăți ar fi însă *epi ti alethes*. Deoarece *hole alethes* „implică” așadar pe *epi ti alethes*, nu am putea vorbi de independența acestor două valori de adevăr.

Mai rămîne de demonstrat că o judecată oarecare nu poate avea concomitent valorile de adevăr *hole alethes* și *epi ti alethes*; altminteri cele două valori nu ar fi independente.

În cazul judecăților particulare care au valoarea de adevăr *hole alethes* se poate constata că ele nu pot avea concomitent și valoarea de adevăr *epi ti alethes*, deoarece predicăția care este efectuată printr-o judecată *epi ti alethes* nu poate fi efectuată conform cu adevărul decît în chip particular. E vorba în aceste cazuri de judecăți strict particulare. Dacă aceste judecăți ar avea concomitent și valoarea de adevăr *hole alethes*, atunci ele ar trebui, pe de-o parte, să admită conform cu adevărul doar o predicăție particulară – ca judecăți *epi ti alethes* –, dar și, pe de altă parte, să poată înfăptui o predicăție universală, de vreme ce le-ar reveni și valoarea de adevăr *hole alethes*. Am avea atunci o universalizare neper-

misă, căci ceea ce revine conform cu adevărul numai unora, ar trebui, conform cu adevărul, să revină fiecăruia.

Dacă o judecată particulară are valoarea de adevăr *hole alethes*, atunci ea este o judecată pseudoparticulară, căci predicatia adevărată pe care ea o realizează nu se limitează la o predicatie particulară.

Dacă prin urmare o judecată particulară ar fi *hole alethes*, ea nu ar putea în virtutea acestui fapt să posede concomitent și valoarea de adevăr, *epi ti alethes*, căci altminteri predicatia sa conformă cu adevărul s-ar limita la o predicatie particulară. În temeiul valorii de adevăr *epi ti alethes*, ea ar trebui să-și limiteze predicatia la sfera particularului, ceea ce, iarăși, ar implica o contradicție.

Deci, judecățile particulare nu pot avea concomitent valorile de adevăr *hole alethes* și *epi ti alethes*. Judecățile universale adevărate sînt, potrivit pasajelor mai sus citate, *eo ipso*, *hole alethes* deoarece ele realizează conform adevărului o predicatie universală. S-ar putea crede de aici că judecățile universale *hole alethes*, implicînd adevărul enunțurilor lor subalterne, ar putea fi concomitent atît *hole alethes* cît și *epi ti alethes*.

O atare opinie însă nu este corectă, căci, deși judecățile universale *hole alethes* implică adevărul judecăților lor subalterne, acest adevăr al judecăților particulare implicate nu este *epi ti alethes*, ci *hole alethes*, deoarece predicatia pe care ele o efectuează este înfăptuită într-un mod pseudoparticular. De exemplu, judecata: „Toți oamenii sînt muritori“ este *hole alethes* și implică efectiv adevărul judecății „Unii oameni sînt muritori“. Dar această judecată particulară, care derivă *via subalternationis* dintr-o judecată universală *hole alethes*, poate fi retransformată conform adevărului într-o judecată universală și este prin urmare *hole alethes*. Dacă însă o judecată universală *hole alethes* ar fi în același timp și *epi ti alethes*, ar însemna că potrivit valorii sale de adevăr *hole alethes*, ea ar efectua o predicatie universală, dar concomitent, datorită valorii sale de adevăr ce este proprie judecăților strict particulare, ea ar putea să efectueze predicatia aceluiași predicat doar în chip particular, ceea ce este absurd. De pildă, se poate în chip universal enunța „muritor“ despre „om“. De aceea judecata „Toți oamenii sînt muritori“ este *hole alethes*. Dacă judecata „Toți oamenii sînt muritori“ ar fi în același timp și *epi ti alethes*, atunci termenii „muritori“ și „om“ s-ar cupla numai sub forma unei predicatii strict particulare, și anume în judecata „Numai unii oameni sînt muritori“. Cele două judecăți, „Toți oamenii sînt muritori“ și

„Numai unii oameni sînt muritori“, ar prejudicia principiul contradicției, căci în atare caz, pe de-o parte, în legătură cu toți S s-ar afirma un P – în sensul valorii de adevăr *hole alethes*, iar, pe de altă parte, conform cu valoarea de adevăr *epi ti alethes*, același P s-ar pune în relație numai cu unii S . Unul și același P ar reveni, prin urmare, tuturor S și concomitent numai unora. Sferei conceptului-subiect căruia potrivit valorii de adevăr *epi ti alethes* nu i-ar reveni predicatul, i-ar reveni totuși același predicat în virtutea valorii de adevăr *hole alethes*.

Ar exista prin urmare unii S cărora le-ar reveni și concomitent nu le-ar reveni același P . De aceea nici judecățile universale nu pot fi concomitent *hole alethes* și *epi ti alethes*.

De ce Aristotel lasă adevărul judecăților particulare nediferențiat este de asemenea o problemă deschisă. Judecățile particulare adevărate sînt fie judecăți pseudoparticulare – cînd iau naștere prin subalternare, atunci cînd sînt *hole alethes* – fie judecăți strict particulare, atunci cînd termenii lor categorematici îngăduie numai o predicăție particulară adevărată, fiind astfel purtătoare ale valorii de adevăr *epi ti alethes*. Doar pe baza formei, a felului predicăției judecăților particulare „obișnuite“, nu se poate decide dacă termenii categorematici ai acestora admit și o predicăție universală adevărată, sau dacă predicăția conformă cu adevărul este posibilă numai în chip particular. Nu se poate decide dacă judecățile particulare obișnuite (nestrict) sînt purtătoare ale valorii de adevăr *hole alethes* sau *epi ti alethes*. Această imposibilitate de a decide ar putea fi cauza pentru care Aristotel a atribuit judecăților particulare obișnuite doar valoarea de adevăr nediferențiată, necuantificată. Valoarea cuantificată poate fi dedusă din valoarea de adevăr fundamentală ce revine unui anume tip de judecată, numai atunci cînd aceasta este purtătoare a unei singure valori de adevăr cuantificate. Este cazul judecăților universale adevărate care pot fi numai *hole alethes* al judecăților particulare false, purtătoare numai ale valorii cuantificate de adevăr *hole pseudes*, ca și al judecăților strict particulare, ce nu pot fi decît *epi ti alethes*. Valoarea de adevăr însă a unei predicății universale false, ca și a unei predicății particulare adevărate nu poate fi decisă (ca valoare diferențiată) atîta vreme cît rămînem în perimetrul „semnificației“. În aceste cazuri, trebuie să „judecăm“ în accepția lui Frege, adică să trecem din domeniul semnificației (*Bedeutung*) în acela al sensului (*Sinn*): ar trebui deci să „judecăm“, spre a izbuti să „distingem părțile unei valori de adevăr“ prin „întoarcerea la gînd“ (*Rückgang zum Gedenke*)³, adică la sensul propoziției. Se poate,

prin urmare, presupune că Aristotel nu a atribuit judecăților particulare obișnuite adevărate nici o valoare de adevăr cuantificată, deoarece ele pot eventual fi purtătoare ale ambelor valori de adevăr cuantificate; din pricina particularității tipului de predicatie al judecăților *SiP* și *SoP* nu se poate decide dacă ele sînt *hole alethes* sau sînt *epi ti alethes* și anume deoarece ele pot reprezenta atît o judecată pseudoparticulară, cît și o judecată particulară strictă. În vreme ce felul (cantitatea) predicatiei judecăților universale false nu este ambiguu – fiind vorba întotdeauna de o predicatie *universală* – în cazul judecăților particulare obișnuite apare o nedeterminare referitoare și la felul (cantitatea) predicatiei. Așa, de pildă, judecata *SiP* adevărată „Unii oameni sînt muritori” este *hole alethes*, deoarece este o judecată pseudoparticulară, adică termenii ei categorematici verifică și judecata *SaP* „Toți oamenii sînt muritori”. Judecata *SiP* „Unii oameni sînt cinstiți” posedă în schimb valoarea de adevăr *epi ti alethes*, deoarece termenii ei categorematici fac posibilă numai o predicatie particulară adevărată. O judecată adevărată *SiP* sau *SoP* a trebuit deci să sufere, ca urmare a diferențierii valorii sale de adevăr, o schimbare și în ce privește cantitatea predicatiei sale, ceea ce nu s-a produs în cazul diferențierii falsului, în raport de felul universal al predicatiei, deoarece o judecată *SaP* sau *SeP* nu suferă nici o schimbare prin diferențierea falsului, în vreme ce prin diferențierea adevărului unei judecăți particulare „obișnuite” este influențat și „felul de existență” al modalității sale predicative.

Dacă am considera disponibilitatea judecăților particulare de a fi purtătoare doar a unei singure valori de adevăr diferențiată drept rațiunea probabilă a faptului că Aristotel nu a diferențiat *falsitatea* acestor judecăți, am putea, invers, în cazul judecăților particulare *adevărate*, identifica rațiunea atribuirii doar a valorii de adevăr nediferențiate în faptul că această judecată poate fi purtătoare a ambelor valori de adevăr cuantificate ale adevărului și că, pornind de la un enunț *SiP* sau *SoP*, diferențierea valorii de adevăr fundamentale este posibilă numai prin schimbarea felului predicatiei – ceea ce în cazul judecăților universale false nu este cu putință. Dacă se poate atribui judecății particulare obișnuite valoarea de adevăr *hole alethes*, atunci avem o judecată pseudoparticulară; dacă este purtătoare a valorii de adevăr *epi ti alethes*, atunci își părăsește felul său inițial de existență, transformîndu-se într-o judecată strict particulară. Din proprietatea judecăților particulare obișnuite de a lăsa indecis faptul dacă predicatia cu termenii categorematici dați se realizează universal adevărat sau strict parti-

cular rezultă că, fără o transformare a predicăției particulare obișnuite într-o predicăție universală, respectiv strict particulară, adevărul acestor judecăți nu poate fi diferențiat în cadrul formei lor logice date. În timp ce predicăția universală nu își schimbă forma logică după diferențierea falsului – judecățile *SaP* și *SeP* se mențin ca atare – judecata particulară obișnuită este obligată să renunțe la forma sa logică odată cu diferențierea adevărului său, căci din ea apare fie o judecată universală aparținând aceleiași calități predicative, atunci când i se poate atribui valoarea de adevăr *hole alethes*, sau apare o judecată particulară strictă, atunci când îi revine valoarea de adevăr *epi ti alethes*. Totuși, pe baza analizei de text nu se poate decide dacă Aristotel nu a diferențiat adevărul referitor la judecățile particulare obișnuite din rațiunile examinate de noi. Sigur este însă faptul că Aristotel nu atribuie judecăților particulare *expressis verbis* nici o valoare de adevăr dedusă; pentru așa ceva nu există – din păcate, așa zice – nici o atestare.

Funcțiile diferențiate, independente unele de altele, ale valorilor de adevăr „cuantificate” din logica asertorică, mai sus analizate, sînt – precum am amintit – următoarele:

1. *hole alethes* – confirmă, asertează predicăția universală adevărată; din perspectiva teoriei științei, această valoare se referă la legi;

2. *epi ti alethes* – asertează predicăția care poate fi efectuată conform cu adevărul numai în chip particular, adică predicăția judecăților particulare stricte; din perspectiva teoriei științei exprimă excepțiile;

3. *epi ti pseudēs* – se referă la predicăția universală falsă care apare pe baza unei generalizări nepermise;

4. *hole pseudēs* – se referă la predicăția falsă în cadrul general al calității predicative date, o predicăție adevărată nu este posibilă nici în chip universal și nici particular.

Nu este greu de observat că *Au* și *Ap* sînt valori de adevăr preferențiale, deoarece ele asertează judecata căruia îi sînt atribuite, în vreme ce *Fp* și *Fu* nu sînt valori preferențiale deoarece ele desemnează drept false judecățile cărora le sînt atribuite.⁴

În încheiere am vrea ca – referindu-ne la cercetările cele mai recente din domeniul teoriei logicii polivalente și la investigațiile lui Guariglia legate de teoria opoziției la Aristotel – să indicăm o anume analogie de structură între valorile de adevăr fundamentale și deduse pe de-o parte, și opozițiile interpretate de Guariglia ca o relație de tip gen specie, pe de altă parte. În capitolul al II-lea al cărții sale *Quellenkritische und logische Untersuchungen*

zur *Gegensatzlehre des Aristoteles*, intitulat *Die abgeleiteten Gegensätze*, Guariglia analizează opozițiile în cadrul unei relații gen-specie. El demonstrează convingător că opozițiile identitate-diversitate, asemănare-neasemănare, egalitate-inegalitate „desfășoară opoziția dintre ființă și neființă” prin aceea că reprezintă diferite aspecte ale opoziției fundamentale în domeniul substanțelor, proprietăților și mărimilor și de aceea „universul ontologic al lui Aristotel – substanțe concrete, proprietăți calitative și cantitative – cuprinde” perechi de opoziții „după specie”.

Valorile de adevăr fundamentale se află – după părerea noastră – față de cele deduse într-un raport de analogie structurală cu opozițiile reprezentate de Guariglia într-o relație de tip gen-specie. După cum opozițiile după specie diferențiază opoziția fundamentală dintre ființă și neființă, tot astfel valorile de adevăr „cuantificate” *hole* și *epi ti alethes*, resp. *pseudes* desfășoară valorile de adevăr fundamentale *alethes* și *pseudes*; căci în vreme ce adevărul și falsitatea se referă la predicția simplă – afirmare și negare –, valorile de adevăr „cuantificate” vizează și *cantitatea* predicției. Relația gen-specie sau, mai general, relația dintre fundamental și dedus pare să nu se limiteze la domeniul metafizicii, ci să alcătuiască o problemă fundamentală a filosofiei aristotelice. Expunerea lui Guariglia confirmă această ipoteză.

NOTE

1. Mignucci, *op. cit.*, p. 581.

2. Despre definiția judecăților strict particulare, cf. A. Menne, *Logik und Existenz*, p. 73. Judecățile strict particulare sînt caracterizate prin aceea că implică judecățile supraordonate lor, adică particularele „obișnuite” (nestrict), nu însă și pe cele universale. *SiP* în raport cu *SuP* și *SoP* în raport cu *Su’P* sînt considerate din perspectiva teoriei predicției ca „supraordonate”, deoarece ele nici nu includ, nici nu exclud predicția universală în calitatea predicativă dată, în vreme ce judecățile strict particulare exclud predicția universală adevărată în calitatea predicativă dată.

3. Gottlob Frege, *Über Sinn und Bedeutung*, in *Funktion, Begriff, Bedeutung*, ed. G. Patzig, p. 50.

4. Cf. Sinowjew – Wessel, *op. cit.*, p. 146.

5. Cf. Osvaldo Guariglia, *Quellenkritische und logische Untersuchungen zur Gegensatzlehre des Aristoteles*, p. 66–73.

XVI. Teoria opoziției judecăților nemodale expusă tetravalent

Introducerea de către Aristotel a celor patru valori de adevăr este importantă nu numai pentru teoria deducției silogistice, ci și pentru pătratul logic. Dacă premisele false universal și particular au o funcție diferențiată în tehnica silogistică a deducției, deosebirea aristotelică între adevăr universal și particular, pe de-o parte, și între fals universal și particular, pe de alta, permite determinarea relațiilor deschise, nedeterminate ale pătratului logic. Pornind de la o judecată universală care este (simplu) falsă, nu pot fi determinate valorile de adevăr ale judecății contrare și ale judecății subalterne, acestea fiind determinate – folosind terminologia lui Frege – de „sensul” (*Sinn*) al celor două propoziții categorice, iar nu de „semnificația” (*Bedeutung*) propoziției universale inițiale; același lucru este valabil și pentru subalternare, atunci când judecata inițială este simplu falsă, deoarece trebuie din nou luat în considerare sensul dat spre a putea investiga „semnificația” (= valoarea de adevăr) a judecăților subalterne. Deci, în vreme ce, pornind de la o propoziție *universală adevărată*, se poate determina, pe baza doar a „semnificației” acesteia, semnificația celorlalte trei propoziții categorice – ceea ce rămâne valabil și în situația în care propoziția inițială exprimă o judecată *particulară falsă* – pornindu-se de la o judecată universală (simplu) falsă, respectiv de la o judecată particulară (simplu) adevărată, nu mai pot fi determinate „semnificațiile” celorlalte propoziții ale pătratului logic, cu excepția celor aflate în raport de contradicție. Amintim de aceste relații ale pătratului clasic doar pentru că vrem să precizăm cazurile în care luarea în seamă a distincțiilor dintre adevărat universal și particular și dintre fals universal și particular sînt relevante.

Dacă simbolizăm „simplu adevărat” prin A, iar „simplu fals” prin F, atunci putem să reprezentăm contrarietatea după cum urmează:

SaP		Sép
A	→	F
F	→	?
?	→	F
F	→	A

Semnul de întrebare simbolizează caracterul indecidabil al „semnificației” propoziției pe care vrem s-o determinăm, ceea ce însă nu putem realiza numai pe baza „semnificației” propoziției inițiale. În astfel de cazuri este necesară indicația (extralogică) a „sensului” propozițiilor.

Subcontrarietate:

SiP		SoP
F	→	A
A	→	F
A	→	?
?	→	A

Relații indecidabile apar și atunci când pornim de la adevărul necuantificat al unei judecăți particulare. Deoarece ambele judecăți în raport de subcontrarietate pot fi, dar nu trebuie să fie adevărate, nu putem decide în temeiul adevărului unei judecăți particulare „semnificația” propoziției aflate în raport de subcontrarietate față de această judecată.

Subalternare:

A	SaP	F	A	SeP	F
	↓			↓	
A	SiP	?	A	SoP	?

Din falsitatea propoziției universale nu se poate deduce „semnificația” propoziției subalterne; adevărul propoziției particulare nu îngăduie defel determinarea „semnificației” propoziției universale de aceeași calitate predicativă.

?	SaP	F	?	SeP	F
	↑			↑	
A	SiP	F	A	SoP	F

Relevanța distincției aristotelice dintre adevăr, respectiv fals universal și particular constă tocmai în aceea că pe baza acestei dihotomii a adevărului și a falsului, adică prin introducerea celor

patru valori de adevăr, pot fi determinate și acele relații de opoziție ale pătratului logic, pătratul clasic fiind astfel scos din domeniul „semnificației” și plasat în cel al „sensului”.

În pătratul clasic nu se distinge între adevăr universal și adevăr particular, între fals universal și fals particular. Această distincție nici nu este necesară în cazul propozițiilor universale adevărate și particulare false. Dacă o judecată este universală și adevărată, ea este din cauza predicăției adevărate și generale, adevărată universal. Dacă o propoziție este particulară și falsă, este întotdeauna falsă universal; chiar atunci când o predicăție existențială particulară este falsă, este falsă universal, căci, în cadrul calității predicative date, predicăția adevărată nu poate fi defel realizată. (Nădăjduim să fi demonstrat convingător – cf. mai sus – netemeinicia interpretării lui Philopon, potrivit căruia premisele particulare ar trebui să posede valoarea de adevăr „Fp”). Tocmai pentru că judecata particulară este falsă (universal), judecata universală contradictorie este adevărată, și anume adevărată universal. Nu este o întimplare faptul că pătratul tradițional poate determina exact relațiile cu toate celelalte forme de judecată în cazul judecăților universale adevărate, pe de-o parte, și a judecăților particular false, de cealaltă parte. (Dacă „a” este adevărată, atunci „i” este adevărată, „o” și „e” sînt false; dacă este „e” adevărată, atunci „o” este adevărată, „a” și „i” sînt false; dacă „i” este falsă, atunci „a” este falsă, „e” și „o” sînt adevărate; dacă „o” este falsă, atunci „e” este falsă, „a” și „i” sînt adevărate).

Prin distincția între adevărat universal și particular, în cazul propozițiilor *particulare*, și între fals universal și particular, în cazul propozițiilor *universale*, pot fi conchise *via contrarietatis et subcontrarietatis*, ca și *via subalternationis*, determinări precise (ale valorilor de adevăr) și atunci când judecata universală este falsă, resp. judecata particulară este adevărată. Dacă „a” este falsă universal, atunci *per definitionem*, „e” este adevărată și invers. Deci numai prin introducerea, potrivit definiției, a falsului universal, indeterminarea relației „a”–„e” este anulată; pe baza propoziției „a” simplu false nu s-ar putea determina valoarea de adevăr a propoziției contrare „e”, și invers: pe baza falsității lui „e” nu s-ar putea determina valoarea lui „a”. Dacă o propoziție „a” este falsă universal, atunci „e” este adevărată – resp. adevărată universal – și invers; dacă „e” este falsă universal, atunci „a” este adevărată, adică adevărată universal. Când este „a” falsă universal? Potrivit definiției, când „ceea ce revine tuturor este luat ca nerevenind nimănui și ceea ce nu revine nimănui este luat ca revenind tuturor”, adică

atunci cînd predicăția universală afirmativă sau negativă nu este simplu falsă, ci universal falsă. În acest caz, predicăția adevărată nu este posibilă în cadrul aceleiași calități predicative nici măcar particular. Prin definiția falsului universal însă se creează totodată posibilitatea unei tranșări pentru raportul de subalternare. Dacă „a” este falsă universal, atunci, conform definiției, „e” este adevărată universal; rezultă de aici că – pe baza contradicției clasice, bivalente – și „i” este falsă. Dacă, prin urmare, „a” este universal falsă, atunci relațiile indecidabile în cazul unei judecăți simplu false „a” devin decidable.

$\{Fu\} (SaP) \longrightarrow \{A\} (SeP) \text{ resp. } \{Au\} (SeP)$

$\{Fu\} (SiP) \longrightarrow \{A\} (SoP) \text{ resp. } \{Au\} (SoP)$

$\{A\} (SaP) \text{ resp. } \{Au\} (SaP) \longleftarrow \{Fu\} (SeP)$

$\{A\} (SiP) \text{ resp. } \{Au\} (SiP) \longleftarrow \{Fu\} (SoP)$

Indecidabilitatea consecințelor *via contrarietatis et subalternationis* dintr-o propoziție universală falsă poate fi prin urmare anulată prin determinarea falsității ca falsitate universală.

Propoziția universală poate fi însă și falsă particular, și în acest caz textul nu ne oferă nici o definiție. Sainati¹ interpretează „falsul particular” ca echivalent nu numai cu adevărul concomitent al judecății contradictorii, ci și cu cel al judecății subalterne față de o judecată „a” sau „e” falsă (Fp). Mignucci² afirmă de asemenea că, pe baza procedurii obișnuit al demonstrației aristotelice, s-ar putea defini „a”, respectiv „e” cu valoare Fp numai ca „o”, respectiv „i” adevărată *via contradictionis*, ci și ca „i”, resp. „o” adevărată *via subalternationis*. Din Fp „a” rezultă apoi A „i”, A „o” și Fp „e”. Același lucru e valabil și atunci cînd „e” este Fp. Deci și atunci cînd o judecată universală este Fp, se pot determina relațiile indeterminate ale pătrutului „bivalent”:

$\{Fp\} (SaP) \longrightarrow \{Fp\} (SeP)$

$\{Ap\} (SiP) \longrightarrow \{Ap\} (SoP)$

$\{Fp\} (SaP) \longrightarrow \{Fp\} (SeP)$

$\{Ap\} (SiP) \longrightarrow \{Ap\} (SoP)$

Putem să constatăm astfel următoarele: falsitatea *universală* exclude posibilitatea predicăției adevărate în cadrul calității predicative respective și determină în calitatea predicativă opusă o predicăție adevărată atât *particulariter*, cât și *universaliter*. Falsitatea particulară a unei judecăți universale exclude predicăția universală adevărată a ambelor calități predicative și determină predicăția particulară adevărată a ambelor calități predicative („i” și „o”).

Întrebări deschise privind „indecidabilitățile” pătratului clasic „bivalent” apar și atunci când propoziția de la care se pornește pentru determinarea raporturilor logice este o propoziție particulară adevărată; dacă „i” este adevărată, atunci nici valoarea de adevăr atât a lui „a”, nici cea a lui „o” nu pot fi determinate. Același lucru este evident valabil și pentru „o”; dacă „o” este adevărată, atunci în baza pătratului „bivalent” nu se pot determina valorile de adevăr a lui „i” și „e”. Și în aceste cazuri, distincția între universal adevărat și particular adevărat poate fi relevantă. Ceea ce este particular adevărat poate fi interpretat ca negarea unei propoziții universale false particular. Se poate demonstra că negarea unei propoziții universale false particular este întotdeauna o propoziție particulară adevărată *particular* a calității predicative opuse. Dacă această propoziție particulară ar putea să fie o propoziție adevărată universal, atunci și propoziția universală corespunzătoare ar fi adevărată. Dar atunci, judecata particulară adevărată particular nu ar fi negarea unei judecăți false particular, ci negarea unei judecăți universale false universal, căci numai negarea unei judecăți universale *Fu* poate să ducă la adevărul judecății contrare ei. Deci:

din {Fu} (SaP) rezultă {Au} (SeP)

din {Fu} (SeP) rezultă {Au} (SaP)

dar

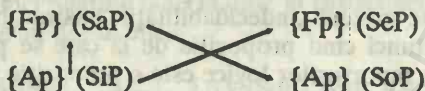
din {Fp} (SaP) rezultă {Ap} (SoP)

din {Fp} (SeP) rezultă {Ap} (SiP)

Adevărul *particular* este deci rezultatul negării propoziției universale *false particular*. În vreme ce falsul particular slujește realizării dihotomiei *falsității propoziției universale*, funcția a ceea ce este adevărat particular stă în realizarea dihotomiei adevărului *în cadrul propozițiilor particulare*. Prin definiția valorii de adevăr „Ap” se poate efectiv contribui la tranșarea problemelor deschise ale pătratului bivalent. Astfel dacă o propoziție particulară este „Ap” atunci propoziția ei contradictorie este „Fp” (*nu Fu*) și putem

aplica ceea ce știm despre propoziția universală falsă „Fp“. Deci: dacă are loc {Ap} (SiP), atunci „e“ este falsă particular (nu „Fu“). Rezultă de aici că și „a“ este falsă particular, căci o judecată universală este „Fp“, atunci cînd judecata sa subalternă este adevărată particular; potrivit definiției, „o“ (propoziția subcontrară a lui „i“) ca negație a lui {Ap} (SaP) este adevărată particular.

Deci:

În primul grup de interferențe, judecata inițială este {Ap} (SiP), în al doilea {Ap} (SoP).

Prin urmare, dacă o judecată particulară este adevărată particular, atunci și relațiile nedeterminate de opoziție din părtatul clasic sînt determinabile pe baza tetravalenței.

*

* *

Spre a se putea nega diferențiat judecățile false universal și cele false particular este necesar să se realizeze și dihotomia adevărului în universal adevărat și particular adevărat. A distinge falsul de ordin universal de falsul de ordin particular nu este greu; dar trebuie să deosebim și adevăratul de ordin universal de adevăratul de ordin particular, și anume, după cum urmează: adevărate universal sînt toate judecățile universale, dacă sînt adevărate, deoarece predicția se referă la întregul S; adevărate particular sînt, prin urmare, judecățile particulare care admit conform cu adevărul doar o predicție particulară, nu și una universală. Judecata „Unii oameni sînt albi“ este doar adevărată particular, căci ea nu poate fi transformată într-o judecată corespunzătoare adevărată „a“: adevărate particular sînt deci judecățile particulare de ordin strict particular.

Dacă o propoziție „a“ este particular falsă, atunci negația ei, propoziția corespunzătoare „o“, este întotdeauna particular ade-

vărată, deoarece ea este întotdeauna o propoziție strict particulară; negarea lui „a” cu valoare Fp nu produce niciodată o propoziție „o” a cărei propoziție supraalternă „e” să poată fi adevărată. Lucrul acesta nu este posibil, deoarece, pe de altă parte, „a” este Fp, implică „i” este Ap, drept urmare – *via contradictionis* – propoziția corespunzătoare „e” nu poate fi adevărată; fie de ex., „Toți oamenii sînt albi” o judecată „a” cu valoare Fp; negativa „Unii oameni nu sînt albi” nu este universal adevărată, deoarece propoziția „o” este, ce-i drept, adevărată, dar propoziția „e” formată din aceiași termeni („Nici un om nu este alb”) este falsă; drept urmare, trebuie să socotim propoziția „o” ca fiind Ap, de vreme ce predicativitatea negativă nu poate atinge treapta universală. În cazul unei propoziții universale Fp, propoziția universală contrară nu poate fi adevărată, deoarece propoziția „a” sau „e” falsă particular admite prin definiție adevărul propoziției subalterne.

Se impune întrebarea: poate fi o propoziție particulară și adevărată universal? Da, și anume atunci cînd propoziția universală alcătuită din termenii categorematici ai propoziției particulare adevărate date este și ea adevărată. Deci „i” și „o” sînt Au, potrivit definiției, atunci și numai atunci cînd propozițiile universale supraordonate lor („a” și „e”) sînt adevărate, adică universal adevărate. Dacă „i” este Au, atunci „a” este de asemenea Au. Dacă „a” este adevărat, atunci dificultățile în determinarea valorilor celorlalte judecăți sînt eliminate. De îndată ce un raport indeterminabil al pătratului clasic este redus, prin recursul la dihotomia adevăratului, resp. a falsului, la o relație de opoziție determinabilă, se pot aplica regulile curențe ale pătratului clasic, căci tetravalența lărgiște posibilitățile de determinare ale pătratului bivalent, dar regulile lui rămîn valabile și în tetravalență. Deci, dacă „i” este Au, urmează că „a” = Au, de unde rezultă din nou *via contrarietatis et contradictionis* falsitatea (*id est* falsitatea universală) a lui „e” și „o”. (Corespunzător, același lucru este valabil și pentru „o” = Ap).

N-ăm vorbit încă despre dihotomia adevăratului în adevărat universal și adevărat particular în cazul judecăților universale și nici despre dihotomia fals universal – fals particular în cazul judecăților particulare. În aceste cazuri dihotomia nu este posibilă, dar nu este nici necesară. Anume, atunci cînd o judecată universală este adevărată, este adevărată universal, căci o judecată este adevărată universal atunci cînd predicția avînd calitatea (afirmativă sau negativă) respectivă este adevărată universal. Dacă o judecată universală este adevărată, atunci *via subalternationis* este

adevărată și judecata particulară corespunzător, iar predicția adevărată în cadrul calității date este completă. Dihotomia adevărat universal – adevărat particular în cazul propozițiilor universale nu este prin urmare cu puțință, dar nu este nici necesară, căci pe baza unei judecări universale adevărate se pot determina valorile celorlalte judecări ale pătratului și în temeiul pătratului clasic. A revendica o dihotomie a adevărului în cazul propozițiilor universale ar fi la fel de imposibil și de neneesar – să ne fie iertată comparația – cu a voi să cumperi în gara centrală din Bochum un bilet de tren în direcția Bochum. Același lucru este valabil și pentru dihotomia falsului în cazul propozițiilor particulare. Anume, dacă propozițiile particulare sînt false, atunci ele sînt *eo ipso* false universal, căci o predicție adevărată este nu numai *particular*, ci și *universal* imposibilă în cadrul calității respective, deoarece din falsitatea judecăților particulare rezultă *via subalternationis*, chiar și pe baza pătratului clasic (bivalent), falsitatea judecăților universale ale aceleiași calități. De aici urmează (și după pătratul clasic bivalent) că judecata universală de calitate opusă este adevărată, resp. adevărată universal.

În concluzie:

1. Teoria opoziției poate fi reprezentată și bivalent, dar atunci anumite relații ale teoriei rămîn nedecidabile.

2. Determinarea valorilor de adevăr din cadrul relațiilor de opoziție – determinare nerealizabilă în baza pătratului bivalent – poate fi înfăptuită pe baza tetravalenței, și anume fără a depăși limitele „semnificației” propozițiilor, adică fără a depăși datele despre valorile de adevăr prin informații ce țin de „sensul” propozițiilor.

3. Relațiile de opoziție indecidabile ale pătratului clasic bivalent pe care le putem tranșa pe baza tetravalenței au un caracter legic, universal valabil. Aceasta înseamnă că fără excepție următoarele sînt întotdeauna valabile:

a. Negarea unei judecări false universal este întotdeauna o propoziție adevărată universal de calitate opusă, iar negarea unei propoziții adevărate universal nu duce numai la falsitatea judecării contradictorii, ci și a celei contrare; adică, negarea are drept urmare o judecată falsă universal. De ex., din judecata „a” falsă universal „Toți oamenii sînt pietre” rezultă propoziția universală: „Nici un om nu este piatră”, și invers, din adevărul universal al unei propoziții universale rezultă falsitatea universală a propoziției universale de calitate opusă.

Din $\{Au\}$ (SeP) rezultă $\{Fu\}$ (SaP).

Din $\{Au\}$ (SaP) rezultă $\{Fu\}$ (SeP).

b. Dintr-o propoziție universală care este falsă particular, rezultă adevărul particular al propoziției contradictorii, *căci propoziția supraordonată propoziției negatoare nu poate fi niciodată adevărată când propoziția universală negată este falsă particular*. De exemplu, prin negarea propoziției „a” false particular „Toți oamenii sînt albi” rezultă propoziția „o” adevărată particular „Unii oameni nu sînt albi”. De aici însă nu poate rezulta adevărul propoziției supraalterne lui „o”. Cu alte cuvinte, negarea unei propoziții universale false particular este întotdeauna o propoziție strict particulară de calitate opusă.

Din $\{Fp\}$ (SaP) rezultă $\{Ap\}$ (SoP).

Din $\{Fp\}$ (SeP) rezultă $\{Ap\}$ (SiP).

c. Negarea unei propoziții SiP sau SoP adevărată particular este întotdeauna o propoziție SaP și respectiv SeP falsă particular și nu este niciodată o propoziție falsă universală; de ex. din propoziția adevărată particular „Unii oameni sînt albi” rezultă propoziția SeP falsă particular „Nici un om nu este alb”; propoziția subalternă acestei propoziții, „Unii oameni nu sînt albi”, este însă adevărată, resp. adevărată particular.

Din $\{Ap\}$ (SiP) rezultă $\{Fp\}$ (SeP).

Din $\{Ap\}$ (SoP) rezultă $\{Fp\}$ (SaP).

d. Judecățile „i” și „o” adevărate particular pot fi interpretate ca judecăți strict particulare; judecățile adevărate particular „i” și „o” ca judecăți strict particulare sînt întotdeauna Ap; dacă s-ar alcătui cu termenii categorematici ai acestor judecăți particulare Ap judecăți „a” și „e”, atunci aceste judecăți ar fi întotdeauna false particular; de ex. „Unii oameni sînt blonzi” este adevărată particular, căci predicția efectuată în această judecată nu poate fi realizată ca adevărată decît în mod particular. Dacă din această judecată am alcătui o judecată „a”, am obține judecata „a” falsă particular „Toți oamenii sînt blonzi”; dacă însă predicția adevărată se poate realiza atît sub forma unei judecăți particulare, cît și sub aceea a unei judecăți universale de aceeași calitate, atunci atît judecata particulară, cît și cea universală de aceeași calitate, este adevărată universal. De ex. „Unii oameni sînt viețuitoare”

este adevărată universal pentru ca predicția adevărată poate fi realizată cu aceiași termeni și sub forma unei judecăți universale.

4. Relațiile reciproce între cele patru valori de adevăr sînt:

din {Fu} (SaP) rezultă {Au} (SeP); din {Fu} (SeP) rezultă {Au} (SaP);

din {Fu} (SiP) rezultă {Fu} (SaP); din {Fu} (SoP) rezultă {Fu} (SeP);

din {Au} (SaP) rezultă {Fu} (SeP); din {Au} (SeP) rezultă {Fu} (SaP);

din {Au} (SiP) rezultă {Au} (SaP); din {Au} (SoP) rezultă {Au} (SeP);

din {Fp} (SaP) rezultă {Ap} (SiP); din {Fp} (SeP) rezultă {Ap} (SoP);

din {Ap} (SiP) rezultă {Fp} (SaP); din {Ap} (SoP) rezultă {Fp} (SeP).

5. Introducerea tetravalenței extinde posibilitățile de decizie ale pătratului clasic, resp. bivalent, însă nu îl contrazice.³

6. Tetravalența poate fi redusă la bivalență, demonstrîndu-se că adevărul universal și cel particular, ca și falsul universal și cel particular, apar în temeiul dihotomiei (diferențierii) adevărului și a falsului. „Adevărat universal” și „adevărat particular” sînt valori preferențiale sau afirmative, „fals universal” și „fals particular” sînt valori nepreferențiale sau negative.

7. Deoarece diferențiem și adevărul, sîntem de părere că echivalențele și implicațiile înfățișate de Wieland trebuiesc descrise diferențiat. Dacă prin analogie cu prescurtările utilizate de Wieland pentru valorile de adevăr „cuantificate” („tf” pentru „total fals”; „pf” pentru „parțial fals”) am simboliza „total”, resp. „universal adevărat” prin „ta”, iar „parțial”, resp. „particular adevărat” prin „pa”, am obține:

• în loc de: (1) din tf(AaB) rezultă a(AeB), mai degrabă:
din tf(AaB) rezultă ta(AeB)
(nu simplu a(AeB))

• în loc de: (2) din tf(AeB) rezultă a(AaB), mai degrabă:
din tf(AeB) rezultă ta(AaB)
(nu simplu a(AaB))

• în loc de: (3) din pf(AaB) rezultă a(AiB AoB) am avea:

din pf(AaB) rezultă ta(AiB $\wedge$ AoB)
(nu simplu a (AiB $\wedge$ AoB))

- în loc de: (4) din pf (AeB) rezultă a (AoB $\wedge$ AiB) am avea:
din pf (AeB) rezultă pa(AoB $\wedge$ AiB)
(nu simplu a (AoB $\wedge$ AiB))

- în locul implicațiilor:

$$(5) \quad tf(AaB) \rightarrow a(AeB) \wedge f(AiB) \wedge a(AoB)$$

$$(6) \quad pf(AaB) \rightarrow pf(AeB) \wedge a(AiB) \wedge a(AoB)$$

$$(7) \quad tf(AeB) \rightarrow a(AaB) \wedge a(AiB) \wedge f(AoB)$$

$$(8) \quad pf(AeB) \rightarrow pa(AaB) \wedge a(AiB) \wedge a(AoB)$$

- am avea:

$$(5) \quad tf(AaB) \rightarrow ta(AeB) \wedge tf(AiB) \wedge ta(AoB)$$

$$(6) \quad pf(AaB) \rightarrow pf(AeB) \wedge pa(AiB) \wedge pa(AoB)$$

$$(7) \quad tf(AeB) \rightarrow ta(AaB) \wedge ta(AiB) \wedge tf(AoB)$$

$$(8) \quad pf(AeB) \rightarrow pf(AaB) \wedge pa(AiB) \wedge pa(AoB)$$

NOTE

1. Aristotel, *Organon, Introduzione, scelta, traduzione e commento a cura di Vittoriò Sainati*, Firenze, 1971, p. 192.

2. Cf. Aristotele, *Gli Analitici Primi. Traduzione, introduzione, commento, a cura di Mario Mignucci*, Neapole, 1969, X, p. 581.

3. Cf. Peter Rutz, *Zweiwertige und mehrwertige Logik*, op. cit., p. 42.

4. Cf. Wieland, op. cit., p. 3.

XVII. Teoria opoziției judecăților strict particulare din perspectiva tetravalenței

„... fiecare se opune într-un anume
fel fiecăruia“

(*pasai passais antikeintai pos*).

Eth. Nic. II 8, 1108 b 13.

Definiția judecăților strict particulare, ca și simbolizarea lor prin: „SuP“ („Numai unii S sint P“) respectiv „Su’P“ („Numai unii S nu sint P“), a fost descoperită de Albert Menne în anul 1954. Prin aceasta, teoria aristotelică a judecății a fost lărgită, luându-se în considerare – alături de judecățile nedeterminate, universale, particulare, singulare – și judecata particulară strictă. Aristotel însuși, examinând modurile (silogistice) neconcludente, se referă și la distincția între o predicăție particulară – care *lasă deschisă* întrebarea dacă în calitatea predicativă dată este adevărată și predicăția universală – și o judecată care își limitează predicăția adevărată la particularitate¹. Acest tip de judecată a fost însă teoretizat de A. Menne.

Judecățile strict particulare se deosebesc de cele particulare „obișnuite“ prin aceea că limitează predicăția la particularitate și exclud predicăția universală în calitatea predicativă dată. Notele definitorii ale acestui fel de judecată sint caracterizate de A. Menne după cum urmează: „În logica tradițională judecata particulară nu o exclude defel pe cea universală. «Unii S sint P» vrea să spună că: «Cel puțin unii S, eventual chiar toți S sint P». Judecata universală este astfel inclusă ca un caz special în judecata particulară. Vom construi acum o judecată particulară care exclude explicit adevărul concomitent al judecății universale corespunzătoare, pe care o vom numi «strict particulară», spre a o deosebi de judecata particulară obișnuită. Definim:

19. 11

SuP = df

SiP $\wedge$ $\overline{\text{SaP}}$

19. 12

Su’P = df

SuP’

19. 13

I-Su’P $\Leftrightarrow$

SoP $\wedge$ $\overline{\text{SeP}}$.²

Putem, prin urmare, deosebi două interpretări ale judecăților particulare: „1) «cel puțin unii» (*some at least; some, perhaps all: indefinite meaning*) și 2) «numai unii» (*some at most; some only; some, not all: definite meaning*)”³.

Teoria opoziției, respectiv analiza legilor logice care rezultă din luarea în considerație a judecăților strict particulare a fost înfățișată de A. Menne trivalent⁴. Dacă în cele ce urmează vom reprezenta tetravalent teoria opoziției, prin luarea în considerație a judecăților strict particulare teoretizate de A. Menne, acest fapt nu trebuie interpretat ca o critică a teoriei opoziției reprezentate trivalent de A. Menne, ci ca o aplicare a judecăților descoperite de el cu privire la teoria opoziției.

Ne vom opri acum asupra reprezentării tetravalente a teoriei opoziției prin luarea în considerație a judecăților strict particulare. Valorile de adevăr care se referă la predicția strict particulară sint – *per analogiam* cu valorile de adevăr introduse de A. Menne – următoarele: ca valori de adevăr fundamentale, avem A = adevărat (simplu adevărat) și F = fals (simplu fals).

Valorile de adevăr deduse ale valorii de adevăr fundamentale „adevărat” sint:

Au = adevărat universal se referă la o predicție care conform cu adevărul poate fi efectuată universal în calitatea predicativă dată. Purtătoare ale acestei valori de adevăr sint de regulă judecăți „a” și „e” adevărate universal, dar pot fi însă și judecăți particulare „obișnuite”, dacă sint deduse *per subalternationem* din judecăți adevărate universal.

Ap = adevărat particular se referă la o predicție care în calitatea predicativă dată poate fi efectuată conform cu adevărul numai în mod particular. Purtătoare ale acestei valori de adevăr sint de regulă judecățile strict particulare adevărate, dar și judecățile particulare obișnuite.

Valorile deduse ale valorii de adevăr fundamentale „fals” sint:

Fp = fals particular se referă la o predicție care în calitatea predicativă dată poate fi efectuată conform cu adevărul nu în mod universal, ci particular. Purtătoare ale acestei valori de adevăr sint judecățile universale false ale căror judecăți subalterne sint însă adevărate. Această valoare de adevăr se referă deci la interdicția generalizării unei predicții particulare adevărate⁵, ca și la interdicția de a restringe o predicție universală adevărată la o predicție strict particulară. Purtătoare ale acestei valori de adevăr sint deci și judecățile strict particulare false ale căror judecăți universale supraordonate sint adevărate. În timp ce valoarea de adevăr

Fp a judecăților universale apare printr-o *fallacia pars pro toto*, adică printr-o generalizare nepermisă, judecățile strict particulare devin purtătoare ale valorii de adevăr Fp printr-o *fallacia totum pro parte*: dacă se consideră *kath'holen aletheian panti hyparchontos* ca *tini monon hyparchein*, atunci apare o judecată strict particulară cu valoarea Fp. În mod analog, această relație este valabilă și pentru calitatea predicativă negativă, dacă socotim *kath'holen aletheian ouden hyparchontos* drept *tini monon me hyparchein*.

Fu = fals universal, adică o predicție care în calitatea predicativă dată nu poate fi efectuată conform cu adevărul nici în chip „strict” particular, nici „obișnuit” particular, nici universal. Purtătoare ale acestei valori de adevăr sînt prin urmare atît judecățile „strict” particulare, cît și cele „obișnuite” particulare, precum și cele universale.

Au și Ap sînt valori de adevăr preferențiale; Fu și Fp nu sînt valori preferențiale⁶.

Reprezentată trivalent, teoria opoziției despre judecățile strict particulare diferă de aceea despre judecățile particulare obișnuite. „Legile pătratului logic se reduc la opozițiile contrare: – SaP/SeP – SaP/SuP – SeP/SuP.” „I-SuP $\leftarrow$ $\rightarrow$ SuP”. Judecata strict particulară și judecata strict particulară negativă sînt deci echivalente⁷.

În felul acesta, putem stabili pentru prima dată o abatere de la subcontrarietatea clasică: în vreme ce judecățile „i” și „o” pot fi concomitent adevărate, dar nu și concomitent false, judecățile strict particulare opuse după calitate pot și trebuie să fie împreună ori adevărate, ori false. Altminteri, judecata strict particulară pozitivă și cea negativă nu ar fi echivalente.

În tetravalență însă, din cauza diferențierii valorii de adevăr fundamentale „fals” – în felul arătat mai sus – echivalența judecăților strict particulare afirmative și negative nu este valabilă. Căci, *falsitatea judecăților strict particulare pozitive și negative este întotdeauna o falsitate diferită; una dintre judecăți este întotdeauna Fu, adică este falsă în modul în care sînt false atît judecata obișnuit particulară cît și cea universală în calitatea predicativă dată – ceea ce înseamnă că o predicție adevărată nu poate fi efectuată în calitatea predicativă dată nici în mod universal, nici în mod particular, nici în mod strict particular; cealaltă judecată strict particulară opusă este, în schimb, întotdeauna falsă în modul în care judecățile particulare și universale supraordonate realizează o predicție adevărată. Falsitatea acestei judecăți este, drept urmare, o falsitate relativă; ea este Fp, deoarece transformă predicția universală adevărată într-o predicție strict particulară, care astfel devine falsă. Această stare*

de fapt se explică prin aceea că atunci cînd există o judecată inițială SuP sau SuP' cu valoarea Fu, atît judecata particulară obișnuită, cît și cea universală sînt prin definiție false. Rezultă însă de aici *via contradictionis* și *via contrarietatis* că atît judecata universală, cît și cea particulară a calității predicative opuse sînt adevărate. Judecata strict particulară de calitate predicativă opusă este, ca mod predicativ restrictiv, purtătoarea unei valori nepreferențiale și de aceea, este nu Fu, ci Fp. Invers: dacă judecata inițială SuP, resp. SuP' este Fp, rezultă că judecata universală de aceeași calitate este adevărată, mai precis adevărat universal (Au).

De aici rezultă din nou că o predicatie de calitate opusă nu poate fi nicicum efectuată conform cu adevărul, astfel încît judecata strict particulară corespunzătoare trebuie să fie falsă, mai precis, falsă universal (Fu).

Drept urmare, în tetravalență nu avem o echivalență pură a judecăților SuP și SuP', căci ele pot și trebuie să fie împreună false, dar falsitatea lor e diferită, căci ori de cîte ori o judecată strict particulară este Fu, judecata corespunzătoare SuP' de calitate opusă este Fp și invers. Vom avea deci următorul tabel al valorilor relației dintre judecățile SuP și SuP':

SuP	SuP'
Ap	Ap
Fp	Fu
Fu	Fp

Judecățile strict particulare nu pot avea valoarea Au, căci aceasta se referă potrivit definiției la predicatia universală adevărată, astfel încît judecățile strict particulare ca purtătoare ale valorii Au ar fi o *contradictio in adjecto*. Cînd judecățile strict particulare sînt adevărate, ele sînt întotdeauna Ap. Valoarea Au joacă un rîl anume, atunci cînd sînt analizate opozițiile judecăților strict particulare față de judecățile universale.

Nu este permis, deci, în tetravalență, adică atunci cînd se ține seama de valorile deduse Fu și Fp, să fie admisă o echivalență între SuP și SuP'.

Un alt rezultat al analizei de mai sus constă în aceea că am găsit și judecăți particulare, mai exact strict particulare, purtătoare ale valorii de adevăr Fp. Judecățile particulare obișnuite nu pot fi purtătoare de valori de adevăr Fp. Totodată am completat caracterizarea valorii Fp⁸, arătînd că această valoare de adevăr poate

să apară și atunci când o predicăție universală adevărată este transformată într-o predicăție strict particulară. Dacă se ține seama numai de valorile de adevăr A și F, atunci se poate vorbi de o echivalență a judecăților strict particulare afirmative și negative; dacă însă în cazul luării în considerare a valorilor de adevăr deduse, s-ar admite echivalența între SuP și SuP', s-ar comite aceeași greșeală ca atunci când s-ar identifica Fp cu Fu. Exemple:

a) Judecata inițială SuP este Fu, de ex., „Numai unii cai sînt carnivori“.

SaP: „Toți caii sînt carnivori“
este Fu

SeP: „Nici un cal nu este carnivor“ este Au.

SiP: „Unii cai sînt carnivori“
este Fu

SoP: „Unii cai nu sînt carnivori“
este Au.

SuP: „Numai unii cai sînt carnivori“ este Fu.

SuP: „Numai unii cai nu sînt carnivori“ este Fp.

Din SuP este Fp rezultă că SeP este Au.

b) Judecata inițială SuP este Fp, de ex. „Numai unii lei sînt mamifere“.

SaP: „Toți lei sînt mamifere“ este Au

SeP: „Nici un leu nu este mamifer“ este Fu.

SiP: „Unii lei sînt mamifere“ este Au

SoP: „Unii lei nu sînt mamifere“ este Fu.

SuP: „Numai unii lei sînt mamifere“ este Fp.

SuP: „Numai unii lei nu sînt mamifere“ este Fu.

Din SiP este Au rezultă că SeP este Fu.

Referitor la echivalența judecăților SuP și SuP' – ținînd seama de teoria predicăției – am putut să reținem un fapt logic tocmai în temeiul diferențierii falsului: întotdeauna cînd judecata inițială SuP sau SuP' este în așa fel falsă încît, în calitatea predicativă dată, predicăția adevărată nu este nicidecum realizabilă – (de ex., „mamifer“ nu poate fi negat în mod adevărat despre „leu“, nici strict, nici „obișnuit“ particular și nici universal), judecata strict particulară opusă formată din aceeași *materia proxima* (*hyle*) (în acest caz, „leu“ și „mamifer“) este falsă, pentru că transformă predicăția universală adevărată („Mamifer revine fiecărui leu“) într-o predicăție strict particulară. Tocmai pentru a putea fixa acest mod distinct de predicăție, se oferă diferențierea falsului în Fp și Fu,

de vreme ce una din judecățile strict particulare este întotdeauna Fu – căci în calitatea predicativă respectivă predicția adevărată nu poate fi defel efectuată – cealaltă particulară este însă întotdeauna Fp – din pricina caracterizării întregite a acestei valori de adevăr (căci în calitatea predicativă corespunzătoare, această valoare de adevăr se realizează prin *fallacia „totum pro parte”*).

Deoarece falsitatea lui SuP și SuP' este asimetrică, căci o judecată strict particulară este întotdeauna Fp, iar judecata sa opusă este Fu și deoarece Fp și Fu sint valori independente ale valorii de adevăr fundamentale „fals”, am dori să lămurim încă o dată problema dacă din perspectiva tetravalenței judecățile SuP și SuP' pot fi privite ca echivalente. Spre a rezolva această chestiune, vom recurge, firește, la un tabel al valorilor tetravalente de adevăr.

Faptul că în tetravalență, din perspectivă combinatorică există echivalență și în cazul judecăților care nu au aceeași valoare de adevăr este ușor de înțeles. Dacă ținem însă seama de teoria aristotelică a predicției, atunci se poate vorbi, în tetravalență, resp. în polivalență în genere – după opinia mea –, de o adevărată echivalență numai atunci cînd judecățile au aceeași valoare de adevăr. Oricum, în atari situații apar în tabelul valorilor de adevăr corespunzător nu două cazuri adevărate, ci atîtea cite valori de adevăr s-au introdus.

Din perspectiva teoriei aristotelice a predicției, judecățile cu valori de adevăr diferite nu pot fi în nici un caz desemnate, după părerea mea, ca echivalente, nici atunci cînd aparțin aceleiași valori de adevăr fundamentale, căci atunci nu s-ar respecta independența valorilor de adevăr – de vreme ce judecăți cu valori de adevăr diferite ar putea fi echivalente –, iar pe de altă parte, nu s-ar respecta teoria deducției, care ține seama de distincția dintre cele patru valori de adevăr, și nici teoria modurilor neconcludente care utilizează tocmai deosebirea dintre judecățile strict particulare și cele particulare obișnuite.

Tabelul valorilor tetravalente pe care îl propun, ținînd seama de cele de mai sus, ar fi următorul:

E	Au	Ap	Fp	Fu
Au	Au	Fp	Fp	Fu
Ap	Fp	Au	Fp	Fu
Fp	Fp	Fp	Au	Fp
Fu	Fu	Fu	Fp	Au

Principiile elaborării:

1) din echivalență rezultă Au; 2) abaterea în cadrul aceleiași valori de adevăr fundamentale are drept urmare Fp; 3) abateri ale valorilor de adevăr aparținând unor valori de adevăr fundamentale diferite au drept rezultat valoarea de adevăr nepreferențială aflată în discuție (din EAUfp rezultă Fp; din EAUfu rezultă Fu și invers; din EApfp rezultă Fp; din EApfu rezultă Fu).

S-ar putea crede că echivalența a două judecăți cu valori de adevăr – Au și Ap – ar trebui să aibă o valoare de adevăr preferențială; echivalența dintre Au și Ap ar trebui să fie Ap, căci ambele judecăți sînt purtătoare de valori de adevăr preferențiale. La fel s-ar putea crede că echivalența a două judecăți cu valori de adevăr diferite, dar nepreferențiale – Fu și Fp – ar trebui să aibă o valoare de adevăr preferențială, căci ambele judecăți se află în domeniul aceleiași valori de adevăr fundamentale. În logica propozițională această opinie ar putea fi susținută, nu însă și în cazul raportării sale la teoria aristotelică a predicăției; căci, nu se poate admite echivalența dintre două judecăți cu valorile Au și Ap printr-o *fallacia pars pro toto*, echivalind o predicăție strict particular adevărată avînd valoarea Ap cu o predicăție universală adevărată. A afirma echivalența cu valoare de adevăr preferențială a judecăților cu valoare Fu și Fp este incorect, deoarece în logica lui Aristotel Fu și Fp nu pot fi în nici un caz desemnate ca echivalente; în vreme ce judecățile cu valoarea Fu exclud în genere predicăția adevărată în calitatea predicativă dată, judecata cu valoarea Fp nu admite, e drept, predicăția universală adevărată în calitatea predicativă dată, dar predicăția particulară adevărată în calitatea predicativă dată este implicată de către o judecată universală purtătoare a valorii Fp: de aceea ar fi fals să se considere Fu și Fp drept echivalente și de aceea echivalența are în acest caz valoarea de adevăr nepreferențială Fp, și nu pe aceea preferențială Ap.

Drept urmare, în tetravalență, SuP și SuP' nu pot fi desemnate ca echivalente, căci Fp nu este echivalent cu Fu, resp. echivalența lor ar fi Fp: dacă însă $SuP = Fp$, atunci SuP' este Fu și invers, precum s-a văzut mai sus. Această opoziție între SuP și SuP' o numim *cvasisubcontrarietate*.

Relațiile dintre SuP, resp. SuP' și celelalte tipuri de judecăți – a, e, i, o – sînt următoarele: subalternare slabă, resp. nemijlocită; SiP și SoP sînt, din perspectiva predicăției, mai generale decît SuP și SuP', dar ambele tipuri de judecăți rămân totuși în domeniul

predicației particulare, nu ca în cazul subalternării lui SiP față de SaP, resp. a lui SoP față de SeP, unde avem o relație între o predicție particulară și una universală; în timp ce judecățile adevărate SiP și SoP nu exclud judecățile universale adevărate supraordonate, judecățile strict particulare adevărate exclud predicția universală adevărată, în calitatea predicativă dată.

Subalternare nemijlocită:

SuP	SiP
Ap	Ap – deoarece $SuP \rightarrow SiP \wedge SaP^9$
Fp	Au – deoarece faptul că SuP este Fp se produce prin limitarea strict particulară nejustificată a predicției universale adevărate în calitatea predicativă dată; SiP este Au <i>per subalternationem</i> cu SaP.
Fu	Fu – deoarece în calitatea predicativă dată o predicție adevărată este, potrivit definiției lui Fu, imposibilă.

Această relație este, *mutatis mutandis*, valabilă pentru:

SuP'	SoP
Ap	Ap
Fp	Au
Fu	Fu

Subalternare lărgită, resp. mijlocită: în timp ce subordonarea lui SiP și SoP față de SaP, resp. SeP este nemijlocită, relația dintre SuP și SaP precum și dintre SuP' și SeP este mijlocită, căci între SuP și SaP, resp. SuP și SeP se interpun judecățile particulare „obișnuite“ SiP, resp. SoP.

SuP	SaP
Ap	Fp – deoarece predicatia universală adevărată este, în calitatea predicativă dată, exclusă tocmai prin adevărul judecăților strict particulare. Judecata SaP iarăși nu este Fu, pentru că, în calitatea predicativă dată, predicatia poate fi realizată conform cu adevărul numai în mod particular; dar, oricum, poate fi realizată;
Fp	Au – prin definiție, deoarece valoarea Fp a judecății SuP – corespunzătoare caracterizării complete mai sus a lui Fp – este determinată tocmai de restricția falsă – <i>totum pro parte</i> – a predicăției universale adevărate;
Fu	Fu – prin definiție, deoarece în calitatea predicativă dată predicatia adevărată este absolut exclusă.

Tot astfel, *mutatis mutandis*:

SuP'	SeP
Ap	Fp
Fp	Au
Fu	Fu

Subcontrarietatea asimetrică: în timp ce judecățile subcontrare SiP și SoP se află pe aceeași treaptă a predicăției, judecățile asimetric-subcontrare SuP–SoP, resp. SuP'–SiP, din perspectiva teo-

riei predicăției, corespunzător determinării conceptuale a judecăților strict particulare, resp. particulare obișnuite, nu se află pe aceeași treaptă, deoarece judecata strict particulară exclude judecata universală de aceeași calitate predicativă, ceea ce însă nu se întâmplă în cazul judecății particulare obișnuite.

SuP	SoP
Ap	Ap – deoarece „SuP este Ap“ este echivalent cu „SuP este Ap“ și deoarece „SuP este Ap“ implică „SoP este Ap“ și exclude SeP;
Fp	Fu – deoarece „SuP este Fp“ implică prin definiție „SaP este Au“; din SaP Au, rezultă că SoP este Fu;
Fu	Au – deoarece din „SuP este Fu“ rezultă „SaP este Fu“; din „SaP este Fu“ rezultă „SeP este Au“, de unde rezultă și că „SoP este Au“.

Tot astfel, *mutatis mutandis*:

SuP'	SiP
Ap	Ap
Ap	Fu
Fu	Au

Subcontrarietatea asimetrică se abate de la subcontrarietatea reprezentată bivalent – care nu admite falsitatea concomitentă a lui SiP și SoP – deoarece SuP și SoP, resp. SuP' și SiP sînt ambele false, chiar dacă false asimetric, adică putînd fi concomitent Fp și Fu.

Cvasicontradicția; între judecățile opuse SuP–SeP, resp. SuP'–SaP, se află enunțurile particulare obișnuite.

SuP	SeP
Ap	Fp – deoarece din „SuP este Ap“ rezultă „SaP este Fp“ și deoarece din „SaP este Fp“ rezultă – din pricina faptului că „SoP este Ap“ – „SeP este Fp“.
Fp	Fu – deoarece din „SuP este Fp“ rezultă prin definiție „SaP este Au“; de unde rezultă iarăși că „SeP este Fu“.
Fu	Au – deoarece din „SuP este Fu“ rezultă prin definiție că „SaP este Fu“; de unde rezultă iarăși că „SeP este Au“.

Tot astfel, *mutatis mutandi*:

SuP'	SaP
Ap	Fp
Fp	Fu
Fu	Au

În timp ce contradicția bivalentă este dominată de disjuncția exclusivă și din această pricină judecățile contradictorii au întotdeauna valori opuse, judecățile aflate în cvasicontradicție pot fi ambele false, chiar dacă asimetric false, prin aceea că pot asuma concomitent valorile de adevăr deduse ale falsului, adică Fp și Fu. Aici nu există deci nici un fel de relație de contradicție „clasică“. De subliniat este faptul că judecăți situate în această relație de opoziție pot asuma valori de adevăr diferite, dar nepreferențiale, căci dacă „SuP este Fp“, atunci „SeP este Fu“; pe de altă parte, judecățile aflate în această relație de opoziție pot fi purtătoare de valori de adevăr deduse care aparțin unor valori de adevăr fundamentale diferite (dacă „SuP este Fu“, atunci „SeP este Au“). De aceea, întâlnim în cazul relației de cvasicontradicție o anumită analogie cu contrarietatea clasică, deoarece judecățile SuP–SeP, resp.

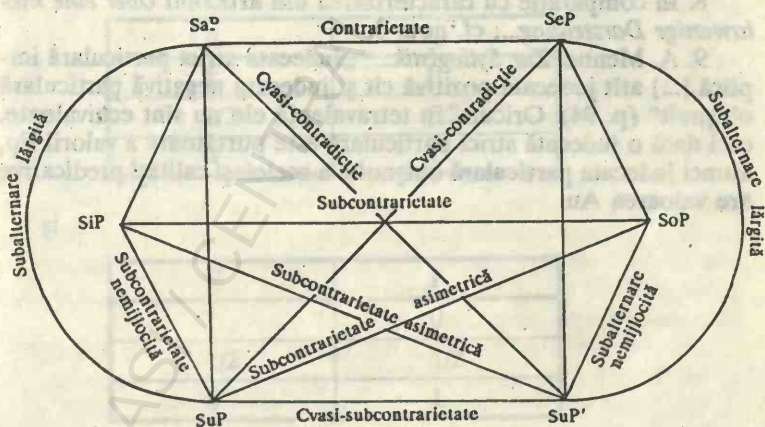
Su'P–SaP, nu sînt concomitent adevărate, dar pot fi – chiar dacă asimetric – concomitent false.

Contrarietatea nu intră în discuție, căci ea are loc între două judecăți universale fără participarea judecăților strict particulare.

Rezumînd, am vrea să subliniem faptul că tetravalența, spre deosebire de trivalență, resp. de bivalență, este în măsură să descrie – nu numai în raport cu teoria deducției din silogistică referitoare la judecățile *a e i o*, ci și în raport cu judecățile strict particulare – aspecte ale teoriei predicăției care rămîn ascunse trivalenței, resp. bivalenței.

Reprezentarea tetravalentă a teoriei opoziției care ține seama și de judecățile strict particulare ar trebui să fie ilustrată nu de un pătrat, ci de un dublu trapez – SuP, SiP, SuP' și SiP, SaP, SeP, SoP –, după cum se vede mai jos:

Relații de opoziție tetravalente cu luarea în considerație a judecăților strict particulare

NOTE

1. *An. pr. A*, 4 26 b 14–21. Cf. J. Brunswickig:
La proposition particulière et les preuves de non-conclouance chez Aristote, în A. Menne, N. Öffenberger (ed.), *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, vol. 1, 1982, p. 182–1205.
2. Albert Menne, *Logik und Existenz*, 1954, p. 73.
3. Albert Menne, *Zur Syllogistik strikt partikulärer Urteile*, în *Contributions to Logic and Methodology in Honor of J. M. Bochenski*, 1965, p. 91.
4. A. Menne, *Logik und Existenz*, p. 74; cf. și A. Menne, *Zur Syllogistik strikt partikulärer Urteile*, p. 97.
5. Cf. de pildă *An. pr. B*, 57 a 34... *tini hyparchontos katholou labein hyparchein*.
6. Cf. în ce privește caracterizarea acestor valori A. Menne – N. Öffenberger: *Über eine mehrwertige Darstellung der Oppositionstheorie nicht-modaler Usteilsarten*, în „*Filosofia*, Yearbook of the Research Center for greek Philosophy at the Academy of Athens“, 1980–1981, p. 304–327.
7. A. Menne, *Zur Syllogistik...* p. 96 și 93.
8. În comparație cu caracterizarea din articolul *Über eine mehrwertige Darstellung...*; cf. nota 6.
9. A. Menne, *Zur Syllogistik...*: „Judecata strict particulară implică [...] atât judecata pozitivă cât și judecata negativă particulară obișnuit“ (p. 94). Oricum, în tetravalență ele nu sînt echivalente, căci dacă o judecată strict particulară este purtătoare a valorii Fp, atunci judecata particulară obișnuită a aceleiași calități predicative are valoarea Au.

XVIII. Observații finale

O deosebire esențială între logica asertorică și logica modală constă – potrivit părerii curente – și în aceea că logica asertorică este dominată de principiul bivalenței, însă logica modală este și polivalent reprezentabilă. Una din cauzele acestei situații se datorește faptului că s-a echivalat polivalența cu cazul său limită, respectiv cu trivalența (*Tertium datur*). Se poate vedea că trivalența nu poate întemeia logica asertorică, deoarece altminteri: 1) judecăți asertorice contradictorii ar putea să aibă aceeași valoare de adevăr, ceea ce este absurd, căci în acest caz în locul disjuncției exclusive între „A” și „O”, resp. „E” și „I”, s-ar institui echivalența; comp. tabelele valorilor de adevăr:

A	O
1	0
1/2	1/2
0	1

și

E	I
1	0
1/2	1/2
0	1

2) nu s-ar putea face distincția între cea de a treia valoare de adevăr (1/2) și prima, respectiv a doua: negările lui 1 (adevărat) și nedeterminat (1/2) ar putea fi identice:

A	O
1	0
1/2	0
0	1

sau negările lui 1/2 și 0 ar putea să fie identice:

A	O
1	0
1/2	1
0	1

Aristotel nu definește *expressis verbis* decât *hole pseudēs* (sc. *protasis*), *An. pr.* II 54 a 4–6, dar pe baza acestei definiții se pot deduce fără dificultate și valorile de adevăr *epi ti pseudēs*, *hole aletēs* și *epi ti alethes*. Am criticat opinia lui Waitz și Ross în favoarea suprimării lui *epi ti alethes*, ca și cea depășită a echivalării lui *epi ti alethes* cu *epi ti pseudēs*.

Se poate constata că în logica tetravalentă, principiul „*ex falso sequitur quodlibet*” își pierde valabilitatea, deoarece în cazul modurilor *Barbara* și *Celarent* cu premisa majoră falsă universal și propoziții minoră adevărată, concluzia nu poate fi adevărată; pe de altă parte, în cazul modurilor *Cesare* și *Camestres* cu două premise false universal, concluzia este în mod necesar adevărată. Din perspectiva logicii polivalente se poate demonstra¹ „*consequentia mirabilis*”, anume faptul că din conjuncția a două premise false universal, a căror valoare de adevăr este cea mai „joasă”, rezultă în mod necesar o concluzie adevărată, în vreme ce din alte conjuncții false de premise, cu o valoare de adevăr „mai ridicată”, de pildă cu două premise false particular, nu trebuie în mod necesar să rezulte drept concluzie o judecată adevărată.

În silogistica asertorică tetravalentă, conceptul de deducție se abate de la structura de bază logic-propozițională a acesteia, deoarece se ia în considerație și structura propozițiilor, adică nu se operează cu variabile propoziționale. Abaterile însă nu slăbesc în nici un fel reprezentarea tetravalentă a logicii asertorice, deoarece în teoria silogistică a deducției funcția diferită a celor patru valori deduse este limpede specificată.

NOTE

1. Cf. H. Öffenberg, *Zur Vorgeschichte der mehrwertigen Logik in der assertorischen Syllogistik des Aristoteles*, referat prezentat la colocviul internațional cu tema „*Moderne interpretationen der aristotelischen Logik*“, organizat la Buenos Aires, între 3-5 VI 1981, de către Centro de Investigaciones Filosóficas. A apărut inițial în „*Revista Latinoamericana de Filosofía*“, 1982, nr. 2, p. 147-168 în traducere spaniolă, cu titlul „*La prehistoria de la pluralidad en la silogística asertórica de Aristoteles*“. Versiune germană, în A. Menne-N. Öffenberg (ed.), *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, vol. III, p. 228-252.

XIX. Logica polivalentă „în statu nascendi“

De ce a avut logica polivalentă o preistorie lungă de 2255 de ani?

Dacă se pune pe aceeași treaptă „detonația primordială“ a descoperirii logicii între 335–322 a Chr. – adică în epoca maturității creatoare a lui Aristotel¹ – și descoperirea „oficială“ a logicii polivalente în anul de apariție a studiului lui Łukasiewicz *Über die dreiwertige Logik* (1920), atunci se poate calcula că preistoria logicii polivalente a durat $355 + 1920 = 2255$ de ani. Aceasta este o „*quaestio facti*“. Se impune însă întrebarea: de ce a avut logica polivalentă o preistorie atât de lungă? Mai întâi însă, aș vrea să formulez câteva observații în legătură cu istoria apariției logicii polivalente.

A fost foarte dificilă limitarea valabilității generale a bivalenței, resp. a lui *tertium non datur*, căci trebuia, pe de-o parte, găsită o valoare de adevăr care să poată fi atribuită concomitent judecăților contradictorii opuse, iar pe de altă parte să fie descoperite judecăți contradictorii opuse care să posede capacitatea de a fi purtătoare ale aceleiași valori de adevăr.

Nu a fost greu să se recurgă la logica modală și anume la relația judecăților cu operatorul modal al posibilității, legat de *dictum* contradictoriu: posibil S–P – cu posibil S–non–P. S-a observat fără dificultate că aceste judecăți sînt doar aparent contradictorii opuse, căci ele pot fi concomitent adevărate; perechile de enunțuri „posibil S–P“ și „imposibil S–P“ – cu *modus* contradictoriu și *dictum* identic – sînt pe de altă parte opuse contradictoriu, dar nu pot avea concomitent aceeași valoare de adevăr.

Ideea lui Łukasiewicz descoperind trivalența ar putea fi, după părerea mea, redată în felul următor: a lăsa de-o parte operatorul modal în cazul „posibil S–P“ și „posibil S–non–P“, a deține astfel judecăți asertorice contradictorii și a trimite totodată la posibilitatea existenței judecăților asertorice care, potrivit *sensului* lor, nu au corelat obiectiv și, ca urmare, nu sînt nici adevărate și nici false, ci posedă calitatea de a fi purtătoare ale uneia și aceleiași valori de adevăr. Această valoare de adevăr este o valoare de adevăr

nouă, diferită de adevărat și fals, pe care Łukasiewicz o desemnează ca fiind neutrală și o notează prin $1/2$. Iată cum a apărut tabelul valorilor de adevăr ale negației cu trei valori de adevăr:

S-P	S-non-P
1	0
$1/2$	$1/2$
0	1

Am obținut deci, pe de-o parte, judecăți asertotice care se opun în mod contradictoriu și care pot totuși fi purtătoare ale uneia și aceleiași valori de adevăr, pe de altă parte am obținut o a treia valoare de adevăr care poate fi atribuită *concomitent* judecăților opuse contradictorii. Acest rezultat nu s-a obținut însă într-un mod absolut ireproșabil. Łukasiewicz a insistat mereu asupra faptului că logica nu trebuie să se ocupe de sensul enunțurilor, ci de consecvența acestora². El este însă obligat, în cazul propozițiilor asertorice opuse contradictoriu, ce pot fi purtătoare ale *aceleiași* valori de adevăr, să părăsească forma pur logică și să ia în considerație un corelat obiectiv – altminteri el nu ar fi putut obține judecățile asertotice S-P și S-non-P care luate în considerație pur formal nu pot să fie purtătoare ale *aceleiași* valori de adevăr. Firește, unui atare demers nu-i stă nimic în cale, căci domeniul valorii de adevăr a judecăților poate fi raportat neîndoielnic și la evenimentele contingente viitoare, numai că în acest caz trebuie ținut seama de *sens*, de corelatul ontologic. Sursa de inspirație a lui Łukasiewicz a fost evident așa-numitul exemplu al bătăliei navale din *De Int.* cap. 9. Dar să dăm cuvîntul chiar lui Łukasiewicz: „Pot să admit incontestabil că prezența mea la Varșovia într-un anumit moment al anului viitor, de pildă în 21 decembrie, la amiază, nu este decisă astăzi, nici în sens pozitiv, nici în sens negativ. În felul acesta este posibil, dar nu este necesar, să mă aflu la Varșovia la timpul amintit. În aceste condiții, judecata «Voi fi la Varșovia în 21 decembrie al anului viitor, la amiază» nu poate fi astăzi nici adevărată, nici falsă. Căci dacă ea ar fi astăzi falsă, prezența mea viitoare la Varșovia ar fi imposibilă, ceea ce iarăși ar contrazice premisa. Propoziția examinată nu este astăzi nici adevărată, nici falsă, și trebuie să aibă o a treia valoare, diferită atât de «0», sau de valoarea fals, cît și de «1», sau de valoarea adevărat. Pe aceasta a treia valoare o vom desemna prin « $1/2$ »;

este tocmai «posibilul» care se alătură «falsului» și «adevăratului» în calitate de a treia valoare³.

Lukasiewicz transformă deci *modus*-ul posibilității unei judecăți modale într-o valoare de adevăr a *dictum*-ului asertoric al judecății modale compuse date, lăsind tacit de-o parte factorul modal, *modus*-ul judecății.

Dacă s-ar opune două judecăți avînd același factor modal de posibilitate și *dictum* contradictoriu, atunci nu ar apare necesitatea introducerii unei a treia valori de adevăr, căci aceste judecăți – odată ce nu se neagă reciproc – pot fi concomitent adevărate: „posibil, S-P” și „posibil, non S-P” nu se opun contradictoriu. Dacă se lasă însă de-o parte factorul modal al celor două judecăți de mai sus, atunci apar două judecăți asertorice opuse în chip contradictoriu care pot totuși asuma, potrivit *sensului* lor, aceeași valoare de adevăr. O valoare de adevăr însă care nu exclude faptul de a putea fi concomitent atribuită unor judecăți contradictorii nu poate fi identică nici cu adevărul, nici cu falsitatea.

„Acestei succesiuni de idei își datorează apariția sistemul trivalent al calculului propozițional. Era vorba acum de a indica matricea pe baza căreia putea fi definit noul sistem al logicii. Am înțeles de îndată că dacă propoziția referitoare la viitoarea mea prezență la Varșovia posedă valoarea $1/2$, atunci și negarea ei trebuie să aibă aceeași valoare $1/2$. Am obținut astfel ecuația $N \ 1/2 = 1/2$ ”⁴.

După această descriere a istoriei apariției logicii trivalente, aş vrea să încerc să dau un răspuns la întrebarea, de ce a avut logica polivalentă o preistorie atît de lungă:

- nici într-un caz din pricină că descoperirea logicii polivalente ar fi presupus un algoritm foarte complicat, ceva în genul calculului infinitesimal, ci pentru că trivalența are statutul unui caz limită, iar cercetările s-au concentrat în direcția descoperirii unei a treia valori de adevăr, a unui *tertium datur*. Ceea ce include dificultățile pe care le-am sugerat mai sus – cum s-ar putea atribui unei relații contradictorii între judecăți dominate de operatorul disjuncției exclusive (*Kontravalenz*) aceeași valoare de adevăr? Am văzut că această operație nu a fost posibilă, nici chiar la Lukasiewicz, decît „printr-o ruptură de stil”, prin aceea că, utilizînd „o scară ontologică din dos” a extins domeniul valorilor de adevăr ale judecăților asertorice la un corelat obiectiv, incluzînd și evenimente viitoare întîmplătoare. Operatorul modal a fost transformat într-o valoare de adevăr a judecăților, care, potrivit *sensului* lor exprimă posibilitatea avînd totuși o formă asertorică. Pe de altă

parte, nici chiar trivalența descoperită și reprezentată nu poate revendica *valabilitate universală*, deoarece ea trebuie să se refere la judecăți care, potrivit sensului lor, nu au corelat obiectiv, ceea ce a îngreunat în mod cert recunoașterea, respectiv elaborarea trivalenței.

● Statutul de caz limită al trivalenței a împiedicat pe de altă parte descoperirea tetravalenței. În aceasta văd, în ce mă privește, efectul negativ cel mai important al trivalenței. În vreme ce existau preocupări în direcția descoperirii unui *tertium datur* – eșuate în epoca preistoriei logicii polivalente –, se nutreă convingerea că cercetările în sensul tetravalenței erau *a fortiori* condamnate la eșec, din moment ce nici încercarea de a descoperi o a treia valoare de adevăr nu fusese încununată de succes. Cît de mult prețuia de altfel chiar Łukasiewicz, încă în 1930, trivalența în dezavantajul tetravalenței se poate vedea din comparația pe care el o face între sistemul trivalent și sistemul valenței infinite:

„Mi-a fost de la bun început limpede că dintre toate sistemele polivalente doar două pot pretinde semnificație filosofică: sistemul trivalent și cel al valenței infinite. Căci dacă valorile diferite de «0» și «1» sînt interpretate ca «ceea ce este posibil», atunci nu pot fi, pe bună dreptate, deosebite decît două cazuri: fie că presupunem că posibilul nu prezintă diferențe de grad și atunci obținem un sistem trivalent; fie presupunem inversul și atunci este cel mai simplu să admitem, în calculul probabilităților, că există infinit de multe diferențe de grad ale posibilului, ceea ce duce la calculul propozițional cu valență infinită. Cred, că tocmai acest din urmă sistem merită înaintea tuturor celorlalte să i se acorde prioritate. Din păcate, el nu este încă cercetat exact; mai cu seamă, nu este lămurit raportul sistemului valențelor infinite față de calculul probabilității.”⁴⁵ Tetravalența a elaborat-o Łukasiewicz abia mai tîrziu.

● dacă trivalența nu ar fi barat calea tetravalenței, logica polivalentă ar fi fost poate descoperită mai devreme, deoarece ea nu este obligată să atribuie judecăților contradictorii aceeași valoare de adevăr. Cf. tabelul valorilor de adevăr tetravalente ale negației:

p	Np
1	0
3/4	1/4
1/4	3/4
0	1

● în fine, mi-am dat seama că una din cauzele pentru care preistoria logicii polivalente a fost atât de lungă rezidă în aceea că nu au fost interpretate în spiritul logicii polivalente cap. 2–4 din cartea a doua a *Primei Analitici*. Ceea ce s-a datorat faptului că doar în perioada contemporană a logicii polivalente au fost introduse, de către Sinowjew – Wessel și U. Blau, noțiunile de valoare de adevăr fundamentală și valoare de adevăr dedusă. În ce privește diferențierea adevărului și a falsității nu s-a văzut nici un punct de plecare în logica polivalentă, deoarece oricum adevărul diferențiat, respectiv falsitatea diferențiată, puteau fi integrate domeniului adevărului, resp. falsității, adică domeniului bivalenței. Dacă am fi avut la dispoziție aceste noțiuni, respectiv dacă am fi interpretat diferențierea aristotelică a adevărului și a falsității în spiritul deosebirii între valori de adevăr fundamentale și valori de adevăr deduse, care admit întotdeauna mai multe valori de adevăr, atunci nu numai că am fi găsit în *De Int.* cap. 9, puncte de pornire în direcția trivalenței, dar am fi și putut interpreta anumite pasaje din *An. Pr.* II, în spiritul tetravalenței, ceea ce ar fi înlăturat dezavantajele mai sus analizate ale trivalenței.⁶

În vreme ce sursa de inspirație a logicii polivalente *in statu nascendi*, sub forma trivalenței, a fost incontestabil *De Int.*, cap. 9, se pot găsi prefigurări corespunzătoare spiritului în care sînt înțrinse cercetările recente de logică polivalentă în *An. pr.* II, cap. 2–4, în care Aristotel diferențiază adevărul și falsul. În timp ce *De Int.*, cap. 9 a fost luat în considerație de Łukasiewicz cu prilejul descoperirii logicii trivalente, diferențierea pe care o face Aristotel prin *haplos alethes* în *hole alethes* și *epi ti alethes*, resp. prin *haplos pseudēs* în *hole pseudēs* și *epi ti pseudēs*, corespunzătoare stadiului cel mai recent al logicii polivalente, nu a fost interpretată ca o sursă de inspirație a acesteia, deoarece nu s-a pus în relație diferențierea adevărului și a falsității cu logica polivalentă.

Dacă în loc să se atribuie unei judecăți trei valori fundamentale de adevăr, s-ar fi luat în considerație diferențierea aristotelică a adevărului și a falsității ca sursă de inspirație, atunci dezavantajul amintit al trivalenței nu ar fi împiedicat descoperirea logicii polivalente, la care poate s-ar fi ajuns mai devreme, pe calea tetravalenței, iar preistoria ei nu ar fi durat mai bine de 2000 de ani.

În încheiere aș vrea să mai amintesc de faptul că Łukasiewicz, în scrisoarea ce poate fi socotită actul de naștere a logicii polivalente, o desemnează pe aceasta ca fiind o logică nearistotelică. Spre cîntea lui, a retractat în 1930 atare afirmație:

„Poate nu este corect să numesc logică «nearistotelică» siste-

mele polivalente ale calculului propozițional stabilite de mine. Aristotel a fost tocmai primul care a gândit faptul că principiul bivalenței nu poate fi valabil pentru anumite judecăți. Logica nou apărută ar putea fi mai degrabă numită – «nechrysippiană». Chrysippos pare să fi fost primul logician care a stabilit cu toată luciditatea și care a apărut cu îndărătnicie principiul după care orice judecată este fie adevărată, fie falsă, iar acest principiu chrysippian constituie, azi încă, temelia cea mai adâncă a întregii noastre logici.

Nu este lesne de prevăzut, ce influențe vor exercita asupra speculației filosofice sistemele nechrysippiene ale logicii. Mi se pare totuși că importanța filosofică a sistemelor logice prezentate aici ar putea să fie cel puțin tot atât de mare ca aceea a sistemelor neeuclidiene în geometrie.⁷

NOTE

1. Aristotel subliniază cu întemeiată mindrie în ultimul capitol din *Contestarea argumentelor sofistice* că în elaborarea silogisticii nu a dispus, spre deosebire de cazul *Retoricii*, de lucrări pregătitoare. Firește, nu putem stabili în ce an al maturității sale creatoare va fi descoperit, respectiv elaborat, Aristotel forma definitivă a logicii sale. Am considerat drept an al descoperirii, anul de început al activității sale creatoare.

2. Încă în opera sa de tinerețe *Über den Satz vom Widerspruch bei Aristoteles*, 1910.

3. J. Łukasiewicz, *Philosophische Bemerkungen zu mehrwertigen Systemen des Aussagenkalküls*, în *Logischer Rationalismus Philosophische Schriften der Lemberg-Warschauer Schule*, ed. de D. Pearce și J. Woleński, p. 108.

4. *Op. cit.*, p. 108–109.

5. *Op. cit.*, p. 113.

6. Cf. A. Menne, *Einführung in die formale Logik*, 1985, p. 85.

7. Łukasiewicz, *Op. cit.*, p. 114–115.

Bibliografie

1. Ediții de texte și traduceri:

Aristotelis, *Opera*, ed. I. Bekker, vol. I–II, Berlin, 1931.

Aristotelis, *Organon graece*. Novis codicum auxiliis adiutus rec., scholiis ineditis et commentario instruxit Th. Waitz, Leipzig, 1844 și 1846.

Translatio Boethii, Recensio Florentina (Partim Recensio Carnutensis), în *Aristoteles latinus*, vol. III, ed. L. Minio-Paluello, Bruxelles–Paris, 1969.

Translatio Anonyma, în *Aristoteles latinus*, vol. III. ed. cit.

Pacius, *Aristotelis Peripateticorum Principis Organum*, Frankfurt a. M., 1597; reeditare în 1967.

Aristotle's, *Prior and Posterior Analytics*, a revised text with introduction and commentary by W. D. Ross, Oxford, 1949.

The works of Aristotle, translated into english under the editorship of Sir David Ross, *Analytica Prior*, în vol. I transl. by A. J. Jenkinson, Oxford, first edition, 1928.

Aristotle, *Prior Analytics* by H. Tredennik, reeditare în 1973.

J. Tricot, Aristote, *Organon III, Les premières Analytiques*, nouvelle trad. et notes, Paris, 1947.

G. Colli, Aristotele, *Organon*. Introduzione, traduzione e note, Torino, 1955.

Organon. Hrsg. von Szalai Sándor, Budapest, 1961.

Organon. Introd., trad. și comentariu de M. Florian și D. Bădăraș, București, 1963.

Aristotele, *Gli Analitici Primi*, traduzione, introduzione, commento a cura di M. Mignucci, Napoli, 1969.

Aristotele, *Organon*. Introduzione scelta, traduzione e commento a cura di V. Sainati, Firenze, 1971.

Erste Analytik, übers., u. mit Anm. versehen von Eugen Rolfes.

2. Comentarii la Aristotel:

Complete în: *Commentaria in Aristotelem Graeca*, edita consilio et auctoritate Academiae litterarum Regiae Borussicae.

Alexandri, in *Aristotelis Analyticorum priorum librum I commentarium*, ed. M. Wallies, Berlin, 1883 (II, 1).

Alexandri Aphrodisiensis, in *Aristotelis Topicorum libros octo commentaria*, ed. M. Wallies, Berlin, 1891 (II, 2)

Ioanni Philoponi, in *Aristotelis Analytica priora commentaria*, ed. M. Wallies, Berlin, 1905 (XIII, 2).

Pseudo-Philoponi Aliorumque Scholia, in *Aristoteles latinus*, vol. III, ed. L. Minio-Paluello, Bruxelles-Paris, 1969.

Julius Pacius, in *Porphyrii Isagogen et Aristotelis Organum commentarius analyticus*, Frankfurt a. M., 1597; reeditare in 1966.

3. Bibliografie la Aristotel și la istoria logicii moderne:

J. M. Bocheński, *La logique de Théophraste*, 1947.

J. Brunschwig, *La proposition particulière et les preuves de non-concluance chez Aristote*, în *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, Bd. I, hrsg. von A. Menne u. N. Offenberger, p. 182–206.

Corcoran, J., *Aristotelian Syllogism: Valid Arguments or true Universalized Conditionals*, „Mind“, vol. 83, 1974, p. 278–281. Reeditat și în *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, Bd. I, hrsg. von A. Menne u. N. Offenberger, p. 105–111.

Fabri, H. (Pseud. Petrus Mosnerius), *Philosophiae tomus primus, qui complectitur scientiarum methodum, liber sextus. De artificio potestatis syllogisticae*, Leiden, 1646.

Granger, G. G., *Le syllogisme catégorique d'Aristote*, „L'âge de la Science“, vol. 3, nr. 4, 1970, p. 281–310. Retipărit și în *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, Bd. I, hrsg. von A. Menne u. N. Offenberger, p. 128–158.

Guariglia, O. N., *Quellenkritische und logische Untersuchungen zur Gegensatzlehre des Aristoteles*, Hildesheim-New York, 1978.

Kurt von Fritz, *Philosophie und sprachlicher Ausdruck bei Demokrit, Plato und Aristoteles*, Darmstadt, 1966.

Lear, J., *Aristotle and logical theory*, Cambridge, 1980.

Lorenzen, P., *Über die Syllogismen als Relationenmultiplikationen*, „Archiv für mathematische Logik und Grundlagenforschung“, Bd. 3, 1957, p. 112–116. Și în *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, Bd. I, hrsg. von A. Menne u. N. Offenberger, p. 89–94.

Lorenzen, P., *Zur Interpretation der Syllogistik*, „Archiv für mathematische Logik und Grundlagenforschung“, Bd. 2, 1956, p. 100–103. Și în *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, Bd. I, hrsg. von A. Menne u. N. Offenberger, p. 94–98.

Lukasiewicz, J., *O zasadzie sprzeczności u Aristotelesa* (Despre principiul contradicției la Aristotel), Krakau, 1910.

Lukasiewicz, J., *Aristotle's syllogistic from the standpoint of modern formal logic*, Oxford, 1957.

Maier, H., *Die Syllogistik des Aristoteles*, II, 1. Tübingen, 1900; reeditare în 1970.

Menne, A., *Logik und Existenz*, Meisenheim/Glan, 1954.

Menne, A., *Einige Ergebnisse der Syllogismusforschung und ihre philosophische Konsequenzen* (J. M. Bocheński, *Logisch-philosophische Studien*, übersetzt und hrsg. v. A. Menne, Freiburg-München, 1959, p. 61-70). Și în *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, Bd. I, hrsg. von A. Menne u. N. Offenberger, p. 69-79.

Menne, A., *Zur logischen Analyse der Existenz*, în volumul mai sus citat, p. 97-106. Și în *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, Bd. I, hrsg. von A. Menne u. N. Offenberger, p. 79-88.

Menne, A., *Zur Syllogistik strikt partikulärer Urteile*, în *Contributions to Logic and Methodology in Honor of J. M. Bocheński*, 1965.

Menne, A., *Einführung in die formale Logik, Eine Orientierung über die Lehre von der Folgerichtigkeit, ihre Geschichte, Strukturen und Anwendungen*, 1985.

Offenberger, N. u. Stoichița, R., *Zur Frage der aristotelischen Begriffsbestimmung ganz falscher prämissen*, „Acta Logica“, 12, 1969, p. 145-151.

Offenberger, N., *Pour une fondation plurivalente de la théorie du syllogisme catégorique*, „L'âge de la Science“, vol. III, nr. 4, 1970, p. 311-322.

Offenberger, N., *La prehistoria de la plurivalencia en la silogística asertórica de Aristoteles*, în „Revista Latinoamericana de Filosofía“, vol. II, nr. 2, p. 147-168.

Offenberger, N., *L'opposizione degli enunciati „strettamente“ particolari in prospettiva tetravalente*, în „Teoria“, II/1982, p. 45-56.

Offenberger, N., *Sulla „equivalenza“ degli enunciati „strettamente“ particolari in prospettiva tetravalente*, în *Atti del Convegno Internazionale di Storia della Logica*, San Gimignano, 4-8 XII; 932.

Patzig, G., *Aristoteles über Schlüsse aus falschen Prämissen*, ca Appendix, în *Die Aristotelische Syllogistik*, p. 200-207.

Prantl, C., *Geschichte der Logik im Abendlande*, Bd. I, reeditare, Graz, 1955.

Sainati, V., *Storia dell'Organon aristotelico. Dai Topici al De interpretazione*, I. Firenze, 1968.

Sainati, V., *La sillogistica modale aristotelica: problemi storici e teorici*, in „Teoria“, 1/1981, p. 27–69.

Sainati, V., Offenberger, N., *Die syllogistischen Schlüssigkeits- und Unschlüssigkeitsbeweise bei Aristoteles und Łukasiewicz*, in *Zur modernen Deutung der aristotelischen Logik*, Bd. I, hrsg. von A. Menne u. N. Offenberger, Hildesheim, 1982, p. 206–220.

Smiley, F. J. *What is a syllogism?* in „Journal of philos. Logic“ 2 (1973), p. 136–154.

Thom, P., *The syllogism*, München, 1981.

Wieland, W., *Die aristotelische Theorie der Notwendigkeitschlüsse*, in „Phronesis“, X, 1966, p. 35–60.

Wieland, W., *Probleme der aristotelischen Theorie über die Schlüsse aus falschen Prämissen*, in „Archiv für Geschichte der Philosophie“, Bd. 58, 1976, Heft 1, p. 1–9.

Xenakis, J., *Aristotle on Truth-Value*, in „The New Scholasticism“, XXX, 1957, p. 538–547.

4. Despre logica polivalentă:

Blau, U., *Die dreiwertige Logik der Sprache, ihre Syntax, Semantik und Anwendung in der Sprachanalyse*, Berlin – New York, 1978.

Franzen, W., *Die Bedeutung von „Wahr“ und „Wahrheit“, Analysen zum Wahrheitsbegriff und zu einigen neueren Wahrheitstheorien*, Freiburg/München, 1982.

Frege, G., *Funktion, Begriff, Bedeutung. Fünf logische Studien*, hrsg. von G. Patzig, Göttingen, 1969.

Frege, G., *Logische Untersuchungen*, hrsg. und eingeleitet von G. Patzig, Göttingen, 1966.

Łukasiewicz, J., *O zasadzie sprzeczności u Aristotelesa* (Despre principiul contradicției la Aristotel), Krakau, 1910.

Łukasiewicz, J., *Über den Determinismus*. Trad. germană de G. Patzig, in „Studia Leibnitiana“, Bd. V, 1973.

Post, E. L., *Introduction to a General Theory of Elementary Propositions*, in „American journal of Mathematics“, vol. 43, nr. 3, 1921.

Rutz, P., *Zweiwertige und mehrwertige Logik. Ein Beitrag zur Geschichte und Einheit der Logik*, München, 1973.

Sinowjew, A., Wessel, H., *Logische Sprachregeln. Eine Einführung in die Logik*, München – Salzburg, 1975.

5. Despre filozofia antică:

Grundriss der Geschichte der Philosophie, Ueberweg: *Antike*
3. *Ältere Akademie Aristoteles – Peripatos*, hrsg. von Hellmut Flashar, Stuttgart, 1983.

Detienne, M., *Les Maîtres de Vérité*, Paris, 1967.

Heidegger, M., *Dasein, Entschlossenheit und Wahrheit* (1927), in G. Skirbekk (ed.), *Wahrheitstheorien. Eine Auswahl aus den Diskussionen über Wahrheit im 20. Jahrhundert*, Frankfurt a. M., 1977.

Herbertz, R., *Das Wahrheitsproblem in der griechischen Philosophie*, Berlin, 1913.

Levet, I. P., *Le vrai et le faux dans la pensée greque archaïque. Étude vocabulaire 1. Présentation littéraire. Le vrai et le faux dans les épopées homérique*, Paris, 1976.

Luther, W., *Wahrheit und Lüge im ältesten Griechentum*, Leipzig, 1935.

Robert von Ranke-Graves, *Griechische Mythologie*, München, 1974.

Sainati, V., *Tra Parmenide e Protagora*. Supliment al revistei „Filosofia“, Torino.

Schwabl, H., *Sein und Doxa bei Parmenides*, Wiener Studien, 1953, p. 50-75.

Sprute, J., *Der Begriff der DOXA in der platonischen Philosophie*, Göttingen, 1962.

Wieland, W. (ed.), *Geschichte der Philosophie in Text und Darstellung*, Bd. 1 Antike, Stuttgart, 1982.

6. Privitor la descrierea mancriselor:

Aristotelis Codices Graeci qui in bibliothecis venetis adversantur, *recognovit adnotatione critica instruxit Elpidius Mioni*, Padova, 1958.

Aristoteles Graecus. Die griechischen Manuskripte des Aristoteles, untersucht und beschrieben von Paul Moraux, Dieter Harlfinger, Dietrich Reinsch, Jüngen Wiesner, I. Bd. Alexandrien - London, 1976.

Imprimat la ROMCART S.A.

București — România

4269 7721501 1993

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Contribuții la
PREISTORIA
LOGICII POLIVALENTE
În ANTICHITATE

Niels
Öffenberger

Cercetările recente în domeniul logicii polivalente au stabilit punctele de reper pentru o interpretare adecvată a mai multor texte din Aristotel din punctul de vedere al logicii formale moderne. Autorul cărții — profesor la Universitatea din Münster (Germania) — susține — pornind de la definiția „falsului universal” dată de Aristotel (An, pr. II 54a 4—6) — că e posibilă interpretarea textelor aristotelice nu numai în perspectiva logicii modale, ci și a celei asertorice (nemodale). Dînd o asemenea interpretare textelor din Organon autorul evidențiază diferențierea „adevărului” și „falsului”, criticînd logica trivalentă și optînd pentru logica tetravalentă. În felul acesta, autorul dă, un răspuns — se înțelege, ipotetic — întrebării de ce logica polivalentă a avut o preistorie de 2255 de ani. Lucrarea reprezintă o contribuție fundamentală la istoria logicii.

EDITURA SAECULUM

ISBN 973-9071-25-2

Lei 800